

X

Oppiaine	Taloustiede	Päivämäärä	21.1.2018
Tekijä(t)	Olli Toivanen	Matrikkelinumero	419965
		Sivumäärä	76
Otsikko	Valinta, rationaalisuus ja hyvinvointi: Pehmeän paternalismin normatiivinen perusta		
Ohjaaja(t)	Hannu Salonen, Ville Korpela		

Tiivistelmä:

Käyttäytymistaloustieteen havainnot aiheuttavat haasteita suhteellisen pysyviin preferensseihin nojaavalle hyvinvointitaloustieteelle. Koska pehmeän paternalismin sääntelykeinot perustuvat tällaisiin preferenssien kääntymisen ilmiöihin, ei niiden hyvinvointivaikutuksia kyetä arvioimaan neoklassisen hyvinvointitaloustieteen keinoin etenäkään, jos toimijoiden preferenssien oletetaan ilmenevän valintatilanteissa paljastettujen preferenssien teorian mukaisesti.

Tässä tutkielmassa tarkastellaan tätä käyttäytymistaloustieteen ja hyvinvointitaloustieteen välistä ristiriitaa sekä erilaisten hyvinvointiteorioiden merkitystä pehmeän paternalismin hyvinvointivaikutusten arvioimisen kannalta. Neoklassisen hyvinvointitaloustieteen ohella tuodaan esiin kyvykkyyslähestymistapa, päätöshyödyn ja koetun hyödyn teoria sekä behavioristinen hyvinvointitaloustiede mahdollisina käyttäytymistaloustieteen havainnot huomioivina lähestymistapoina. Pehmeän paternalismin normatiivista perustaa lähestytään hyvinvointinäkökulman ohella tarkastelemalla rationaalisuuden ja valinnanvapauden edistämisen merkitystä sääntelevän politiikan haluttavuuden kriteereinä.

Tutkielman aluksi esitellään odotetun hyödyn teorian, käyttäytymistaloustieteen sekä pehmeän paternalismin avainkäsitteitä. Tämän jälkeen tarkastellaan preferenssien muodostumista sekä vaihtoehtoisia hyvinvointiteorioita. Näiden pohjustavien lukujen avulla esitetään tutkielman lopuksi havaintoja pehmeän paternalismin keinojen hyvinvointivaikutuksista sekä haluttavuudesta. Pehmeällä paternalismilla todetaan olevan mahdollista edistää kohteiden hyvinvointia ainakin kyvykkyyslähestymistavan, päätöshyödyn ja koetun hyödyn teorian sekä behavioristisen hyvinvointitaloustieteen kautta arvioituna. Näistä kahteen ensimmäiseen liittyy kuitenkin merkittäviä operationalisoinnin ongelmia, jotka haittaavat niiden yleistettävyyttä hyvinvointiteorioina, kun taas viimeisessä ei kyetä määrittelemään hyvinvointia yksiselitteisesti kaikissa valintatilanteissa.

Asiasanat	Käyttäytymistaloustiede, pehmeä paternalismi, hyvinvointi, valinnanvapaus
Muita tietoja	

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

Turun yliopisto
University of Turku

VALINTA, RATIONAALISUUS JA HYVINVOINTI

Pehmeän paternalismin normatiivinen perusta

Taloustieteen pro gradu -tutkielma

Laatija:

Olli Toivanen

Ohjaajat:

Hannu Salonen

Ville Korpela

21.1.2018

Turku

Turun kauppakorkeakoulu • Turku School of Economics

SISÄLLYSLUETTELO

1	JOHDANTO.....	1
2	KÄYTTÄYTYMISTALOUSTIEDE.....	7
	2.1 Odotetun hyödyn teoria.....	9
	2.2 Prospektiteoria.....	11
	2.3 Heuristiikat, vinoumat ja harhat.....	15
3	PEHMEÄ PATERNALISMI.....	19
	3.1 Sysäykset ja valinta-arkkitehtuuri.....	21
	3.2 Sysäysten määrittely.....	23
	3.3 Pehmeän paternalismin kritiikki.....	25
4	PREFERENSSIT JA HYVINVOINTI.....	29
	4.1 Preferenssien määrittely.....	29
	4.2 Klassinen utilitarismi ja hyvinvointitaloustiede.....	32
	4.3 Kyvykkyyslähestymistapa.....	35
5	UUDET HYVINVOINTITEORIAM.....	40
	5.1 Päätöshyöty ja koettu hyöty.....	41
	5.2 Behavioristinen hyvinvointitaloustiede.....	44
6	PEHMEÄN PATERNALISMIN NORMATIIVINEN PERUSTA.....	48
	6.1 Valinnanvapaus ja rationaalisuus.....	49
	6.2 Klassiset hyvinvointiteoriat ja pehmeä paternalismi.....	53
	6.3 Uusien hyvinvointiteorioiden merkitys.....	58
7	JOHTOPÄÄTÖKSET.....	65
	LÄHDELUETTELO.....	72

KUVIOLUETTELO

Kuvio 1 CRRA-hyötyfunktio (Wakker 2008, 1333).	11
Kuvio 2 Prospektiteorian arvofunktiio (Kahneman 2012, 324).	12
Kuvio 3 Kyvykkyyslähestymistapa (Capriati 2018, 21).	37
Kuvio 4 Poliittikaohjelmien tavoitteet.	65

1 JOHDANTO

Tässä tutkielmassa arvioidaan pehmeän paternalismin (*libertarian paternalism*) normatiivista perustaa valinnan teorioiden ja hyvinvointitaloustieteen näkökulmasta. Pehmeä paternalismi on Richard H. Thalerin ja Cass R. Sunsteinin (2003, 175) kehittämä nimitys sellaisille valtion tai muun sosiaalisen suunnittelijan toimille, jotka pyrkivät lisäämään hyvinvointia vaikuttamalla valintatilanteisiin tavalla, jossa kohteena olevien toimijoiden valinnanvapaus ei vaarannu. Nämä vaikutuskeinot perustuvat puolestaan käyttäytymistaloustieteessä (*behavioral economics*) esitettyihin havaintoihin toimijoiden valinnoista riskin vallitessa sekä valintoja systemaattisesti vääristävästä heuristiikoista ja vinoumista.

Pehmeän paternalismin valinnanvapaus toimii vastineena paternalismin libertaristiselle kritiikille, jossa toimijan vapaudelle asetetaan erityinen merkitys. Tätä laajasti taloustieteellisissä aikakauslehdissä käytyä normatiivista keskustelua sivutaan myös tässä tutkielmassa, ja se on erityisen tärkeä sellaisissa valtioissa, joiden yksilönvapautta korostava poliittinen kulttuuri asettaa suuria rajoituksia holhoavana nähdyille politiikalle. Normatiivisen perustan tutkimusta tulisi kuitenkin edeltää pehmeän paternalismin hyvinvointia edistävien vaikutusten teoreettinen tarkastelu. Koska Thaler ja Sunstein (2009, 5–6) ohittavat hyvinvointivaikutusten tarkastelun toteamalla, että heidän suositteliensa politiikkaohjelmien tulisi parantaa kohteiden hyvinvointia kohteiden itsensä arvioimana, ei pehmeän paternalismin taustalla ole mitään eksplisiittistä hyvinvointiteoriaa.

Perinteinen hyvinvointitaloustiede, jossa politiikkaa arvioidaan sosiaalisen hyvinvointifunktion avulla, soveltuu kuitenkin huonosti pehmeän paternalismin tarkasteluun, sillä se nojaa odotetun hyödyn teorian oletuksiin toimijoiden hyvinvoinnin arvioinnissa. Koska käyttäytymistaloustieteen havaintoihin perustuvalla pehmeällä paternalismilla ei odotetun hyödyn teorian kautta arvioituna ole minkäänlaista vaikutusta toimijoiden valintoihin, ei sillä perinteisen hyvinvointitaloustieteen näkökulmasta voi olla myöskään hyvinvointivaikutuksia. Tämä ristiriita pehmeän paternalismin empiirisesti todetun tehokkuuden ja teoreettisen neutraaliuden välillä toimii tutkielman tärkeimpänä lähtökohtana. Ensimmäinen tutkimuskysymys on näin ollen: *mitä käyttäytymistaloustieteen havainnot tarkoittavat hyvinvointitaloustieteen kannalta?*

Hyvinvointitaloustieteen tutkimuksessa on esitetty viime vuosikymmeninä myös käyttäytymistaloustieteen havainnot huomioivia suuntauksia, joita arvioidaan tässä tutkielmassa erityisesti pehmeän paternalismin näkökulmasta. Hyvinvoinnin arvioiminen muodostaa kuitenkin vain yhden lähtökohdan, kun arvioidaan politiikkaohjelmien haluttavuutta. Tällaisen tehokkuusargumentin ohella tutkielmassa käsitelläänkin valinnanvapauden ja rationaalisuuden merkitystä normatiivisina lähtökohtina. Toinen tutkimuskysymys on siis: *millainen on pehmeän paternalismin normatiivinen perusta?*

Tutkielma toteutetaan aiemman aihetta koskevan kirjallisuuden katsauksena, jonka ohella pyritään esittämään tuoreita havaintoja erilaisten hyvinvoinnin ja sosiaalisen valinnan teorioiden soveltuvuudesta pehmeän paternalismin normatiiviseksi perustaksi. Se lukeutuu käyttäytymistaloustieteen tutkimusohjelman ohella normatiivisen taloustieteen ja taloustieteen filosofian tutkimukseen. Käyttäytymistaloustiede hyödyntää psykologisia motivaatiotekijöitä ja muuntelee perinteisen taloustieteen oletuksia selittääkseen ja ennustaakseen toimijoiden käyttäytymistä sekä tarjotakseen politiikkasuosituksia. Se soveltaa ja kehittää optimoinnin, tasapainon sekä empirismin tyyppisiä taloustieteen peruskäsitteitä, sillä myös käyttäytymistaloustieteessä oletetaan, että toimijat pyrkivät valitsemaan parhaan mahdollisen vaihtoehdon, tällainen käyttäytyminen vuorovaikutuksessa johtaa tasapainotiloihin ja malleja tulee testata havaintodatan avulla. (Laibson & List 2015, 385–386.)

Taloustieteen filosofiassa normatiivinen taloustiede eroaa positiivisesta taloustieteestä skottifilosofi David Humeen mukaan nimetyn Humeen giljotiinin mukaisesti. Siinä, missä positiivinen tai deskriptiivinen taloustiede tutkii, mitä *on*, normatiivinen taloustiede tutkii, mitä *pitäisi olla*. Empiristi Hume pyrki jaolla tekemään selväksi, ettei normatiivisia väitteitä tulisi perusteella empiiristen havaintojen perusteella. Jo poliittisen taloustieteen alkuajoista on todettu, että myös normatiivisilla väitteillä on tärkeä rooli taloustieteessä, kun niiden avulla perustellaan politiikkaohjelmia. (Hands 2012, 219–220.) Käyttäytymistaloustieteessä on kyse positiivisesta tieteestä, joka pyrkii kuvailemaan havaittua käyttäytymistä, kun taas pehmeän paternalismin kaltaisten käyttäytymisen muutokseen tähtäävien ohjelmien katsotaan tarvitsevan normatiivisia perusteluja.

Pehmeä paternalismi ei ole ainoa tutkimussuuntaus, joka pyrkii käyttäytymistaloustiedettä hyödyntäen tuottamaan politiikkasuosituksia. Samana vuonna, kuin pehmeän paternalismin esitellyt Thalerin ja Sunsteinin artikkeli julkaistiin, Colin Camerer, Samuel Issacharoff, George Loewenstein, Ted O’Donoghue ja Matthew Rabin (2003, 1211–1212) julkaisivat asymmetristä paternalismia (*asymmetric paternalism*) käsitelleen artikkelinsa. Asymmetrisen paternalismin lähtökohta on sama kuin pehmeässä paternalismissa, eli käyttäytymistaloustieteen katsotaan osoittavan ihmisten toimivan toisinaan epärationaalisesti oman etunsa vastaisesti, jolloin tällaista käyttäytymistä on mahdollista ja syytä korjata. Tärkeä ero on kuitenkin, että siinä, missä pehmeä paternalismi pyrkii säilyttämään kohteen olevan toimijan valinnanvapauden, asymmetrisessä paternalismissa vastaava ehto on se, että rationaalisille toimijoille aiheutuu valituista toimista mahdollisimman vähän haittaa.¹

---

¹ Eräissä teksteissä käsitteellä pehmeä paternalismi (*soft paternalism*) on viitattu sekä ”libertaristiseen” että asymmetriseen paternalismiin. Tässä tutkielmassa pehmeällä paternalismilla viitataan kuitenkin vain Thalerin ja Sunsteinin lähestymistapaan, sillä asymmetrisen paternalismin ei katsota noudattavan pehmeälle paternalismille tyypillistä autonomian kunnioittamisen vaatimusta (ks. esim Schnellenbach 2012, 266).

Tutkielman aihe on ajankohtainen, sillä toinen pehmeä paternalismin kehittäjästä, Richard Thaler palkittiin lokakuussa 2017 arvostetulla Ruotsin keskuspankin taloustieteen palkinnolla Alfred Nobelin muistoksi eli epävirallisesti taloustieteen Nobel-palkinnolla. Thaler palkittiin panoksestaan käyttäytymistaloustieteen tutkimukselle, jonka havaintoihin myös pehmeä paternalismi perustuu. Laajassa mielessä käyttäytymistaloustieteenä tunnetun, rationaalisen valinnan teoriaa kyseenalaistavan tutkimusohjelman parissa työskentelystä on taloustieteen Nobel-palkinnolla palkittu myös toinen prospektiteorian (*prospect theory*) kehittäjästä Daniel Kahneman vuonna 2002 sekä rajatun rationaalisuuden (*bounded rationality*) kehittäjänä tunnettu Herbert Simon vuonna 1978.²

Ainakin Yhdysvalloissa, Britanniassa ja Saksassa myös valtionhallintoon on viime vuosina palkattu käyttäytymistieteiden asiantuntijoita tunnistamaan uusia keinoja yhteiskunnallisten päämäärien kuten talouskasvun, köyhyyden ja rikollisuuden vähentämisen, hyvinvoinnin ja terveyden sekä ympäristönsuojelun saavuttamiseksi. Kansallisten kyselytutkimusten mukaan kansalaiset ovat myös huomattavasti alttiimpia hyväksymään pehmeän paternalismin kuin pakottavia keinoja tällaisten tavoitteiden saavuttamiseksi ainakin Yhdysvalloissa.³ Britanniassa tätä tarkoitusta varten on perustettu jopa oma sysästyöryhmä (*nudge unit*). (Sunstein 2016, 5–6.)

Tutkielma etenee siten, että seuraavassa luvussa esitellään käyttäytymistaloustieteen havaintoja. Samalla tuodaan esiin kahden ajattelujärjestelmän malli, jolla selitetään klassisesta rationaalisuudesta poikkeavaa käyttäytymistä. Tähän viitataan sekä Kahnemanin että Thalerin käyttäytymistaloustieteellisissä tutkimuksissa, ja se selittää osaltaan eräiden pehmeän paternalismin toimitasuositusten tehokkuutta. Käyttäytymistaloustiedettä lähestytään valtavirran taloustieteessä yleisesti hyödynnetyn odotetun hyödyn teorian kautta. Syy tähän on se, että varhaisen käyttäytymistaloustieteen tärkeimpiin tuloksiin lukeutuva Kahnemanin ja Amos Tverskyn prospektiteoria luotiin tarjoamaan odotetun hyödyn teorialle deskriptiivisesti tarkempi vaihtoehto kuvaamaan käyttäytymistä riskin vallitessa. Lisäksi odotetun hyödyn teorian rationaalisuusaksioomat ovat tyypillinen tapa muodostaa toimijoiden hyötyfunktioita myös hyvinvointitaloustieteessä, joten sekä odotetun hyödyn teorian että prospektiteorian ymmärtäminen on tärkeää hyvinvointitaloustieteen ja käyttäytymistaloustieteen ristiriidan hahmottamiseksi.

Seuraavaksi kuvaillaan käyttäytymistaloustieteen muita tärkeitä havaintoja, päätöksenteon heuristiikkoja ja vinoumia sekä mentaalista kirjanpitoa, jotka ovat esimerkkejä niistä tavoista, joilla ihmiset poikkeavat systemaattisesti odotetun hyödyn teorian rationaalisuusoletuksesta. Pelkkien valtavirtataloustieteestä poikkeavien

² Kahnemanin kanssa prospektiteoriaa kehittänyt Amos Tversky menehtyi vuonna 1996, eikä häntä palkinnon sääntöjen mukaan voitu näin ollen palkita Kahnemanin ohella.

³ Tähän teemaan palataan kolmannen luvun lopussa pehmeän paternalismin kritiikin yhteydessä.

havaintojen osoittamisen sijaan käyttäytymistaloustieteessä pyritäänkin nimenomaan tuomaan esiin systemaattisesti epärationaalista käytöstä. Tämä mahdollistaa paremman deskriptiivisen mutta myös käyttäytymistä ennustavan teoreettisen pohjan rakentamisen.

Kolmannessa luvussa siirrytään kuvailemaan pehmeän paternalismin periaatteita ja menetelmiä. Sysäyksellä (*nudge*) viitataan pehmeän paternalismin mukaisiin toimiin ja politiikkaohjelmiin, jotka säilyttävät kohteiden valinnanvapauden. Valinta-arkkitehtuuri (*choice architecture*) tarkoittaa puolestaan valintatilanteiden muotoilua siten, että toimijoita ohjataan kohti valinta-arkkitehdin toivomia valintoja hyödyntäen valintakäyttäytymisen systemaattisia vinoumia. Seuraavaksi tuodaan myös esiin, mitä valinta-arkkitehdin tulisi ottaa huomioon valintatilanteen suunnittelussa. Valinta-arkkitehtuurin keinot jaotellaan valintatilanteen muodostamiseen ja muotoiluun, joista ensimmäinen viittaa siihen, mitä vaihtoehtoja toimija kohtaa, ja toinen siihen, miten ne hänelle esitetään.

Luvussa arvioidaan myös sysäysten ja valinta-arkkitehtuurin kriteerejä ja tarkoituksenmukaisuutta käyttäen viitekohtana kahden ajattelujärjestelmän mallia. Näin lähestytään yhä tarkempaa pehmeän paternalismin määritelmää, jolloin sen normatiivista perustaa pystytään arvioimaan myöhemmissä luvuissa paremmin. Lopuksi tuodaan esiin pehmeälle paternalismille aiemmin osoitettua kritiikkiä. Vaikka Thaler ja Sunstein muotoilivat pehmeän paternalismin nimenomaan valinnanvapauden säilyttäväksi toimiksi, on sitä silti mahdollista kritisoida esimerkiksi tietorajoitteiden ja ei-toivottujen vaikutusten perusteella. Lisäksi libertaristisesta tai klassisesta liberaalisesta näkökulmasta käyttäytymistaloustieteen havainnot voidaan olettaa myös perinteisiin markkinamalleihin kuuluviksi, jolloin ne eivät aiheuta hyvinvointitappioita ja niihin puuttuminen tulee perustella arvovalintana.

Neljännessä luvussa esitellään preferenssien muodostumisen teorioita sekä hyvinvoinnin mittaamista. Preferenssien määritelmä on luonnollisesti läheisessä yhteydessä hyvinvoinnin mittaamiseen, sillä hyvinvointi määritellään tyypillisesti preferenssien tyydyttymisenä (ks. esim. Hausman & McPherson 2009, 1). Preferenssien muodostumisen yhteydessä käsitellään preferenssejä odotetun hyödyn teoriassa, joskin niiden määrittelystä sen yhteydessä ollaan usein kiinnostuneita vain taloustieteen filosofiaa käsittelevässä tutkimuksessa. Samalla sivutaan jo prospektiteorian ja muiden käyttäytymistaloustieteen havaintojen aiheuttamia ongelmia preferenssien määritelmässä. Samassa alaluvussa esitellään myös paljastettujen preferenssien teoria (*revealed preference theory*). Tämä Paul Samuelsonin 1930-luvulla käynnistämä tutkimusohjelma ehti vaipua jo valtavirran taloustieteessä epäsuosioon. Tässä tutkielmassa esitetään kuitenkin, että sillä on edelleen vähintään implisiittinen merkitys myös moderneissa normatiivisissa hyvinvointiteorioissa. Lisäksi paljastetut preferenssit luovat pohjan neljännessä luvussa esitellylle behavioristiselle hyvinvointitaloustieteelle (*behavioral welfare economics*).

Tämän jälkeen siirrytään klassiseen utilitarismiin ja neoklassiseen hyvinvointitaloustieteeseen. Klassinen utilitarismi ei välttämättä ole relevantti esimerkki hyvinvointiteoriasta, mutta se esitellään lyhyesti tässä tutkielmassa kolmesta syystä. Ensinnäkin se on varhainen esimerkki täydellisestä sosiaalisen valinnan teoriasta. Toiseksi se on neoklassisen hyvinvointitaloustieteen suora edeltäjä, ja kolmanneksi neljännessä luvussa esitelty Kahnemanin, Peter B. Wakkerin ja Rakesh Sarinin päätöshyödyn (*decision utility*) ja koetun hyödyn (*experienced utility*) teoria on rakennettu analogiana klassisen utilitarismin benthamilaiselle hedonistiselle kalkyyllille.

Neoklassinen hyvinvointitaloustiede kuvaillaan puolestaan hyvinvointitaloustieteen vallitsevana paradigmana. Sen yhteydessä tuodaan esiin hyvinvointitaloustieteen keskeiset teoreemat sekä sosiaalinen hyvinvointifunktio. Neoklassisen hyvinvointitaloustieteen periaatteet ovat tärkeä vertailukohta myöhemmissä luvuissa, kun arvioidaan uusia hyvinvointiteorioita pehmeän paternalismin normatiivisena perustana. Kolmannen luvun lopuksi esitellään Amartya Senin kyvykkyyslähestymistapa (*capability approach*). Sen muotoili kyvykkyudet eksplisiittisesti vaihtoehtona vallitsevalle hyvinvointitaloustieteelle, ja erityisesti yhdistettynä preferenssien muodostamisen yhteydessä alaluvussa 4.1 mainittuihin Senin metajärjestyksiin (*meta-ranking*) ne ovat lupaava vaihtoehto hyvinvointiteoriaksi, joka ei ole ristiriidassa käyttäytymistaloustieteen kanssa.

Viidennessä luvussa laajennetaan käyttäytymistaloustieteen ja pehmeän paternalismin yhteyttä hyvinvointitaloustieteeseen ja perehdytään niin kutsuttuihin uusiin hyvinvointiteorioihin, jotka on muotoiltu varta vasten käyttäytymistaloustieteen hyvinvointitaloustieteelle luomaan haasteeseen. Ensin esitellään Kahnemanin, Wakkerin ja Sarinin päätöshyödyn ja koetun hyödyn teoria. Kuten aiemmin mainittiin, päätöshyödyn ja koetun hyödyn teoria perustuu klassiseen utilitarismiin, sillä koetun hyödyn käsite vastaa hedonistista kalkyyliä joskin modernein menetelmin mitattuna. Tällä lähestymistavalla on myös läheinen yhteys mentaalisen kirjanpidon yhteydessä esiteltyyn transaktiohyödyn käsitteeseen. Thaler, joka esitteli alun perin mentaalisen kirjanpidon ja transaktiohyödyn käsitteet, on myös kirjoittanut päätöshyötyä ja koettua hyötyä käsittelevän artikkelin yhdessä Kahnemanin kanssa, joten pehmeällä paternalismilla on läheinen yhteys tähän hyvinvointiteoriaan (ks. Kahneman & Thaler 2006).⁴

Toinen lähestymistapa, joka ottaa käyttäytymistaloustieteen ohella huomioon juurikin pehmeän paternalismin roolin, on B. Douglas Bernheimin ja Antonio Rangelin behavioristinen hyvinvointitaloustiede. Tässä teoriassa palataan klassisen utilitarismin sijaan paljastettujen preferenssien teoriaan ja hyvinvoinnin määritelmää rakennetaan

---

⁴ Tekijän huomautus: Lähestyin Thaleria sähköpostitse kysyäkseen päätöshyödyn ja koetun hyödyn teorian sekä pehmeän paternalismin yhteyksistä, mutta hän ei lyhyessä vastauksessaan ottanut kantaa pehmeän paternalismin toimien tuottaman hyvinvoinnin mittaamiseen.

jälleen preferenssien tyydyttymisen perustalle. Tärkeää on, että behavioristinen hyvinvointitaloustiede on tarkoituksella epätäydellinen sosiaalisen valinnan teoria, joka perusmuodossaan ottaa kantaa politiikkaohjelmien hyvinvointivaikutuksiin vain tilanteissa, jotka ovat paljastettujen preferenssien teorian oletusten mukaisesti määrittäneitä. Näin käyttäytymistaloustieteen vaikutus jätetään malliin epävarmuudeksi sen suoran sisällyttämisen sijaan. Tämän epävarmuuden poistamiseksi esitetään vaihtoehtoisia kriteerejä, jolloin paljastettujen preferenssien teoriasta tarvitsee poiketa vain niissä valintajoukoissa, joissa toimijat eivät noudata sen oletuksia.

Kuudennessa luvussa arvioidaan edellisissä luvussa esitettyjen hyvinvointiteorioiden, valinnanvapauden sekä rationaalisuuden merkitystä pehmeän paternalismin normatiivisen perustan kannalta. Hyvinvointiteorioiden avulla tarkastellaan erityisesti tehokkuusargumentteja pehmeän paternalismin perusteluina, kun taas valinnanvapautta korostava libertaristinen kritiikki nähdään haasteena, johon pehmeän paternalismin tulee kyetä vastaamaan welfarististen ja rationalististen perustelujen ohella. Kuten aiemmin mainittiin, tämä pehmeän paternalismin yhteydessä laajasti käyty keskustelu jää kuitenkin tässä tutkielmassa lähinnä hyvinvointiteorioiden tutkimuksen taustalle. Valinnanvapauden roolin arvioimisen jälkeen tutkitaan rationaalisuuden normatiivista merkitystä, sillä laajassa mielessä sysäykset voi jakaa karkeasti epärationalisuutta hyödyntäviin ja korjaaviin toimiin, joiden molempien haluttavuus riippuu rationaalisuuden roolista. Koska tutkielma keskittyy hyvinvointitaloustieteen kysymyksiin, arvioidaan valinnanvapautta ja rationaalisuutta huomattavasti kapeammin kuin erilaisia hyvinvointiteorioita.

Valinnanvapautta ja rationaalisuutta normeina käsittelevän alaluvun jälkeen tutkitaan valtavirran hyvinvointitaloustieteen oletettua epäsopevuutta pehmeän paternalismin perusteluna. Samalla huomioidaan Senin kyvykkyytlähestymistapa vaihtoehtoisena hyvinvointiteorian ja arvioidaan, soveltuuko se empiirisistä ongelmistaan huolimatta pehmeän paternalismin tapaisten politiikkaohjelmien perusteluksi tehokkuuden ja hyvinvoinnin näkökulmasta. Lopuksi arvioidaan varta vasten käyttäytymistaloustiedettä sekä pehmeää paternalismia varten muotoiltujen behavioristisen hyvinvointitaloustieteen sekä päätöshyödyn ja koetun hyödyn teorian merkitystä ja potentiaalia tarjota normatiivisia perusteluita. Nämä viimeiset alaluvut yhdistelevät käyttäytymistaloustiedettä, pehmeää paternalismia ja hyvinvointitaloustiedettä käsittelevien lukujen havaintoja ja tarjoavat tuoreita kontribuutioita keskusteluun pehmeän paternalismin haluttavuudesta. Tutkielman lopuksi kootaan yhteen edellisissä luvuissa esitetyt havainnot, vastataan tutkimuskysymyksiin ja tuodaan esiin mahdollinen tarve jatkotutkimukselle.

2 KÄYTTÄYTYMISTALOUSTIEDE

Pehmeä paternalismi perustuu käyttäytymistaloustieteen havaintoihin toimijoiden systemaattisista, ennustettavista poikkeamista rationaalisen valinnan periaatteista. Tässä luvussa tarkastellaan odotetun hyödyn teoriaa⁵ ja tämän jälkeen käyttäytymistaloustieteen havaintoja, jotka asettavat ekonomisen rationaalisuuden kuvauksen kyseenalaiseksi. Tavoitteena on, että tutkielman lukija ymmärtää tämän lyhyen esittelyn jälkeen odotetun hyödyn teorian ja käyttäytymistaloustieteen teoreettisen pohjan sekä keskeiset termit ja kykenee näin seuraamaan myöhemmissä luvuissa seuraavaa keskustelua pehmeästä paternalismista sekä sen normatiivisesta perustasta. Prospektiteorian ja odotetun hyödyn teorian välistä eroa käydään seuraavassa läpi tarkemmin, kuin olisi tarpeen pehmeän paternalismin selittämisen kannalta, mutta nämä erot toimivat tärkeänä referenssipisteenä, kun luvuissa 4, 5 ja 6 käydään läpi käyttäytymistaloustieteen implikaatioita hyvinvointitaloustieteelle.

Taloustiede perustuu rationaaliseen valintaan. Tällöin toimijaksi oletetaan Thalerin ja Sunsteinin termistön mukaisesti ekoni (*econ*) eli *homo economicus*, jota määrittelevät piirteet kuten rationaalisuus, itsekkyyys ja laskelmointi. Tavallisesti ekonin oletetaan myös kykenevän käsittelemään rajattomia määriä tietoa, eikä hänen tulisi koskaan tehdä systemaattisia virheitä arvioissaan. Vaikka on selvää, että, toisin kuin ekonit, ihmiset eivät vastaa tällaista määritelmää, ei taloustieteen standardimallia ole korvattu mallilla, joka kuvaa ihmisten psykologiaa tarkemmin. Syy tähän on taloustieteen pohjalla pitkään vaikuttaneessa positivistisessä tieteenfilosofiassa, jonka mukaan ennustukset ovat oletuksia tärkeämpiä. (Cartwright 2011, 1–2, 12–13.)

Milton Friedmanin (1953, 8–15) esittämä, myöhemmin F-käänteeksi (*F-twist*) nimetty väite oli, että merkittävät hypoteesit saattavat sisältää huomattavankin epätarkkoja oletuksia, jotka eivät kuitenkaan vähennä hypoteesien validiteettia, kunhan niiden ennustusvoima säilyy. Ennustusvoiman ohella Friedman antoi arvoa mallin yksinkertaisuudelle, ja hänelle taloustieteelliset mallit olivat sitä arvokkaampia, mitä harvemmillä oletuksilla ne kykenivät approksimoimaan todellisuutta. Mikäli käyttäytymistaloustiedettä tutkitaan positivistisen tieteenfilosofian pohjalta, on tutkijan haasteena näin ollen kyetä ennustamaan käyttäytymistä paremmin kuin taloustieteen standardimallien avulla menettämättä kuitenkaan mallin yksinkertaisuutta (Cartwright 2011, 13).

Varhaisen käyttäytymistaloustieteen suurnimiin lukeutuva Herbert Simon (Archibald et al. 1963, 229–230) oli yksi niistä, jotka eivät hyväksyneet Friedmanin lähtökohtaa taloustieteelliseen tutkimukseen. Hänen mielestään epätarkkojen oletusten tutkimusta tuli

---

⁵ Tässä tutkielmassa puhutaan odotetun hyödyn teoriasta tarkoittaen odotetun hyödyn hypoteesiin perustuvia muotoiluja, joista keskeisimmäksi nähdään von Neumannin ja Morgensternin odotetun hyödyn teoreema.

lisätä mikrotasolla, vaikka niiden pohjalta tehdyt ennustukset olisivatkin johtaneet parempiin ennustuksiin makrotasolle siirryttäessä. Simonin tutkimusohjelma on tullut sittemmin tunnetuksi rajattuna rationaalisuutena. Tällöin keskiöön nousivat nimenomaan tiedonkäsittelykapasiteetin, muistin, tiedon ja ajan rajoitteet päätöksenteossa. Rajatun rationaalisuuden periaatteita noudattaen ei tulisi esimerkiksi olettaa, että taloustieteen päätöksentekijä kykenee tekemään laskutoimituksia, joihin ihmiset eivät todellisuudessa ainakaan vaaditussa ajassa kykene. (Cartwright, 2011, 10.)

Kuten Edward Cartwright (2011, 5–7) toteaa, Simon ei kuitenkaan muotoillut rationaalisen valinnan kritiikkiään systemaattisesti – mahdollisesti siitä syystä, että hän piti mainittuja kognition rajoitteita itsestään selvinä. Kyse ei nimittäin ollut siitä, etteivätkö tällaiset rajoitteet olisi olleet taloustieteilijöille tuttuja jo ennen Friedmanin ja Simonin väittelyä. Sen sijaan psykologisesti tarkempaa kuvausta päätöksenteosta, joka ottaa valintojen ohella huomioon myös toimijan halut ja rajoitteet, pyrittiin tietoisesti välttämään. Tähän saattoivat olla syinä ensinnäkin halu muotoilla rationaalinen valinta matemaattisesti, jotta taloudellista toimintaa kyettäisiin analysoimaan systemaattisella tavalla. Oma vaikutuksensa saattoi olla myös Adam Smithin näkymättömään käteen perustuvalla ajatuksella rationaalisesta valinnasta normina, jonka noudattamisesta hyötyisivät kaikki.

Moderni käyttäytymistaloustiede saikin varsinaisesti alkunsa vasta Daniel Kahnemanin ja Amos Tverskyn prospektiteorian myötä. Prospektiteoria, kuten myös taloustieteessä vallitseva odotetun hyödyn teoria, jolle se tarjosi vaihtoehdon, pyrki selittämään käyttäytymistä valintatilanteissa, joiden tuottoihin liittyi riskejä. Odotetun hyödyn teorian toimijat, eli käytännössä Thalerin ja Sunsteinin ekonit, maksimoivat hyötynsä odotusarvoa arvontatilanteissa vallitsevien preferenssiensä mukaisesti. Ekoneilla voi odotetun hyödyn teoriassa olla erilaisia riskipreferenssejä, mutta heidän tulee toimia systemaattisesti niiden mukaisesti. Toisin kuin odotetun hyödyn teoria prospektiteoria lukeutuu Simonin rajatun rationaalisuuden tapaan proseduraalisiin päätöksenteon teorioihin ottaen preferenssien ohella kantaa päätöksenteon psykologisiin prosesseihin. Prospektiteoria toi rajatun rationaalisuuden rinnalle päätöksenteon vinoumat ja heuristiikat. (Wilkinson & Klaes 2012, 14, 151–152, 160–161.)

Käyttäytymistaloustieteen havaintoja käyttäytymisen poikkeamisesta rationaalisen valinnan mallista on mahdollista selittää hyödyntämällä kahden ajattelujärjestelmän mallia. Ensimmäinen järjestelmä on automaattinen, eli se toimii nopeasti ja pienin ponnistuksin eikä tuota toimijalle kokemusta tahdonalaisesta säätelystä. Toinen järjestelmä on reflektiivinen ja hyödyntää puolestaan ponnistusta vaativia mentaalisia toimintoja kuten monimutkaisia laskutoimituksia sekä kiinnittää toimijan huomion niiden suorittamiseen. Automaattista järjestelmää hyödynnetään esimerkiksi nopeisiin reaktioihin, kielen ymmärtämiseen ja yksinkertaisiin laskutoimituksiin. Se sisältää sekä synnynnäisiä että opittuja tai jopa vasta pitkän harjoittelun tuloksena kehittyneitä

toimintoja. Reflektiivisen järjestelmän toimintoja yhdistää se, että ne vaativat tarkkaavaisuutta, eikä niitä voi suorittaa kunnolla, jos tarkkaavaisuus herpaantuu. Sitä voi hyödyntää esimerkiksi väitteiden loogisuuden tarkasteluun, hyödykkeiden arvon vertailuun tai yksityiskohtien etsimiseen. (Kahneman 2012, 30–33.)

Reflektiivinen järjestelmä kontrolloi impulsseja, mutta se myös rationalisoi automaattisen järjestelmän tuottamia tunteita. Lisäksi sen toimintaa rajoittavat tietojen ja kykyjen puute. Kaikki virheet eivät siis johdu tarkkaavaisuuden herpaantumisesta. (Kahneman 2012, 474–475.) Näin ollen jako kahteen järjestelmään ei ole yhtenevä sen kanssa, kun puhutaan erehtyväsistä ihmisistä ja rationaalisista ekoneista, jotka maksimoivat täydellisesti odotettua hyötyään. Reflektiivisen järjestelmän toiminta vastaa pikemminkin Simonin varhaista rajatun rationaalisuuden mallia, joka ei vielä ottanut huomioon heuristiikkojen ja vinoumien vaikutusta.

2.1 Odotetun hyödyn teoria

Prospektiteorian rationaalisen valinnan kritiikki kohdistuu nimensä mukaisesti odotetun hyödyn teorian malliin valinnoista riskin vallitessa. Näin ollen on luonnollista käydä läpi odotetun hyödyn teorian aksioomia ja keskeisiä sisältöjä. Gabriel Cramer ja Daniel Bernoulli muotoilivat odotetun hyödyn teorian varhaisia versioita jo 1700-luvulla vastauksena Pietarin paradoksiin.⁶ He pyrkivät selittämään, miksi osallistumisesta kolikonheittopeliin, jolla oli ääretön odotusarvo, oltiin valmiita maksamaan vain huomattavan pieniä summia. Selityksenä paradoksiin Bernoulli ehdotti, että ihmiset pyrkivät maksimoimaan odotetun rahasumman sijaan odotettua hyötyä, jonka funktio oli hänen muotoilussaan logaritminen. (Schoemaker 1982, 530–531.)

Peliteorian kehittäjinä tunnetut John von Neumann ja Oskar Morgenstern todistivat odotetun hyödyn maksimoinnin olevan rationaalisen päätöksenteon kriteeri johtamalla sen rationaalisen valinnan aksioomista ja yleistivät sen koskemaan rahallisten lopputulosten ohella mitä tahansa arvontoja. Von Neumannin ja Morgensternin aksioomista johdetut numeeriset hyötyarvot edustavat toimijoiden preferenssejä siten, että suurempi hyötyarvo tarkoittaa korkeampaa asemaa preferenssijärjestyksessä. (Schoemaker 1982, 531–532.) Aksioomat, joista von Neumann–Morgenstern -hyötyfunktio johdetaan, voi ilmaista usealla eri tavalla. Yhdessä riittävässä ilmaisumuodossa aksioomat ovat preferenssien:

1. Täydellisyys: $A \succcurlyeq B \vee B \succcurlyeq A$
2. Transitiivisuus: $A \succcurlyeq B \wedge B \succcurlyeq C \rightarrow A \succcurlyeq C$

---

⁶ Pietarin paradoksin arvonnassa heitetään kolikkoa niin pitkään, kunnes tulos on klaava. Joka kerran, kun heiton tulos on kruuna, pelaaja voittaa ja voittosumma w kaksinkertaistuu. Näin positiivisella ensimmäisellä voittosummalla pelin odotusarvo ääretön, sillä $\sum_{n=1}^{\infty} (\frac{1}{2})^n 2^n w = \infty \mid w > 0$.

3. Jatkuvuus: $\exists p: A \succcurlyeq B \succcurlyeq C \rightarrow pA + (1-p)C \sim B$
4. Riippumattomuus: $\forall C: A \succ B \rightarrow pA + (1-p)C \succ pB + (1-p)C$

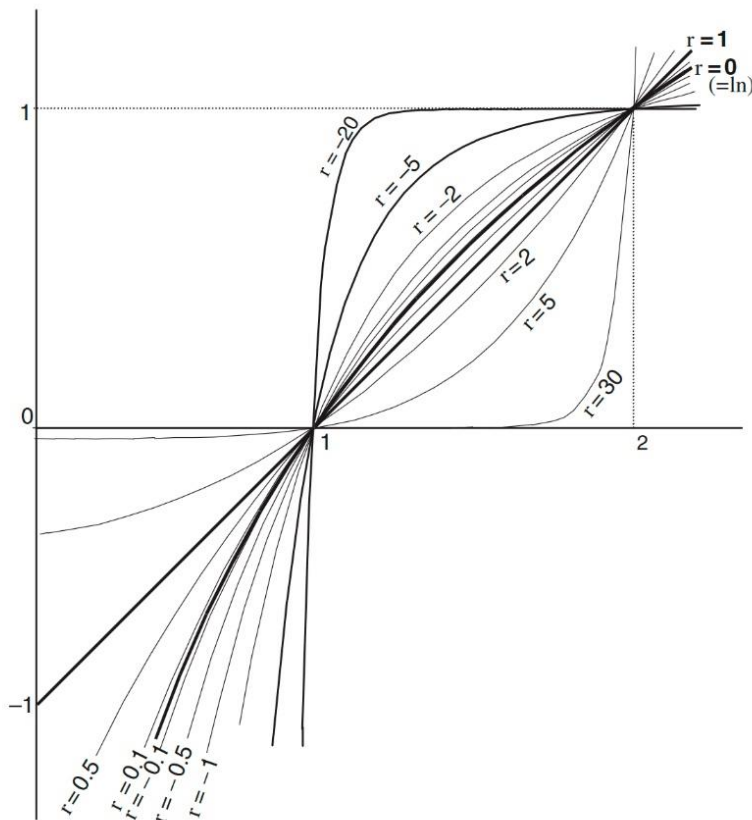
Preferenssien täydellisyydellä viitataan siihen, että toimijan tulee yksinkertaisesti muodostaa mielipide eri vaihtoehtojen haluttavuudesta suhteessa toisiinsa. Preferenssien transitiivisuus tarkoittaa puolestaan sitä, että tämän mielipiteen tulee olla johdonmukainen siten, että jos vaihtoehto A on halutumpi kuin vaihtoehto B ja vaihtoehto B on halutumpi kuin vaihtoehto C, myös vaihtoehdon A tulee olla halutumpi kuin vaihtoehdon C. Preferenssien jatkuvuus olettaa, että jos A on halutumpi kuin B, myös hyvin lähellä A:ta olevien vaihtoehtojen tulisi olla halutumpia kuin B. Preferenssien riippumattomuudella tarkoitetaan puolestaan sitä, ettei vaihtoehdon C olemassaolon tulisi vaikuttaa vaihtoehtojen A ja B väliseen suhteeseen. Preferenssien jatkuvuus ja riippumattomuus on yllä olevassa muotoilussa esitetty arvontojen avulla, joskin esimerkiksi joukko-opillinen muotoilu olisi myös mahdollinen.

Mikäli toimijan preferenssit noudattavat yllä olevia aksioomia, hänen on mahdollista esittää maksimoivan odotettua hyötyään tiettyjen uskomusten ja hyötyjen vallitessa. Von Neumannin ja Morgensternin odotetun hyödyn teoreema on siis näistä aksioomista johdettu esitysteoreema. Tällä tarkoitetaan yksinkertaisesti sitä, että toimijoiden preferenssien sekä hänen subjektiivisten, tavallisesti todennäköisyyksiä koskevien uskomustensa ja hyötynsä välillä voi esittää jonkinlaisen vaikutussuhteen. Vahvemmassa tulkinnassa esitysteoreemat toimivat todisteena sille, että preferenssit ovat uskomuksiin ja hyötyihin nähden ensisijaisia. (Elliott 2017, 468.) Päinvastainen kuvaus on yhtä lailla mahdollinen, sillä neoklassisessa teoriassa hyöty katsotaan ensisijaiseksi preferensseihin nähden, ja se näin ollen määrittää preferenssit. Von Neumannin ja Morgensternin hyödyn ei kuitenkaan katsota edeltävän tai seuraavan preferenssejä vaan ainoastaan esittävän niitä. (Schoemaker 1982, 532.)

Vaikka yllä olevat aksioomat eivät suoraan osoita sitä, riskipreferensseillä on keskeinen rooli odotetun hyödyn teoriassa. Mikäli arvannon toimijalle tuottama hyöty on pienempi kuin sen voittosumman odotusarvosta saatu hyöty varmasti maksettuna, on toimija riskejä kaihtava. Tätä kuvataan tyypillisellä, konkaavilla hyötyfunktioilla. Riskineutraaliutta kuvaava hyötyfunktio on puolestaan lineaarinen ja riskihakuisuutta kuvaava hyötyfunktio vastaavasti konvekksi. Absoluuttisella riskiaversiolla (*absolute risk aversion*) tarkoitetaan Kenneth Arrow'n ja John W. Prattin kehittämää mittausta, $r_u^a = -\frac{u''(x)}{u'(x)}$, jossa riskiaversiota kuvaa hyötyfunktion toisen ja ensimmäisen derivaatan suhde. Riskiaversio on näin ollen varallisuuden suhteen vakio lineaarisille ja eksponentiaalisille funktioille. (Schoemaker 1982, 532.) Suhteellista riskiaversiota (*relative risk aversion*), joka, toisin kuin absoluuttinen riskiaversio, voi muuttua varallisuuden tason kasvaessa tai laskiessa riskien kaihtamisesta riskihakuisiksi tai päinvastoin, kuvataan puolestaan lisäämällä edelliseen mittaan varallisuustaso kertoimeksi siten, että $r_u^r = -x \frac{u''(x)}{u'(x)}$.

Odotetun hyödyn teoriassa hyödynnetään tyypillisesti vakioiseen absoluuttisen riskiaversioon (*constant absolute risk aversion*) tai vakioiseen suhteelliseen riskiaversioon (*constant relative risk aversion*) perustuvia hyötyfunktioita $u_a(x) = -e^{-r_a x}$ ja $u_r(x) = \begin{cases} \frac{x^{1-r}}{1-r}, & x \neq 1 \\ \ln(x), & x = 1 \end{cases}$, sillä tällöin valintoja voidaan mallintaa yksittäisen

riskiaversiota kuvaavan luvun perusteella. (Cartwright 2011, 88–90.) Kuviossa 1 on esimerkki normalisoidusta, logaritmisesta CRRA-hyötyfunktioista eri suhteellisen riskiaversioiden r arvoilla. Funktioissa hyöty voi olla negatiivinen, mutta sitä ei kuviossa ole määritelty negatiivisille varallisuuden arvoille.

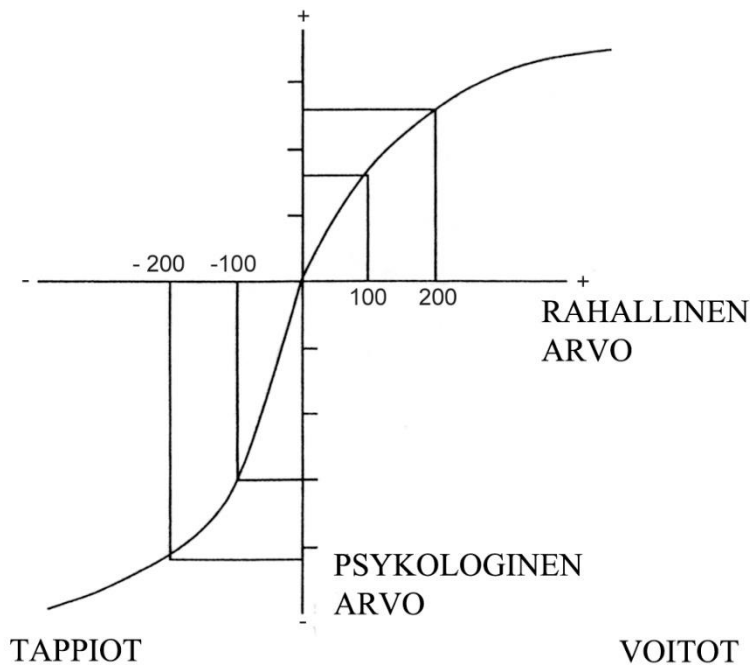

Kuvio 1 CRRA-hyötyfunktio (Wakker 2008, 1333).

2.2 Prospektiteoria

Kahneman ja Tversky (1979, 268, 278–280) esittivät kuitenkin päätöksenteon empiirisiin tutkimuksiin perustuen, etteivät tosielämän yksinkertaisia taloudellisia palkintoja koskevat päätöksentekotilanteet noudata odotetun hyödyn teorian oletettomia johdonmukaisia riskipreferenssejä, vaan esimerkiksi päätöksentekotilanteen kehystämällä mahdolliseksi voitoiksi tai tappioiksi on huomattava merkitys

hyötyfunktion⁷ muotoon. Prospektiteoriassa varallisuustason ohella hyötyfunktiota määrittävät poikkeamat tästä referenssipisteestä siten, että hyötyfunktio on konkaavi voitoille ja konveksi sekä jyrkempi tappioille. Kuviossa 2 on esitetty Kahnemanin ja Tverskyn ehdottama hypoteettinen s-muotoinen arvofunktiio, josta voi havaita myös tappioiden konveksin funktion olevan jyrkimmillään lähellä referenssipistettä. Toimijoiden oletetaan siis olevan riskihakuisia, kun tavoitteena on tappioiden välttäminen, ja tämä taipumus korostuu referenssipisteen läheisyydessä. Toisin sanoen nykyisen varallisuustason säilyttämiseksi ollaan valmiita ottamaan poikkeuksellisen suuria riskejä. Kahneman ja Tversky kuvaavat tätä taipumusta reflektiovaikutuksena (*reflection effect*).

Kuvio 2 Prospektiteorian arvofunktiio (Kahneman 2012, 324).

Alkuperäinen prospektiteoria keskittyi päätöksenteon kahteen vaiheeseen, muokkaukseen (*editing*) ja arviointiin (*evaluating*). Muokkausvaiheessa toimija pyrkii luomaan vaihtoehtoista yksinkertaisemman esityksen hyödyntämällä referenssipisteitä, todennäköisyyksien yhdistelmiä, riskittömien valintojen erottamista, identtisten ominaisuuksien eristämistä, yksinkertaistuksia ja pyöristyksiä sekä dominanssin havaitsemista. Arviointivaiheessa toimijat tekevät puolestaan päätöksiä arvofunktion ja painoarvojen perusteella siten, että arvofunktiot huomioivat referenssipisteiden, tappiokammon sekä alenevan rajahyödyn merkityksen. (Wilkinson & Klaes 2012, 161–163.)

⁷ Kahneman ja Tversky käyttävät termiä arvofunktiio (*value function*) viitaten arvonnin tuottamaan psykologiseen arvoon. Hyötyfunktiot määritellään toisinaan erillisten arvofunktioiden perusteella, mutta termejä käytetään myös paljon ristiin, eikä niille ole selviä määritelmiä (ks. esim. Keeney & Raiffa 1993, 220–222).

Prospektiteorian painoarvot eivät noudata todennäköisyysaksioomia. Teorian toinen keskeinen havainto onkin todennäköisyysasteikon epälineaarinen muunnos, jossa pienet todennäköisyydet saavat ylisuuren painoarvon ja vastaavasti suuret sekä kohtalaiset todennäköisyydet saavat liian pienen painoarvon, eli painoarvofunktio $\pi(p) > p$, kun p on pieni, ja $\pi(p) \leq p$, kun p on kohtalainen tai suuri. Tätä ominaisuutta, joka rikkoo odotetun hyödyn teorian riippumattomuuden aksioomaa, Kahneman ja Tversky kutsuvat alivarmuuden (*subcertainty*) periaatteeksi. Painoarvoja ei tulekaan sekoittaa todennäköisyyksien yliarvioimiseen, mikä on tyypillinen ilmiö harvinaisten tapahtumien yhteydessä. (Kahneman & Tversky 1979, 280–282.)

Tversky ja Kahneman (1992, 297–298) laajensivat myöhemmin prospektiteoriaa huomioimaan yksittäisten valintatilanteiden ohella kumulatiivisten painoarvojen vaikutuksen ja esittivät samalla viisi päätöksenteon empiirisesti todennettua ilmiötä, joita perinteinen odotetun hyödyn teoria ei kykene selittämään ja jotka voisivat toimia eräänlaisina deskriptiivisen valintojen teorian minimivaatimuksina. Nämä viisi ilmiötä ovat:

1. Kehystämisaikutukset
2. Epälineaariset preferenssit
3. Lähderiippuvuus
4. Riskihakuisuus
5. Tappiokammo

Kehystämisaikutukset (*framing effects*) rikkovat odotetun hyödyn teorian oletusta valintatilanteen kuvauksen yhdenentekevyydestä. Esimerkiksi valintatilanteen kehystäminen voitoiksi tai tappioiksi vaikuttaa kuitenkin tutkitusti toimijan riskipreferensseihin. Epälineaariset preferenssit (*nonlinear preferences*) viittaavat ranskalaisen filosofin Maurice Allais'n havaitsemaan paradoksiin⁸, jossa arvonnasta saatu hyöty ei ole lineaarinen todennäköisyyksien suhteen. Lähderiippuvuudella (*source dependence*) tarkoitetaan ilmiötä, jossa toimijoiden halukkuus osallistua arvontaan riippuu epävarmuuden⁹ lähteestä siten, että esimerkiksi omaan osaamiseen liittyvissä arvunnoissa ollaan valmiita ottamaan korostettuja riskejä. Riskihakuisuutta (*risk seeking*) havaitaan erityisesti, kun kyseessä on pieni todennäköisyys voittaa suuri palkinto tai tappioita välttää. Ilmiö on sinänsä selitettävissä odotetun hyödyn teorian raameissa, mutta taloudellisissa analyysissa oletetaan tyypillisesti riskien kaihtamista. Tappiokammo (*loss aversion*) tarkoittaa puolestaan voittojen ja tappioiden tuottaman

⁸ Allais'n paradoksissa varmoja ja lähes varmoja vaihtoehtoja suositaan epäjohdonmukaisesti riskialttiiden vaihtoehtojen kustannuksella (ks. esim. Cartwright 2011, 90–91).

⁹ Epävarmuudella tarkoitetaan tässä valintatilannetta, jonka riskiä ei ole määritelty. Tversky ja Kahneman viittaavat Ellsbergin paradoksiin, jossa tunnetun riskin sisältävää valintatilannetta suositaan epäjohdonmukaisesti epävarmuutta sisältävän valintatilanteen kustannuksella. (Ks. esim. Wilkinson & Klaes 2012, 159–160.)

hyödyn asymmetriaa, jota ei pystytä selittämään varallisuustason muutoksella. (Tversky & Kahneman 1992, 299.)

Laajassa mielessä kaikissa näistä valintojen anomaliaista on kyse ilmiöstä, joka tunnetaan preferenssien kääntymisenä (*preference reversal*). Valtavirran taloustieteen analyysin kannalta tämä tarkoittaa sitä, etteivät toimijoiden valinnat, joita pidetään heidän preferenssiensä suorina ilmaisuina, vastaa heidän reservaatiohintojensa järjestystä, jota pidetään puolestaan preferenssien epäsuorana ilmaisuna. Preferenssien kääntymisen on esitetty jopa olevan luonteenomaista kaikelle päätöksenteolle epävarmuuden vallitessa. Laboratorio-oloissa, suhteellisen pienillä kannustimilla tälle väitteelle onkin löydetty voimakasta tukea. On silti kyseenalaista, voiko näitä tuloksia yleistää todellisiin taloudellisiin päätöksenteon tilanteisiin, joissa myös rahalliset panokset ovat tyypillisesti suurempia. Se, ettei preferenssien kääntymistä ole uskottavasti havaittu näissä tilanteissa, voi johtua siitä, että toimija käyttää huomattavasti enemmän aikaa reservaatiohintojensa selvittämiseen, kun päätöksellä on suurempi taloudellinen merkitys. (Bohm 2008, 929–930, 937–938.)

Kumulatiivinen prospektiteoria keskittyi valintojen arviointivaiheeseen ohittaen monimutkaisen muokkausvaiheen lähes täysin. Se tarjosi helpommin sovellettavissa olevan parametrimallin arvofunktiosta ja mahdollisti todennäköisyyksien painottamisen odotusarvojen järjestyksen perusteella. Tämä jätti kuitenkin kysymyksen asianmukaisista referenssipisteistä auki, joskin niin kutsuttu kolmannen sukupolven prospektiteoria palasi myöhemmin näihin kysymyksiin muuttuvien ja probabilististen referenssipisteiden avulla. Prospektiteorian merkitystä käyttäytymistaloustieteelle – ja taloustieteelle yleensä – selittää se, ettei se keskittynyt ainoastaan kritisoidaan odotetun hyödyn teoriaa vaan tarjosi sille systemaattisen vaihtoehdon, jonka avulla käyttäytymistä kyettäisiin ennustamaan. (Cartwright 2011, 104–105.)

Preferenssien aksiomaattinen muotoilu ei ollut Kahnemanille ja Tverskylle (1979, 289–290) ensisijainen tavoite. He kuitenkin esittivät, että prospektiteorian preferenssejä edustavan additiivisen representaatioyhtälön $V(x, p) = f(x, p) + g(y, q)$ voi johtaa kolmesta aksiomasta. Preferenssien, eli prospektiteorian tapauksessa todennäköisyys–lopputulosparien järjestyksen tulee noudattaa seuraavia aksiomia:

1. Riippumattomuus: $(x, p; y, q) \succsim (x, p; y', q') \leftrightarrow (x', p'; y, q) \succsim (x', p'; y', q')$
2. Peruuttaminen: $(x, p; y', q') \succsim (x', p'; y, q) \wedge (x', p'; y'', q'') \succsim (x'', p''; y, q) \rightarrow (x, p; y'', q'') \succsim (x'', p''; y, q)$
3. Ratkaistavuus: $\exists z, r: (x, p; y, q) \succsim (z, r) \succsim (x, p; y' q') \rightarrow \exists y'', q'': (x, p; y'' q'') \sim (z, r)$.

Riippumattomuuden aksiomalla, joka on yllä muotoiltu todennäköisyys–lopputulosparien tapauksessa, tarkoitetaan samaa kuin aikaisemmin, eli valintajoukon muiden jäsenten ei tulisi vaikuttaa kahden sen jäsenen väliseen preferenssisuhteeseen.

Peruuttamisen aksioma (*cancellation*) liittyy valintajoukon muokkaamisvaiheeseen, ja sillä kuvataan toimijoiden taipumusta olla huomioimatta valintajoukon prospektien yhteisiä piirteitä (Kahneman & Tversky 1979, 274). Ratkaistavuus (*solvability*) on puolestaan lähellä aiemmin mainittua jatkuvuuden aksiomaa. Sen avulla lopputulosten tuottamat hyödyt voidaan mitoitaa halutulle suhdeasteikolle. Kumulatiivisen prospektiteorian aksiomiksi Tversky ja Kahneman (1992, 318) esittivät myöhemmin komonotonista riippumattomuutta (*comonotonic independence*) sekä kaksoissovittamisen aksiomaa (*double matching*). Kumulatiivisen prospektiteorian preferenssit noudattavat siis riippumattomuuden aksiomaa vain, kun prospektit ovat pareittain komonotonisia. Kaksoissovittaminen mahdollistaa puolestaan voittojen ja tappioiden erottelun kumulatiivisessa prospektiteoriassa.

2.3 Heuristiikat, vinoumat ja harhat

Prospektiteorialle tyypillinen päätöksentekomenetelmä epävarmuuden vallitessa ovat erilaiset heuristiikat. Päätöksentekoprosessi on puolestaan altis erilaisille vinoumille ja harhoille. Tversky ja Kahneman (1974, 1124) kuvailevat todennäköisyyksien arvioimista vastaavana toimintona kuin fyysisten ominaisuuksien kuten pituuden tai koon arvioimista. Molemmat näistä arvioista ovat alttiita häiriötekijöille, ja systemaattisiin peukalosääntöihin, heuristiikkoihin nojaaminen aiheuttaa systemaattisia virheitä. Seuraavassa esitetään heuristiikoista ja vinoumista sekä ajattelun harhoista pehmeälle paternalismille keskeisimpiä.

Jo vuosia ennen formaalin prospektiteorian julkistamista Tversky ja Kahneman (1974, 1124–1130) esittelivät kolme myöhemmin käyttäytymistaloustieteessä tärkeän roolin saanutta päätöksenteon heuristiikkaa ja vinoumaa, edustavuuden (*representativeness*), saatavuuden (*availability*) sekä säätämisen ja ankkuroinnin (*adjustment and anchoring*). Edustavuusheuristiikassa on kyse siitä, että olion A kuulumista luokkaan B arvioidaan sen perusteella, kuinka hyvin se vaikuttaa edustavan B:tä. Tämä aiheuttaa vinouman, kun edustavuuden vaikutus peittää alleen tärkeämpiä todennäköisyyden arvioinnin välineitä kuten *a priori* todennäköisyysjakauman, otoskoon sekä ennustettavuuden ja aiheuttaa illusion validiteetista tai harhaluuloja sattuman tai regression luonteesta. Esimerkki edustavuusheuristiikan aiheuttamasta vinoumasta on, jos arvioidaan runoutta lukevan henkilön olevan todennäköisemmin kiinalaisen kirjallisuuden kuin liiketalouden opiskelija, vaikka liiketalouden opiskelijoita on moninkertaisesti enemmän kuin kiinalaisen kirjallisuuden opiskelijoita (Kahneman 2012, 178).

Saatavuusheuristiikalla tarkoitetaan puolestaan sitä, miten tapahtuman todennäköisyysarvioon vaikuttaa se, kuinka helposti esimerkki vastaavasta tapahtumasta palautuu mieleen. Saatavuuteen vaikuttavat kuitenkin myös muut tekijät kuin tapahtuman

frekvenssi ja todennäköisyys, jolloin todennäköisyysarvio vinoutuu. Vinoumia aiheuttavat erityisesti tapahtumien tuttuuteen ja selkeyteen, kuviteltavuuteen sekä hakujoukon tehokkuuteen ja kuvitteelliseen korrelaatioon liittyvät tekijät. Tyypillinen esimerkki saatavuusheuristiikan aiheuttamasta vinoumasta on, kun koehenkilöä pyydetään arvioimaan vaikkapa kirjaimen r yleisyyttä sanojen ensimmäisenä ja kolmantena kirjaimena. Saatavuusheuristiikasta johtuen useimmat arvioivat virheellisesti, että kirjaimella alkavat sanat ovat huomattavasti yleisempiä, sillä ne on helpompi palauttaa mieleen kuin sanat, joissa r on kolmantena kirjaimena. (Tversky & Kahneman 1974, 1127–1128.)

Säätämällä ja ankkuroinnilla tarkoitetaan sitä, kuinka toimijat tavallisesti tekevät arvioita perustuen johonkin alkuperäiseen arvoon, ankkuriin, josta he sitten säätävät arviotaan tyypillisesti liian vähän. Ankkuriarvo voi olla peräisin tehtävänannosta itsestään tai se voi olla alustavan laskelman tulos. Ankkurointi selittää toimijoiden taipumusta yliarvioida konjunkttiivisia todennäköisyyksiä ja aliarvioida disjunkttiivisia todennäköisyyksiä yksinkertaisiin tapahtumiin verrattuna, sillä toimijan arvion ankkurina toimii alkuperäinen todennäköisyys. Esimerkiksi 90 prosentin alkuperäisellä todennäköisyydellä voittavan arvonnin uskotaan todennäköisemmin voittavan seitsemän kertaa peräkkäin kuin 10 prosentin alkuperäisellä todennäköisyydellä voittavan arvonnin uskotaan voittavan kerran seitsemästä yrityksestä. Ensimmäisen, konjunkttiivisen tapahtuman todennäköisyys on todellisuudessa noin 0,48 ja jälkimmäisen, ensimmäiselle tapahtumalle komplementaarisen tapahtuman todennäköisyys on noin 0,52. (Tversky & Kahneman 1974, 1128–1130.)

Heuristisen päätöksenteon ohella ihmisiä erottaa ekoneista inertian vaikutus. Tähän liittyy kaksi ilmiötä, joista ensimmäinen, tappiokammo mainittiin jo aiemmin prospektiteorian yhteydessä, jolloin se selitti hyötyfunktion kaksijakoisuutta referenssipisteeseen nähden. Inertiaan viittaa myös *status quo* -vinouma, joka, kuten myöhemmin käy ilmi, muodostaa ehkä valinta-arkkitehdin tehokkaimman työkalun. Tappiokammolla tarkoitetaan yksinkertaisesti, että tappiot aiheuttavat suuremman hyödyn menetyksen kuin vastaavan suuruiset voitot tuottavat hyötyä. Empiirisissä kokeissa tämän kertoimen on arvioitu olevan universaalisti välillä 1,5–2,5, ja kerroin kasvaa sitä suuremmaksi, mitä suurempi alkuperäinen panos on. Kertoimen kasvamista kyetään tosin jossain määrin selittämään myös perinteisillä riskipreferensseillä. (Kahneman 2012, 325–328.)

Kuten jo aiemmin mainittiin, tappiokammo tarjoaa erinomaisen mahdollisuuden hyödyntää myös kehystämisaikutuksia. Esimerkkinä toimii arvonta, joka muotoillaan osalle koehenkilöistä siten, että he maksavat osallistumisesta 5 euroa, ja 10 prosentin todennäköisyys voittaa 100 euroa. Toisille peli muotoillaan siten, että heillä on 10 prosentin todennäköisyys voittaa 95 euroa ja 90 prosentin todennäköisyys hävitä viisi euroa. Nämä pelit ovat selvästikin identtisiä, mutta empiirisissä kokeissa ensimmäiseen

peleihin ollaan selvästi halukkaampia osallistumaan kuin toiseen. On siis syytä tehdä ero myös tappioiden ja kustannusten välillä. (Kahneman 2012, 415–416.) Kehystämisaikutuksiin palataan myöhemmin valinta-arkkitehtuurin yhteydessä.

Inertian rooli korostuu myös *status quo* -vinoumassa, jota ei pystytä selittämään yksin tappiokammon avulla. Ihmisillä on taipumus pysyä nykyisessä tilanteessaan, vaikka muutoksen voisi rationaalisesti katsoa tuottavan heille hyötyä, ja jopa tilanteissa, joissa muutuskustannukset ovat minimaaliset. Yksi tämän taipumuksen syistä on luultavasti yksinkertaisesti tarkkaavaisuuden puute, jota Thaler ja Sunstein kutsuvatkin ”hällä väliä”-heuristiikaksi (*'yeah, whatever' heuristic*). Tappiokammon ohella nykytilanteen suosimista selittävätkin ajattelemattomat valinnat, joita sivuttiin päätöksenteon kahden järjestelmän yhteydessä. *Status quo* -vinoumaa on erittäin helppo hyödyntää, sillä lähes mikä tahansa oletukseksi asetettu vaihtoehto saa empiirisissä tutkimuksissa kohtuuttoman suuren suosion muihin vaihtoehtoihin nähden. (Thaler & Sunstein 2009, 37–38.)

Viimeisinä on syytä ottaa huomioon pätevyysparha ja liiallinen itseluottamus, jotka tyypillisesti ohjaavat päätöksentekoa. Pätevyysparha liittyy esimerkiksi osakesijoittamiseen, jossa sekä amatööri- että ammattilaissijoittajista suurin osa uskoo pystyvänsä säännöllisesti päihittämään markkinan keskiarvotuoton, vaikka erityisesti aktiivisen sijoittamisen on osoitettu johtavan säännöllisesti keskiarvoa heikompiin tuloksiin. Pätevyysparhan ja liiallisen itseluottamuksen taustalla sijoitustoiminnassa on päätöksiin käytettyjen taitojen korkea taso, joka järjestelmän luonteesta johtuen ei kuitenkaan oletettavasti korreloi tuloksellisuuden kanssa. (Kahneman 2012, 242–251.)

Prospektiteorian sekä heuristiikkojen, vääristymien ja harhojen ohella Thalerin (1980, 39–40) esittelemällä mentaalisen kirjanpidon (*mental accounting*) käsitteellä on tärkeä rooli pehmeän paternalismin taustalla. Sen tavoitteena on lähestyä deskriptiivistä, ennustamisen mahdollistavaa kuluttajan valinnan teoriaa, joka korvaisi Thalerin normatiivisena kuvaileman odotetun hyödyn teorian taloustieteen tällä osa-alueella. Mentaalinen kirjanpito hyödyntää prospektiteorian painotettua arvofunktiota, ja sen muita osa-alueita ovat referenssihinnat ja transaktiohyödyn käsite sekä tiettyä käyttöä varten korvamerkittyjen varojen mahdollisuus. Myöhemmin mentaalisen kirjanpidon tutkimusohjelmaan sisällytettiin keskeisenä osa-alueena myös mentaalisten tilien dynaaminen arviointi sekä valintojen haarukointi (*choice bracketing*) (Thaler 1999, 184).

Transaktiohyödyllä tarkoitetaan sitä hyötyä, jota kuluttaja kokee tehdessään mielestään hyvän kaupan. Tämä hyöty vaikuttaa kuluttajan ostopäätökseen, ja sen avulla voidaan selittää referenssihintojen avulla esimerkiksi, miten alennusmyynnit vaikuttavat. Korvamerkityillä varoilla pyritään puolestaan selittämään, miksi kuluttajat tekevät päätöksiä, jotka rikkovat taloustieteelle tyypillistä rahan vapaata siirrettävyyttä (*fungibility*). Tulosten ja menojen korvamerkintää tapahtuu sekä todellisilla että mentaalitileillä, joiden avulla kyetään sitten perustelemaan kulutusta, jota ei muuten tehtäisi. Dynaamisella arvioinnilla tarkoitetaan puolestaan sitä, kuinka usein näitä

mentaalitilejä arvioidaan selittäen esimerkiksi uponneiden kustannusten harhaa (*sunk cost fallacy*), ja valintojen haarukoinnin avulla tutkitaan, miten kulutuspäätöksiä tehdään yhdessä tai erikseen. Thalerin mentaalinen kirjanpito esitteli myös edellä tappioiden kehystämisen yhteydessä mainitun eron tappioiden ja kustannusten välillä, jonka voi luonnollisesti selittää transaktiohyödyn käsitteen avulla. (Thaler 1999, 183–186, 197–198.)

Transaktiohyötyyn liittyy keskeisesti myös hyperbolinen diskonttaus. Kyse on diskonttausfunktiosta, jossa välitön tai ajallisesti läheinen mielihyvä on yliarvostettua verrattuna kauempana tulevaisuudessa tapahtuvaan. Tästä on kyse esimerkiksi epäterveellisten ruokien suosimisessa oman terveyden kustannuksella, vaikka sama toimija vastaisi kysyttäessä arvostavansa tulevaa terveyttään hetkellistä mielihyvää enemmän. Epäterveellisen ruokailun ohella liian vähäinen liikunta ja ylikuluttaminen ovat monille tuttuja esimerkkejä samasta ilmiöstä. Samoin hyperbolisen diskonttauksen malli on sovellettavissa esimerkiksi eläkesäästämisen liian alhaiseen tasoon. (Benartzi et al. 2013, 247–248.)

3 PEHMEÄ PATERNALISMI

Tässä luvussa tarkastellaan pehmeän paternalismin käsitteitä, keinoja sekä kritiikkiä. Valinta-arkkitehtuurin yhteydessä tarkastellaan, miten toimijoiden valintoihin kyetään vaikuttamaan valintatilanteen sisällön sekä esittämisen avulla. Pehmeän paternalismin konkreettisia keinoja, sysäyksiä arvioidaan puolestaan tarkoituksenmukaisuuden kriteerien avulla. Samalla tuodaan esiin esimerkkejä pehmeää paternalismia soveltavista järjestelmistä. Lopuksi huomioidaan pehmeän paternalismin kritiikkiä ensinnäkin libertaristisesta ja toiseksi haluttavuuden näkökulmasta. Tavoitteena on, että tutkielman lukija saa kattavan yleiskuvauksen pehmeästä paternalismista ja pystyy sen avulla myöhemmin arvioimaan pehmeän paternalismin normatiivisia perusteluja.

Thaler ja Sunstein (2009, 5–6, 21–24) esittävät pehmeän paternalismin olevan ratkaisu edellisessä luvussa mainitun ajattelun kahden järjestelmän aiheuttamiin ongelmiin. Heidän tavoitteenaan on tehdä yhteiskunnasta turvallisempi ja helpompi niille, jotka nojaavat automaattisen järjestelmän tuottamiin, impulsiivisiin ratkaisuihin. Samalla sen tulee kuitenkin tuottaa mahdollisimman vähän kustannuksia ihmisille, jotka ekoneita muistuttaen hyödyntävät päätöksiin reflektiivistä järjestelmää.¹⁰ Tästä syystä, tutkimusohjelmasta englanniksi käytettävään nimeen *libertarian paternalism* viitaten, pehmeää paternalismia noudattavien toimien eli sysäysten tulee säilyttää kohteiden valinnanvapaus tilanteessa kuin tilanteessa. Tämän valinnanvapauden harjoittamisen tulisi puolestaan olla niin helppoa kuin mahdollista. Sysäysten tavoite on puolestaan yksinkertainen, ihmisten hyvinvoinnin lisääminen. Sen arvioimisen ongelmiin palataan tarkemmin myöhemmissä luvuissa.

Pehmeä paternalismi onkin muotoiltu holhoaviksi koettujen toimien puolustamiseksi valinnanvapautta korostavaa libertaristista ideologiaa vastaan. Thalerin ja Sunsteinin (2009, 9–12) mukaan libertaristinen ideologia perustuu yhteen väärään oletukseen ja kahteen väärinkäsitykseen. Väärä oletus, kuten käyttäytymistaloustieteen havainnot vaikuttavat osoittavan, on, että lähes kaikki ihmiset tekevät lähes aina valintoja, jotka ovat heidän omaksi parhaakseen. Jo Simonin rajatun rationaalisuuden havainnot tiedon ja kognitiivisten taitojen puutteesta osoittavat tämän olevan mahdotonta monissa valintatilanteissa.

Ensimmäinen väärinkäsitys on puolestaan, että on mahdollista muotoilla valintatilanne siten, ettei ihmisten valintoihin samalla vaikuteta. Jopa tiedostamattomat sysäykset muuttavat kuitenkin käyttäytymistä valintatilanteissa, ja ihmiset ovat usein suostuvaisia tiedostavaakin vaikuttamista kohtaan, jos sen takana on julkisen sijaan yksityinen toimija. On ymmärrettävää, että voimakasta julkista toimijaa kohtaan ollaan epäileväisempiä, mutta Thalerin ja Sunsteinin mukaan tämä itse asiassa puoltaa julkisen toimijan käyttöön

---

¹⁰ Näin muotoiltuna tavoite olisi siis sama kuin johdannossa esitellyssä asymmetrisessä paternalismissa.

pehmeän paternalismin keinoja. Toinen väärinkäsitys on nimittäin, että paternalismiin, tai holhoamiseen, tulee aina liittyä pakkokeinoja. Valinnanvapauden säilyttävien keinojen tulisi näin ollen selvitä libertaristisesta kritiikistä. (Thaler & Sunstein, 2009, 11–12.)

Thalerin ja Sunsteinin (2009, 7–9) mukaan sysäyksiä tarvitaan, koska ihmiset ottavat järjettömiä riskejä esimerkiksi terveyteensä liittyvissä kysymyksissä. Ei liene kyseenalaista, että ihmiset tekevät epäoptimaalisia valintoja liittyen esimerkiksi ruokavalioon ja riippuvuutta aiheuttaviin nautintoaineisiin. Sysäyksistä on apua, koska, toisin kuin ekonit, ihmiset ovat erehtyväisiä ja, kuten kävi ilmi edellisestä alaluvusta, erehtyvät ennustettavissa olevilla tavoilla. Lisäksi ihmiset eivät reagoi ainoastaan passiivisiin kannustimiin ja toimi niiden perusteella oman hyötynsä maksimoimiseksi vaan myös sysäyksiin kuten esitettyjen vaihtoehtojen muotoiluun, järjestykseen ja oletusvalintoihin, joilla ei olisi merkitystä odotetun hyödyn teorian toimijoille.

Ei kuitenkaan riitä, että tiedostetaan ihmisten tarve ja alttius käyttäytymistä korjaaville sysäyksille. Hyvinvointia voidaan pyrkiä perustellusti lisäämään ohjaamalla ihmisiä kohti hyvinkin erilaisia käyttäytymismalleja. Thaler ja Sunstein (2003, 178–179) esittävät kolme vaihtoehtoista mallia, jotka määrittäisivät, miten valintakäyttäytymistä pyrittäisiin ohjaamaan. Ensinnäkin tavoitevaihtoehdoksi, johon ihmisiä pyritään ohjaamaan, voidaan ottaa se, jonka ihmisten enemmistö valitsisi, jos heiltä vaadittaisiin eksplisiittistä valintaa. Tämä vaihtoehto, jota Thaler ja Sunstein kuvailevat markkinamallia jäljittelevänä, olisi kuitenkin erityisen altis *status quo* -vinouman vaikutukselle. Toinen lähestymistapa olisi vaatia ihmisiä tekemään valintansa aina eksplisiittisesti, jolloin automaattisen järjestelmän vaikutus valintoihin heikkenisi. Tämä kuitenkin vaarantaisi myös monien pehmeän paternalismin keinojen tehokkuuden. Kolmantena vaihtoehtona olisi mahdollistaa politiikkaohjelmista poisjättäytyminen (*opt-out*) ja sen jälkeen minimoida niiden määrä arvioiden hyvinvointia tavallaan *ex post*.

Näitä vaihtoehtoisia lähestymistapoja ja pehmeän paternalismin keinoja tulisi puolestaan arvioida yhteiskuntafilosofi John Rawlsin julkisuusperiaatteen mukaisesti. Periaatteen mukaan julkisuus estää hallintoa valitsemasta sellaisia politiikkavaihtoehtoja, joita se ei ole valmis puolustamaan kansalaisille. Tämä asettaa pehmeälle paternalismille myös selkeän rajan, kun hallinto ei ole oikeutettu valehtelemaan kansalaisille hyvinvoinnin lisäämiseksi. (Thaler & Sunstein 2009, 244–245.) Koska pehmeän paternalismin tuottaman hyvinvoinnin mittaaminen ja sen normatiivinen perusta ovat keskeinen osa tämän tutkielman myöhempiä lukuja, niitä ei tässä yhteydessä avata enempää, vaikka Thaler ja Sunstein selkeästi tiedostavat tällaisiin kysymyksiin liittyvät ongelmat ainakin alustavalla tasolla.

3.1 Sysäykset ja valinta-arkkitehtuuri

Pehmeän paternalismin tärkein väline on valinta-arkkitehtuuri. Se viittaa niihin tapoihin, joilla valintatilanteita ja vaihtoehtoja esitetään toimijalle. Valintatilanteiden neutraali muotoilu oletetaan Thalerin ja Sunsteinin libertarismien kritiikin mukaisesti mahdottomaksi, ja kaikissa valintatilanteissa on vähintäänkin implisiittinen oletusvaihtoehto. Valinta-arkkitehtuurin keinot voi karkeasti jakaa kahteen kategoriaan, valintatilanteen muodostamiseen ja vaihtoehtojen muotoiluun liittyviin keinoihin. Toisin sanoen kyse on siitä, mitä vaihtoehtoja toimijoille esitetään ja miten ne muotoillaan. (Johnson et al. 2012, 488.)

Valintatilanteen muodostamisessa tulee ottaa huomioon ainakin vaihtoehtojen lukumäärä, päätöksenteon inertia, toimijoiden aikaepäjohdonmukaisuus sekä päätöksenteon kustannukset. Vaihtoehtojen lukumäärää tasapainotetaan kahden kriteerin avulla. Ensinnäkin suurempi määrä vaihtoehtoja lisää todennäköisyyttä, että joku niistä vastaa toimijoiden preferenssejä. Toiseksi tulee kuitenkin tiedostaa, että suurempi määrä vaihtoehtoja aiheuttaa toimijalle kognitiivisia kustannuksia. Sopivaa määrää vaihtoehtoja ei voi yksiselitteisesti määrittää, mutta sen tulisi rohkaista harkitsemaan eri ominaisuuksien välisiä kompromisseja kuitenkin siten, ettei niiden määrä vaikuta toimijan mielestä ylivoimaiselta. Liiallisen vaihtoehtojen lukumäärän haittavaikutuksia voi pyrkiä myös helpottamaan erilaisten teknisten apuvälineiden kuten hakukoneiden ja aiempien valintojen perusteella tiettyjä vaihtoehtoja suosittelevien tekoälyjen avulla. Monimutkaisissa ja monivaiheisissa valintatilanteissa päätöksentekokustannuksia syntyy myös muuten kuin vaihtoehtojen lukumäärän perusteella. Tällöin valintasekvenssin muokkaamisen ja vaihtoehtojen järjestelyn avulla voidaan lähestyä oletettua optimivaihtoehtoa. (Johnson et al. 2012, 488–493.)

Päätöksenteon inertia on valinta-arkkitehdeille sekä ongelma että toiminnan edellytys. Kuten käyttäytymistaloustiedettä käsittelevästä alaluvusta käy ilmi, tappiokammo ja *status quo* -vinouma tuottavat merkittävän inertiaivaikutuksen päätöksentekoon estäen optimaalista odotetun hyödyn maksimointia. Mikäli valtionhallinnon tapainen valinta-arkkitehti on kyennyt määrittämään hyvinvointia maksimoivan vaihtoehdon, onkin sen asettaminen oletusvaihtoehdoksi valintatilanteessa yksinkertaisin keino varmistaa, että sen valitsee huomattava osa toimijoista. Oletusvaihtoehtoja voi asettaa paitsi tietoisesti myös sattumanvaraisesti tai vaatimalla eksplisiittistä valintaa eli pidättämällä toimintoa oletuksena. Oletusvaihtoehdot voivat ottaa aiemmat valinnat huomioon, palata aina alkuperäiseen konfiguraatioon, tai ne voivat ennakoita toimijan preferenssejä. (Johnson et al. 2012, 491–492.)

Aikaepäjohdonmukaisuus intertemporaalisissa valintatilanteissa viittaa erityisesti hyperboliseen diskonttaukseen, jota käsiteltiin mentaalisen kirjanpidon yhteydessä. Se on tärkein vaikuttava tekijä myös Thalerin ja Sunsteinin esittämien terveydelle haitallisten

valintojen yhteydessä. Intertemporaalisten valintojen ongelmat tulevat kuitenkin esiin myös erityisesti säästämiskysymyksissä, jos tavoitteena on vaikkapa kannustaa eläkesäästämiseen mutta toimijat preferoivat senhetkistä kulutusprofiiliaan tulevan hyvinvoinnin kustannuksella, vaikka heidän julkilausutut preferenssinsä (*stated preferences*) osoittaisivat toisin. Houkutusten ohella hyperboliseen diskonttaukseen vaikuttaa tulevaisuuden epävarmuus, joka vähentää päätöstilanteen selkeyttä (*salience*) ja haittaa tulevien hyötyjen arviointia. Liiallinen itseluottamus ja optimismi saattavat myös vääristää intertemporaalisen valintatilanteen arviota. Valinta-arkkitehti voi pyrkiä helpottamaan näitä ongelmia valintatilanteen muotoilussa esimerkiksi kiinnittämällä toimijan huomiota myöhempisiin hyötyihin. Usein tehokkaampaa on kuitenkin kehystää valintatilanne uudestaan siten, että toivotun vaihtoehdon välittömät selkeät hyödyt ovat paremmin esillä. Tämän voi toteuttaa esimerkiksi eläkesäästämisen yhteydessä asettamalla aikarajoituksia tiettyyn ohjelmaan osallistumiselle, jolloin pyritään vähentämään myös päätöksenteon inertian vaikutusta. (Johnson et al. 2012, 492–493.)

Vaihtoehtojen muotoilulla pyritään puolestaan vähentämään heurististen allokaatiopäätösten sekä ominaisuuksien liian suuren lukumäärän ja epälineaarisuuden aiheuttamia haittoja. Heuristiset allokaatiopäätökset liittyvät valintatilanteisiin, jossa toimija voi jakaa päätöksensä eri vaihtoehtojen välille esimerkiksi jakamalla rahansa tasan kaikkiin tarjottuihin sijoitusvaihtoehtoihin, sillä täydellisen epävarmuuden vallitessa toimijat asettavat kaikille maailmantoilille yhtä suuren todennäköisyyden. Kategorioiden muotoilulla voi vaikuttaa myös kulutuspäätöksiin jaottelemalla vaikkapa terveelliset ja epäterveelliset vaihtoehdot eri kategorioihin, jolloin tämä alustava päätös tehdään abstraktilla tasolla ennen todellisten vaihtoehtojen vertailua, joka on altis houkutuksille. (Johnson et al. 494–495.)

Toimijat arvioivat preferenssiensä toteutumista eri vaihtoehtojen ominaisuuksia punnitsemalla. Ominaisuuksien suuressa lukumäärässä tulevat kuitenkin vastaan samat rajallisen kognitiivisen kyvyn ongelmat kuin vaihtoehtojen lukumäärässä. Valinta-arkkitehti pyrkii rajaamaan esitetyt ominaisuudet päätöksen kannalta keskeisimpiin ohjaten siten kohti toivotuilla kriteereillä tehtyjä valintoja. Valinnan vaikutukset tulee myös pyrkiä esittämään lineaarisessa muodossa, sillä toimijat uskovat tavallisesti esimerkiksi luottokorttilaskuista maksetun osuuden ja niiden maksamiseen tarvittavan ajan olevan lineaarisessa suhteessa toisiinsa, jos tietoa tästä ei ole helposti saatavilla, vaikka tämä oletus ei pitäisi paikkaansa. Päätöksenteon tarkkuutta voi kehittää myös parantamalla eri vaihtoehtojen vertailtavuutta ja arvioitavuutta. Tällöin eri vaihtoehtojen kustannukset esitetään samalla aikajaksolla sen sijaan, että valinta tehtäisiin vaikkapa kuukausi- ja tuntiveloitteen palvelun välillä. (Johnson et al. 2012, 495–496.)

3.2 Sysäysten määrittely

Conrad Heilmann (2014, 81–87) esittää sysäysten tarkoituksenmukaisuuden kriteeriksi niiden suhdetta edellisessä luvussa esitettyyn kahteen ajattelujärjestelmään. Sysäys on kapeassa mielessä tarkoituksenmukainen, mikäli se tekee oikean arvion toimijan automaattisen järjestelmän mukaisesti tekemästä päätöksestä, korjaa sen vastaamaan toimijan reflektiivisen järjestelmän mukaista päätöstä ja johtaa toimijan tekemään valinnan nyt linjassa olevien järjestelmien mukaisesti kunnioittaen reflektiivisen järjestelmän alkuperäistä valintaa. Tässä kapeassa määritelmässä suljetaan siis pois sysäykset, jotka tuottavat valintoja automaattisen järjestelmän avulla tai pyrkivät tuottamaan muutoksen reflektiivisen järjestelmän mukaisesti tehtyyn valintaan joko tiedon tai sosiaalisen paineen avulla.

Kapea määritelmä vaatisi esimerkiksi *status quo* -viinoumaa hyödyntäviltä oletusvalintasysäyksiltä ylimääräisen vaiheen, jossa toimijoille selitetään, miten valinta-arkkitehtuuri toimii ja heidän valintaansa pyritään vaikuttamaan. Näin varmistettaisiin, ettei valinta tapahdu vain automaattisen järjestelmän avulla. Tällainen välitön julkisuusperiaatteen vaatimus voi hyvinkin olla suositeltava ja toteutettavissa, mutta sysäysten, jotka pyrkivät muuttamaan sekä toimijan automaattisen että reflektiivisen järjestelmän mukaan tekemiä valintoja, sulkeminen pois tuntuu tarpeettoman tiukalta vaatimukselta. Tällainen sosiaalinen mainostaminen (*social advertising*), joka johtaa valintojen muutokseen vasta toimijan oman harkinnan kautta, on tuskin eettisesti ongelmallista, mikäli pehmeän paternalismin periaatteet muuten hyväksytään.

Sunsteinin (2016, 54–55) mukaan pehmeän paternalismin mukaisissa sysäyksissä onkin kyse keinopaternalismista (*means paternalism*). Tämä tarkoittaa sitä, että sosiaalisen suunnittelijan toiminnalla pyritään vaikuttamaan päätöksentekomenetelmään, mutta ei varsinaisesti kyseenalaisteta toimijoiden päämääriä. Näin pehmeä paternalismi pyrkii välttämään paternalismiin kohdistuvan kritiikin, joka perustuu hyvinvointimenetyksiin, joita ulkopuolisten valintojen katsotaan aiheuttavan. Keinojen ja päämäärien erottaminen ei kuitenkaan ole aina itsestään selvää, vaan hyvin spesifit päämäärien määritelmät sisältävät myös keinot, joilla ne saavutetaan. Sunstein katsoo kuitenkin tietoa lisäävien ja päätöksenteon viinoumia korjaavien sysäysten onnistuvan usein vaikuttamaan ainoastaan päätöksenteon keinoihin.

Vaikka pehmeässä paternalismissa hyvinvointi on ensisijaisesti määritelty kohteen itsensä arvioimana, on sysäyksillä siis mahdollista edesauttaa yksilön hyvän lisäksi myös yhteiseksi katsottuja tavoitteita. Seuraavassa esitellään kaksi esimerkkiä todellisista politiikkaohjelmista, joiden tavoitteet poikkeavat edellä mainitulla tavalla. Tällä tavoin pohjustetaan myöhempää keskustelua pehmeän paternalismin normatiivisesta perustasta sekä individualistisesta että kollektivistisesta näkökulmasta esimerkkien toimiessa teoreettisten havaintojen viitekohtina.

Tyypillinen esimerkki sysäyksestä on eläkejärjestelmä, joka kannustaa kohteita säästämään aiempaa enemmän. *Save More Tomorrow* -ohjelmassa otettiin huomioon inertia, hyperbolisen diskonttauksen ja tappiokammon vaikutus siten, että yrityksen työntekijät osallistuivat siihen oletusvaihtoehtona ja heidän säästämisasteensa kasvoi tasaisesti siten, että nosto ajoittui palkankorotusten yhteyteen. *Status quo* -vinouman ansiosta osallistujamäärä oli suurempi kuin sellaisessa järjestelmässä, johon työntekijöiden olisi pitänyt liittyä aktiivisesti. Hyperbolista diskonttausta hyödynnettiin puolestaan siten, että epämiellyttävänä nähtyä eläkesäästämistä siirrettiin myöhempään ajanjaksoon, jolloin se ei estänyt halutumpaa kulutusta. Viimeisenä säästämisasteen nostaminen palkankorotusten yhteydessä aiheutti sen, ettei säästämistä nähty tappiona vaan kuluna. (Benartzi et al. 2013, 247–252.) Jos oletetaan, että ohjelman kohteena olevat työntekijät itse asiassa preferoivat eläkesäästämistä, mutta eivät ole ryhtyneet siihen esimerkiksi inertiaan tai tahdonlujuuteen liittyvistä syistä, voi tällaisen ohjelman avulla lisätä heidän hyvinvointiaan. Samalla säilyy myös kohteiden valinnanvapaus pehmeän paternalismin periaatteiden mukaisesti.

Thaler ja Sunstein (2009, 185–192) esittävät myös elinluovutusten oletetun suostumuksen järjestelmän pehmeän paternalismin sääntöjä noudattavana sysäyksenä, jolla on merkittäviä vaikutuksia. Kyse on *opt-out*-järjestelmästä, jossa jokainen kansalainen on kuollessaan elinluovuttaja, ellei hän kiellä sitä erikseen esimerkiksi rekisteröimällä tiedon valtion järjestelmään. Eräissä oletetun suostumuksen maissa kuten Itävallassa elinluovuttajien lukumäärä on kymmeniä prosenttiyksiköitä suurempi kuin Saksan kaltaisissa verrokkimaissa, jotka noudattavat annetun suostumuksen *opt-in*-järjestelmää.¹¹ Taustalla vaikuttaa siis jälleen *status quo* -vinouma, ja käyttäytymistä ohjaava sysäys on oletusvaihtoehto. Neutraalissa järjestelmässä, jossa osallistumisesta elinluovutusjärjestelmään vaaditaan eksplisiittistä valintaa, potentiaalisten elinluovuttajien osuus on huomattavasti lähempänä oletetun kuin annetun suostumuksen järjestelmää. Näin ollen oletetun suostumuksen järjestelmä toteuttaa sekä valinnanvapauden että tarkoituksenmukaisuuden kriteerit. Toisin kuin edeltävässä esimerkissä se ei kuitenkaan vaikuta lisäävän kohteena olevan toimijan hyvinvointia ainakaan perinteisin menetelmin arvioituna. Tähän kysymykseen palataan luvussa 6.

---

¹¹ Toteutuneiden elinluovutusten määrä on yhtä lailla suurempi oletetun suostumuksen maissa, ja useimmissa tutkimuksissa elinluovutusten määrän ja vallitsevan elinluovutusjärjestelmän välillä on havaittu kausaalinen suhde. (Li & Nikolka 2016, 91). Suomessa oletetun suostumuksen järjestelmä on ollut käytössä vuodesta 2010, jonka jälkeen elinluovutusten määrä on kasvanut, mutta varsinaista pitkittäistutkimusta vuoden 2010 kudoslain vaikutuksista ei ole saatavilla.

3.3 Pehmeän paternalismin kritiikki

Kuten Thaler ja Sunstein ennakoivat, pehmeää paternalismia kritisoidaan tyypillisesti libertaristisesta, yksilön vapautta korostavasta näkökulmasta. Kovan paternalismin perinteinen libertaristinen kritiikki on nimittäin yhtä lailla osuvaa myös pehmeän paternalismin tapauksessa, ellei hyväksy Thalerin ja Sunsteinin asettamia valinnanvapauden ja julkisuusperiaatteen kriteerejä riittävinä kohteiden vapauden suojelemiseksi. Seuraavassa esitellään lyhyesti pehmeän paternalismin kritiikkiä eri lähtökohdista keskittyen normatiivisen perustan kriteereiksi määriteltyjen valinnanvapauden, rationaalisuuden ja hyvinvoinnin näkökulmiin.

Kyselytutkimukset Yhdysvalloissa antavat ymmärtää, että pehmeän paternalismin periaatteita noudattavat politiikkaohjelmat ovat suositumpia kuin niiden pakottavat vaihtoehdot (Sunstein 2016, 203–208). Ayala Arad ja Ariel Rubinstein (2017, 26–28) ovat kuitenkin havainneet yhdysvaltalaisen, israelilaisten ja saksalaisten opiskelijoiden keskuudessa toteutetussa tutkimuksessa huomattavan osuuden negatiivisia asenteita pehmeää paternalismia kohtaan jopa tilanteissa, joissa kyselyyn vastaajat olisivat tehneet saman valinnan sysäyksestä huolimatta. Sen lisäksi valtaosa niistä, jotka kannattivat sysäyksiä, olivat myös tehokkaampien pakottavien väliintulojen kannalla. Näin ollen valinnanvapauden säilyttäminen johtaa Aradin ja Rubinsteinin mukaan todennäköisesti pienempiin hyvinvoinnin lisäyksiin, kuin on aiemmin esitetty. Hyvinvointivaikutuksia arvioidessa he ehdottavat, että suorien vaikutusten ohella tulisi ottaa huomioon myös kohteiden asenne väliintuloa kohtaan.

Aradin ja Rubinsteinin (2017, 1, 21) tuloksia arvioidessa tulee ottaa huomioon, että kyseessä on opiskelijoille suunnattu internet-kysely, eikä se näin ollen välttämättä anna edustavaa kuvaa asenteista pehmeää paternalismia kohtaan. On kuitenkin kiinnostavaa, että syyt pehmeän paternalismin keinojen vastustamiseen vaikuttavat vaihtelevan riippuen vastaajan kotimaan poliittisesta kulttuurista. Yhdysvalloissa pehmeää paternalismia vastustettiin vedoten henkilökohtaisen vastuun ja kaltevan pinnan argumentteihin, joissa pehmeä sääntely johtaa myöhemmin kovempaan sääntelyyn. Israelissa vedottiin yhtä lailla kaltevan pinnan argumentteihin mutta myös manipuloivien keinojen vastustukseen. Saksassa manipuloivien keinojen vastustus oli puolestaan ainoa merkittävä vastarinnan syy.

Vipin Veetil (2011, 325–326) kritisoi pehmeää paternalismia libertaristisesta lähtökohdasta. Hän esittää, ettei aksiomaattista rationaalisen valinnan määritelmää, jollaista odotetun hyödyn teoria edustaa, ole koskaan tarkoitettu klassisessa liberalismissa taloudellisesti merkitykselliseksi eikä hyödykkeiden määrän katsota olevan suorassa suhteessa toimijan mielentiloihin. Ajatus irrationalisesta toiminnasta on näin ollen aina arvovalinta. Rationaalinen valinta ei klassisen liberalismien näkökulmasta voi siis toimia

normatiivisena ihanteena, jota kohti toimijoita ohjataan pehmeän paternalismin avulla, ellei sitä perustella erikseen arvovalintana.

Suurempi merkitys on Veetilin (2011, 330–331) mukaan kuitenkin pehmeän paternalismin edellyttämällä informaatiolla. Jotta pehmeää paternalismia noudattavaa politiikkaa kyettäisiin noudattamaan ei-syrjivällä tavalla, tulee hänen mielestään ensinnäkin kerätä tietoa kaikista kaikkien yhteiskunnan toimijoiden tekemistä valinnoista, tarkastella näitä valintoja empiirisesti millä tahansa hyvinvoinnin kriteerillä, tunnistaa, että valinnat eivät ole optimaalisia, ja lopulta kehittää paternalistisia väliintuloja näiden valintojen muuttamiseksi. Tietoisuus kaikkien toimijoiden kaikista valinnoista on luonnollisesti mahdotonta, joten pehmeällä paternalismilla vaikutettaisiin välttämättä myös sellaisiin toimijoihin, joita ei ole tarkoitettu sen kohteiksi. Tyypillistä sekä pehmeän että kovan paternalismin libertaristiselle kritiikille onkin kiistaa, että sosiaalinen suunnittelija kykenisi tietämään, mikä on hyväksi toimijalle tai yhteiskunnalle. Klassisen liberalismiin näkökulmasta irrationaalisuus onkin osa oppimisprosessia, jonka kautta toimija havaitsee valintojen olevan hyviä tai huonoja.

Keskeinen osa libertaristista paternalismin kritiikkiä on myös ristiriita toimijoiden oletetun epärationaalisen ja sosiaaliselle suunnittelijalle oletetun laajan rationaalisuuden sekä tiedonhankinta ja -käsittelykyvyn välillä. Veetil (2011, 332) huomauttaa, että yhteiskunnan toimijat, joita ovat viime kädessä sekä sosiaaliset suunnittelijat että politiikan kohteet, ovat jopa entistä alttiimpia erehdyksille tehdessään yksityisten sijaan yhteiskunnallisesti merkityksellisiä päätöksiä. Hän esittää esimerkiksi äänestämisen epäoptimaalisena tapana valita päättäjiä, jotka tekevät toimijan itsensä hyvinvointiin vaikuttavia päätöksiä, ja näin ollen paternalismi sisältäisi itsessään ristiriidan demokratian kanssa. Näin ollen pehmeässäkin paternalismissa olisi kyse itse asiassa platonilaisesta meritokratiasta tai teknokratiasta.

On myös mahdollista nähdä, että sysäykset ja valinta-arkkitehtuuri itse asiassa vahvistavat epärationaalista käytöstä, jolloin pehmeällä paternalismilla on negatiivinen vaikutus, ellei hyvinvointia katsota täysin irralliseksi rationaalisuudesta, tavoitteena sitä arvokkaammaksi ja mahdolliseksi saavuttaa. Mark D. White (2013, 21) esittää, etteivät sysäykset auta kohteita tekemään parempia valintoja vaan itse asiassa heikentävät heidän kykyään tehdä päätöksiä, sillä ne hyväksikäyttävät kognitiivisia virheitä ja vinoumia niiden lieventämisen sijaan. White uskoo, että sysäykset estävät kohteita oppimasta virheistään ja jättävät heidät jatkossakin riippuvaisiksi niistä. Jopa niissä tilanteissa, joissa sysäysten ainoa vaikutus on lisätä tietoa, jonka perusteella päätös tehdään, on tällä tiedolla tietty päämäärä, joka ei välttämättä ole objektiivisesti oikea.

Vaikka ajatus käyttäytymistä vahvistavista palkinnoista ja oppimista aiheuttavista rangaistuksista on psykologisesti uskottavan kuuloinen erityisesti oletusvaihtoehtojen tapauksessa, on tällaisessa pehmeän paternalismin kritiikissä useita ongelmia. Ensinnäkin käyttäytymistä vahvistavien palkintojen tulee tavallisesti seurata päätöstä nopeasti (ks.

esim. Schultz 2015, 901–902). Jos valinta-arkkitehtuurilla ohjataan automaattista järjestelmää valitsemaan epäterveellisen ruoan sijaan terveellisiä vaihtoehtoja, pyritään toimijaa pikemminkin ohjaamaan pois ei-haluttua käytöstä vahvistavista valinnoista ja palkinnoista. Tulee myös huomioida, että tällainen käyttäytymistä vahvistava vaikutus koskisi lähes väistämättä ainoastaan automaattista järjestelmää hyväksikäyttäviä sysäyksiä, joissa tavoitteena ei ole ohjata kohdetta käyttämään reflektiivistä järjestelmää. Oppiminen kantapään kautta ei myöskään tule kyseeseen useiden sysäysten tapauksessa. Havahtuminen epäonnistumiseen esimerkiksi eläkesäästämisessä, ympäristönsuojelussa tai turvallisuuskysymyksissä tulee usein väistämättä liian myöhään kohteen kannalta, jotta käyttäytymisen muuttamisesta olisi enää hyötyä.

Robert Sugden (2008, 239–244) huomauttaa, ettei käyttäytymistaloustieteen ja pehmeän paternalismin oletama preferenssien epäjohdonmukaisuus ole riittävä peruste paternalistiselle politiikalle. Vaikka hän esittää analyysinsä Friedrich Hayekiin nojaten keskinäisen edun periaatteita noudattaen, on se sovellettavissa myös klassiseen arvioon markkinamekanismin tuomasta Pareto-tehokkuudesta. Sugdenin keskeinen ajatus on, että preferenssien aikaepäjohdonmukaisuus ei ole este markkinoiden toiminnalle ja monissa tilanteissa on itse asiassa loogista painottaa sen hetkisiä preferenssejä, sillä tulevat preferenssit ovat väistämättä ainakin suurelta osin toimijan ulottumattomissa. Käyttäen yksinkertaista parin tuotteen yksityistä taloutta esimerkkinä hän osoittaa, että markkinat toimivat tehokkaasti, vaikka toimijoiden preferenssit muodostuisivat epäjohdonmukaisesti tuleviin jaksoihin nähden.

Käyttäen muotia ja vastaavia luovia aloja esimerkkinä Sugden (2008, 244–246) huomauttaa, että markkinatoimijat pyrkivät usein paitsi vastaamaan eksogeenisiin preferenssien muutoksiin myös aktiivisesti luomaan niitä. Havaittuaan tuotteessa esimerkiksi kuvion, joka miellyttää häntä, kuluttaja voi preferoida sitä muihin tuotteisiin nähden, vaikka tämä ei luonnollisesti olisi mahdollista, ennen kuin hän tietää sen olemassaolosta. Näin markkinat toimivat Sugdenin mukaan keskinäisen edun periaatteen mukaisesti sellaisessakin tilanteessa, jossa ei pystytä määrittelemään niitä preferenssejä, joiden tyydyttämistä tapahtuma noudattaa. Näin ollen markkinat, joilla toimijat hyödyntävät oletettuja vinoumia preferenssien muodostumisessa ja noudattamisessa, eivät eroa analyttisesti sellaisista, joilla oletetaan johdonmukaiset ja hyvin muodostuneet preferenssit.

Toisaalta Sugden (2008, 247) myöntää, että hänen mieltymyksensä markkinatoimijoita kohtaan on henkilökohtainen, ja on täysin loogista toivoa julkisilta toimijoilta apua itsekontrolliongelmien kanssa. Yhtä lailla on päteviä syitä kannattaa vaikkapa ruokatuotteissa esitettyjen tietojen standardointia, jotta kuluttajat voivat vertailla niitä tehokkaammin, ja rahoitustuotteille asetettuja aikarajoitteita, etteivät kuluttajat voi velkaantua impulsiivisen päätöksen seurauksena. Hän kuitenkin painottaa, että tällöin rajoitetaan sellaisten markkinoiden toimintaa, jotka ainakin keskinäisen edun

periaatteiden mukaisesti tuottavat hyötyä kaikille. Näin ollen paternalismia ei voi perustella ainoastaan tilanteilla, joissa preferenssit muodostuvat markkinoille epätyypillisellä tavalla, sillä tällaisetkin tilanteet voivat johtaa suurempaan hyötytasoon keskinäisen edun periaatteen mukaisesti.

4 PREFERENSSIT JA HYVINVOINTI

Tässä luvussa arvioidaan preferenssien määrittelyä odotetun hyödyn teorian yhteydessä sekä erilaisia hyvinvointiteorioita, jotka eivät suoraan ota huomioon käyttäytymistaloustieteen esittämiä haasteita. Preferenssien määrittelyn yhteydessä huomioidaan paljastettujen preferenssien teoria sekä Senin esittelemä metajärjestyksen käsite. Odotetun hyödyn teorian preferenssejä sivuttiin jo toisessa luvussa, kun von Neumann-Morgenstern -hyötyfunktion todettiin esittävän rationaalisuusaksioomia noudattavia preferenssejä. Esitettiin myös kaksi mahdollista vahvempaa tulkintaa, joiden mukaan joko hyöty tai preferenssit ovat ensisijaisia ja näin ollen määrittävät toisen.

Hyödyn ensisijaisuus on tyypillistä neoklassiselle taloustieteelle, jota esitellään hyvinvointiteorian alaluvussa 4.2. Lopuksi esitetään Senin vaihtoehtoinen hyvinvointiteoria, joka lähtee hyötyjen sijaan liikkeelle kyvykkyyksistä (*capability*). Erityisesti Senin lähestymistavassa on potentiaalia käyttäytymistaloustieteen kanssa yhteensopivaksi hyvinvointiteoriaksi jo itsessään, mutta perinteiset teoriat preferenssien määrittelystä sekä hyvinvoinnista ovat yhtä lailla tärkeitä, kun seuraavassa luvussa esitellään osittain niihin perustuvia tai niitä kritisoivia uusia hyvinvointiteorioita.

4.1 Preferenssien määrittely

Odotettua hyötyä on haastavaa tulkita erityisesti itsekkyysoletuksella, sillä on selvää, että ihmiset tekevät päätöksiä perustuen moneen muuhun asiaan kuin omaan hyötyynsä (Hausman 2012, 20–23). Mikäli preferenssien oletetaan puolestaan sisältävän odotetun hyödyn lisäksi muita tekijöitä ja uskomuksia kuten esimerkiksi tunteiden ja moraalin vaikutuksen, eivät ne ole kovin hyödyllinen työkalu käyttäytymisen ennustamiseen. Ohut rationaalisuus, jossa toimijat tekevät valintoja rationaalisesti haluihinsa ja uskomuksiinsa perustuen on rationaalisuusoletusten myötä truismi, jolla ei ole ennustavaa arvoa, ja paksu rationaalisuus, jossa haluille ja uskomuksille annetaan liian yksityiskohtainen sisältö, on päätöksenteon mallina liian monimutkainen (ks. esim. Wendt 1999, 117–118).

Daniel M. Hausman (2012, 22–25) huomauttaa kuitenkin, että tällaiset halut ja uskomukset tulisi ottaa huomioon preferenssijärjestyksen määritelmässä. Näin ollen vaihtoehdoksi hyvinvointitaloustieteelle jää paljastettujen preferenssien teoria, jossa preferenssit määritellään valintojen myötä paljastuvaksi vaihtoehtojen järjestykseksi. Paljastettujen preferenssien teorian voi puolestaan jakaa kolmeen vaihtoehtoiseen suuntaukseen, varsinaiseen, uskomusriippuvaiseen, ja hypoteettiseen. Näistä uskomusriippuvaisella paljastettujen preferenssien teorialla on itse asiassa hyvin vähän tekemistä kahden muun suuntauksen kanssa, sillä se kiistää mahdollisuuden määritellä

preferenssit suoraan valintojen perusteella. Sen sijaan valinnoista ja uskomuksista saatavan informaation avulla voi teorian mukaan päätellä preferenssejä.

Paul Samuelsonin alun perin esittämä ja muiden muassa Arrow'n ja Senin myöhemmin muotoilema varsinainen paljastettujen preferenssien teoria nojaa oletukseen siitä, että kuluttajan hyödyn maksimoinnin teoria ja paljastettujen preferenssien teoria ovat yhteneviä. Tämä oletus perustuu yhteen aksiomaan sekä valintajoukkojen muotoiluun, jossa kaikkien joukon jäsenten välillä on preferenssirelaatio. Paljastettujen preferenssien heikko aksioma (*weak axiom of revealed preference*) olettaa toimijoiden johdonmukaisuuden, eli jos vaihtoehdot A ja B ovat molemmat mahdollisten vaihtoehtojen joukossa esimerkiksi budjettirajoitteen perusteella ja toimija valitsee A:n, niin $A \succcurlyeq B$. Paljastettujen preferenssien vahvassa aksiomassa (*strong axiom of revealed preference*) valinnan katsotaan osoittavan aitoa preferenssiä, ja sitä merkitään siis yksinkertaisesti $A \succ B$. Paljastusteoreeman (*revelation theorem*) mukaan heikko aksioma osoittaa, että toimijalle voi luoda preferenssijärjestyksen, joka on täydellinen, transitiivinen ja olettaa toimijan valinnan. (Hausman 2012, 25–26.) Formaalisti paljastettujen preferenssien heikon aksioman voi esittää:

$$A, B \in X \cap Y \wedge A \in C(X) \wedge B \in C(Y) \rightarrow A \in C(Y)$$

Paljastettujen preferenssien heikon aksioman voi muotoilla myös toisin Senin (1982a, 49–50) α - ja β -ominaisuuksien avulla. Senin α on itse asiassa yhtenevä odotetun hyödyn teoriassa esitetyn riippumattomuuden aksioman kanssa, eli valintajoukon muiden jäsenten ei tulisi vaikuttaa kahden sen jäsenen keskinäiseen preferenssisuhteeseen. Senin β tarkoittaa puolestaan, että jos uusien vaihtoehtojen tuominen valintajoukkoon tekee jostain alun perin valitusta vaihtoehdosta sellaisen, ettei sitä enää valita, se tekee kaikista alkuperäisistä vaihtoehdoista sellaisia, ettei niitä valita.

$$\text{Senin } \alpha: A \in Y \subset X \wedge A \in C(X) \rightarrow A \in C(Y)$$

$$\text{Senin } \beta: A, B \in C(X) \wedge X \subset Y \wedge B \in C(Y) \rightarrow A \in C(Y)$$

Hausmanin (2012, 27–28) mukaan varsinaisessa paljastettujen preferenssien teoriassa on kuitenkin kaksi merkittävää puutetta. Ensinnäkin preferenssejä ei sen mukaan ole olemassa, jos valintoja ei tapahdu. Näin ollen preferenssit ovat rajoitettuja koskemaan sellaisia vaihtoehtoja, jotka ovat toimijan valittavissa. Tällöin taloustieteelle keskeisten preferenssien tai odotusten käsittelemisessä ei olisi mitään järkeä. Toinen merkittävä puute koskee uskomuksia. Mikäli preferenssit määritellään yhteneviksi valintojen kanssa, uskomusten tärkeä rooli valintojen määrittymisessä preferenssien kautta menettää merkityksensä. Vaikka kaikki uskomukset oletettaisiin tosiksi, ei niiden roolia valintojen selittämisessä voi Hausmanin mukaan ohittaa.

Hypoteettisilla paljastetuilla preferensseillä tarkoitetaan preferenssien määrittelemistä sen mukaan, mitä toimijat valitsisivat, jos heillä olisi tällainen mahdollisuus. Samalla

luovutaan paljastettujen preferenssien teorian empiirisestä ideaalista Näin preferenssien määritelmää ei rajoiteta koskemaan pelkästään sellaisia joukkoja, joista toimija kykenee valitsemaan. Tällä on merkitystä esimerkiksi peliteoreettisessa kehikossa, jossa pelaajan valinta ja siten preferenssit eivät laajennetun muodon pelissä paljastuisi, mikäli toinen pelaaja pystyy ensin sulkemaan nämä vaihtoehdot pois omalla valinnallaan. Hypoteettisetkin valinnat sisällyttävä preferenssien muotoilu on silti rajoittava, sillä kaikki yleisesti preferensseiksi käsitetyt järjestykset eivät taivu edes hypoteettiseksi valintatilanteiksi. Hypoteettisten valintojen avulla ei myöskään päästä eroon uskomusten vaikutuksesta, sillä valintatilanteista, jotka eivät toteudu tarkasteltaviksi ei saada mitään tietoa, eikä preferenssejä niissä kyetä muuten määrittelemään. (Hausman 2012, 31.)

Ran Spiegler (2008, 105–107) arvelee, että paljastettujen preferenssien käsite kehitettiin, kun taloustieteilijöillä ei ollut keinoja mentaalisten rakenteiden kuten hyödyn mittaamisen. Jo odotetun hyödyn teorioissa subjektiivisten todennäköisyyksien mahdollisuus aiheuttaa ongelmia paljastettujen preferenssien mallin kanssa, sillä hyötyjärjestyksestä ja subjektiivista todennäköisyyttä ei ole mahdollista erottaa toisistaan valintakäyttäytymisen tarkkailun perusteella. Käyttäytymistaloustieteen poikkeavissa valintamalleissa jännite paljastettujen preferenssien mallin kanssa kasvaa entisestään, sillä sen havaintoihin perustuvat hyötyfunktiot joko rikkovat paljastettujen preferenssien heikkoa aksioomaa, niitä ei voi havaita valintakäyttäytymisestä tai niitä ei voi maksimoida. Näin ollen Spiegler esittää, ettei valinnoissa ja hyödyn maksimoinnissa voi olla kyse samasta asiasta.

Sen (1982b, 99–101) huomauttaa, että paljastettujen preferenssien teorian, joiden preferensseissä on kyse yhdestä kaikkia tarkoituksia varten muodostetusta järjestyksestä, eivät kuvaa niinkään rationaalista toimijaa vaan rationaalista hölmöä. Yksittäinen preferenssijärjestys ei Senin mukaan riitä kuvaamaan yhtä aikaa toimijan intressejä ja hyvinvointia, antamaan viitteitä siitä, mitä toimijan tulisi tehdä, ja samalla kuvaamaan toimijan todellista käyttäytymistä ja valintoja. Hän ehdottaakin vaihtoehtoiseksi kehikoksi valintakäyttäytymisen sekä positiivisten että normatiivisten aspektien kuvaamiseen preferenssien metajärjestyksiä. Näin preferenssijärjestyksen järjestykset kuvaisivat esimerkiksi moraalista harkintaa. Metajärjestyksen ei tarvitse olla täydellinen järjestys kaikista preferenssijärjestyksistä, ja se voi perustua moraalikäsitteen tai subjektiivisten intressien sijaan esimerkiksi ideologialle.

Metajärjestykset auttavat ymmärtämään, miksi toimijat tekevät subjektiivisesti epäoptimaalisia valintoja esimerkiksi altruismin tai yhteisen hyvän nimissä. Tällöin yhteistyötä vangin dilemman kaltaisissa koetilanteissa ei tarvitse selittää älykkyyden tai rationaalisuuden puutteella. Sen sijaan pelaajat voivat toimia esimerkiksi kantilaisten periaatteiden mukaan siten, miten he toivoisivat toiset pelaajan toimivan. Sitoutumiseen perustuvilla valinnoilla olisi luonnollisesti valtava merkitys taloustieteellisille malleille, mutta tällaisen kehikon avulla ei tarvitsisi luopua toimijoiden rationaalisuusoletuksesta

ainakaan kaikissa tilanteissa, joissa empiiriset kokeet osoittavat epäoptimaalisia valintoja. (Sen 1982b, 103–104.)

Käyttäytymistaloustieteen ja pehmeän paternalismin kannalta on tärkeää, että Sen (1982b, 101–102) toteaa metajärjestysten taipuvan myös esimerkiksi addiktion tutkimiseen, kun toimijalla voi esimerkiksi olla preferenssi sille, ettei hänellä olisi preferenssiä tupakoida. Tällaisen metajärjestyskehikon pohjalle voi rakentaa erilaisia teorioita esimerkiksi siitä, miten eettiset valinnat ja hyvinvointi perustuvat preferensseihin. Sen esittää, että introspektion avulla voidaan lähestyä myös suhdeasteikollista hyvinvoinnin mittaamista, kun toimijaa pyydetään arvioimaan, mitkä vaihtoehtoisista hyvinvointipreferenssien yläjärjestyksistä ovat lähimpänä toimijan omaa ylintä hyvinvointijärjestystä, tämän hyvinvointifunktiota.

4.2 Klassinen utilitarismi ja hyvinvointitaloustiede

Neoklassinen hyvinvointitaloustiede perustuu klassiseen utilitarismiin, jossa teko on aina objektiivisesti oikea, jos se tuottaa suurimman määrän onnellisuutta, kun kaikkien teon kohteiden onnellisuus otetaan huomioon. Klassinen utilitarismi olettaa, että onnellisuus tai hyöty, kuten tässä tutkielmassa asia ilmaistaan, on mitattavaa, verrattavaa ja additiivista oli kyse sitten saman toimijan eri aikoina kokemasta hyödystä tai hyötyjen vertailusta ja yhteen laskemisesta eri toimijoiden välillä. Näitä hyötyjä ei klassisessa utilitarismissa pyritä kuitenkaan järjestämään kvalitatiivisin perustein. Yksinkertaisuudessaan klassinen utilitarismi onkin esimerkki täydellisestä sosiaalisen valinnan teoriasta, joka määrittää optimipisteen, jota kohti yhteiskunnan tulee pyrkiä. (Hahnel & Albert 1990, 13–14.)

Klassisessa utilitarismissa suurimman onnellisuuden kriteeri ylittää kaikki muut sosiaalisen hyvinvoinnin muodot, eivätkä tietyt preferenssit tai hyödyn lähteet voi olla kvalitatiivisesti parempia kuin toiset. Sosiaalisen valinnan teoriana utilitarismilla on kolme lähtökohtaa. Ensinnäkin suurimman onnellisuuden periaatteen tulisi ohjata kaikkia julkisia järjestelyjä. Toiseksi ihmiset käyttäytyvät kuin he maksimoisivat onnellisuuttaan englantilaisfilosofi Jeremy Benthamin esittämän hedonistisen kalkyylin mukaan, ja kolmanneksi yksityisomistus ja markkinat takaavat instituutioina aina suurimman hyötytason, mikäli lähtötilannetta muokataan oikeaksi sopivilla könttäsummaveroilla. (Hahnel & Albert 1990, 14, 21.)

Kun utilitarismi muotoillaan uudelleen preferenssien tyydyttymisenä, päästään jo lähelle neoklassista hyvinvointiteoriaa, jossa taloudellisia instituutioita arvioidaan sen perusteella, miten ne kykenevät tuottamaan hyödykkeitä, jotka vastaavat toimijoiden suhteellisia preferenssejä. Kuten utilitarismissa neoklassisessa hyvinvointitaloustieteessä ei oteta kantaa preferenssien muodostumiseen, eikä niiden sisällöllä ole varsinaisesti

merkitystä. Toimijoiden uskotaan tietävän parhaiten, mitä he haluavat, ja ajatellaan, että on hyvä asia, jos he saavat sen, mitä haluavat. Kiinnostavaa on, että neoklassiseen hyvinvointiteoriaan vaikuttaa itseensä sisältyvän paternalismin vastustus, sillä siinä kenenkään ei ole mahdollista tietää toimijaa itseään paremmin, mitkä tämän preferenssit ovat, ja näiden preferenssien tyydyttyminen on korkein hyvä. (Hahnel & Albert 1990, 14–15.) Näin neoklassinen hyvinvointitaloustiede vaikuttaa myös suuntautuvan paljastettujen preferenssien teorian tulkintaan preferenssien ja valinnan yhteydestä.

Neoklassinen hyvinvointitaloustiede perustuu kahteen teoreemaan, jotka viittaavat kilpailuun suurimpana hyvinvoinnin lähteenä. Ensimmäisen teoreeman mukaan kilpailullinen tasapaino on Pareto-tehokas, eli kenenkään talouteen osallistuvan hyvinvointia ei voi parantaa heikentämättä jonkun toisen hyvinvointia. Pareto-tehokkuus onkin hyvinvointitaloustieteessä tyypillinen tehokkuusehto järjestelmien vertailua varten. Toisen teoreeman mukaan mikä tahansa Pareto-tehokas allokaatio on konvekseilla preferensseillä saavutettavissa muuttamalla alkuperäistä hyödykkeiden jakoa. Tätä prosessia kutsutaan desentralisaatioksi (*decentralization*). Hyödykkeiden alkuperäistä jakoa voi tuotantotalouteen yleistetyssä hyvinvointiteoriassa muuttaa könttäsummaverojen avulla, sillä ne eivät perustu eikä niillä siten ole vaikutusta yksilön toimintaan. Teoreemojen oletukset kilpailullisesta taloudesta sulkevat pois esimerkiksi monopolististen yritysten tai palkansaajajärjestöjen toiminnan. Lisäksi hintojen määräytyminen kuvitteellisen huutokauppaprosessin avulla sekä tiedon symmetria markkinoiden toimijoiden välillä ovat epärealistisia oletuksia, joiden tulisi päteä, jotta hyvinvointiteoreemat pitäisivät paikkansa. (Hindriks & Myles 2013, 33–42.) Huomattavaa on myös, että hyvinvointiteoreemat ovat itse asiassa yhteneviä utilitarismin edellä mainitun kolmannen lähtökohdan kanssa.

Sosiaalisen valinnan funktion osalta suuri vaikutus on myös Arrow'n mahdottomuusteoreemalla, joka osoittaa, että edes hyvin kohtuullisia sosiaalisen hyvinvoinnin tavoitteita ei voi tyydyttää yhdellä sosiaalisen valinnan säännöllä. Arrow'n teoreeman mukaan sosiaalisen valinnan sääntö ei voi olla yhtä aikaa Pareto-tehokas, ei-diktatorinen sekä tyydyttää aiemmin tutkielmassa mainitun riippumattomuuden aksioman rajoittamattomassa määrittelyjoukossa (*unrestricted domain*). Rajoittamattomalla määrittelyjoukolla tarkoitetaan, että sosiaalisen hyvinvointifunktion tulee huomioida kaikkien yksilöiden preferenssit ja tuottaa deterministisesti niiden perusteella yksilöllinen, täydellinen preferenssijärjestys yhteiskunnalle. Vaikka Arrow'n tulos aiheutti pessimismin aallon hyvinvointiteoreetikoiden parissa, se myös sementoi aksiomaattisen lähestymistavan, jossa valintasäännön tarkka määrittäminen vaati aina mahdottoman tuloksen lähestymistä. Pareto-tehokkuudesta tuli useille ilmiselvä kriteeri, vaikka sen avulla ei pystytty ottamaan kantaa hyvinvoinnin jakautumiseen. (Sen 1999, 351–354.)

Neoklassisessa hyvinvointitaloustieteessä tyydyttiin näin kilpailulliseen tasapainoon vaihtoehtoisten Pareto-tehokkaiden tilojen etsimisen sijaan, jolloin esitetty sosiaalinen hyvinvointifunktio jäi määrittelemättömään muotoon. Tässä funktiossa $\sum_{i=1}^N k(i)U(i)$ summataan klassisen utilitarismin tapaan yksilöiden hyötytasoja sosiaalisen hyvinvoinnin määrittelemiseksi, mutta kullekin yksilölle annetaan painoarvo k , joka määrittää, kuinka paljon heidän hyötynsä vaikuttaa yhteiskunnan hyvinvoinnin tasoon. Näitä painoarvoja ei kuitenkaan määritelty, joten neoklassinen hyvinvointiteoria ei yllä täydelliseksi sosiaalisen valinnan teoriaksi, joka osoittaisi selkeän optimipisteen. Tämän sijaan keskitytään yksilön oikeuksiin valintateoreettisen lähestymistavan avulla. (Hahnel & Albert 1990, 17, 29.)

Yksilön oikeuksia suojataan neoklassisessa taloustieteessä Robbinsin periaatteen avulla. Tämän myös eettisen neutraaliuden periaatteeksi kutsutun säännön mukaan taloustieteessä ei olla niinkään kiinnostuneita lopputuloksista, vaan yksilöitä pyritään saattamaan heidän osoittamansa preferenssijärjestyksen mukaiseen asemaan. Tällaisella käsitteellä on läheinen yhteys tässä luvussa esiteltyyn paljastettujen preferenssien teoriaan, mutta neoklassisessa hyvinvointitaloustieteessä paljastetut preferenssit ovat vain yksi vaihtoehtoinen tapa hyötyfunktion muodostamiseen odotetun hyödyn teorian yhteydessä sivuttujen rationaalisuusaksioomien ohella. Huomattavaa on myös, että neoklassisen suuntauksen edustajat ovat pyrkineet osoittamaan Occamin partaveitsen hengessä, että kilpailulliset markkinat johtavat optimitulokseen millä painoarvoilla tahansa. (Hahnel & Albert 1990, 15, 21, 29.)

Sosiaalinen hyvinvointifunktio muodostetaan modernissa neoklassisessa hyvinvointitaloustieteessä tyypillisesti alaluvussa 2.1 esitellyn odotetun hyödyn teorian mukaisesti. Tällöin hyvinvointia mitataan tavallisesti vakioisen suhteellisen riskiaversion eli CRRA-funktion avulla, joka ottaa huomioon riskiaversion ja varallisuuden tason. Vastaava mittaus on mahdollista myös prospektiteorian hyötyfunktion avulla, joka ottaa huomioon tappiokammon ja referenssipisteen vaikutuksen. Tällöin hyötyjen summafunktion avulla ei kuitenkaan kyetä mittaamaan hyvinvoinnin tasoa vaan ainoastaan hyvinvoinnin muutosta. (Jäntti et al. 2014, 186–187.)

Modernissa hyvinvointitaloustieteessä analysoidaan tyypillisesti CRRA-hyötyfunktioiden muodostamia yhteiskunnan komposiitti- tai kokonaishyötyfunktioita $W(U_i[y_i])$ sosiaalisina hyvinvointifunktioina, jotka ovat hyötyfunktioiden tapaan konkaaveja. Tämä konkaavisuus oletetaan toisinaan virheellisesti symmetriseksi siten, että kokonaishyötyfunktio W vaikuttaisi yksilöiden hyötyfunktioihin U_i . Sosiaaliseen hyvinvointifunktioon voi kuitenkin sisällyttää myös muita konkaaviutta aiheuttavia parametreja kuin toimijoiden hyötyfunktioiden riskipreferenssit. Sosiaalinen hyvinvointifunktio voi esimerkiksi olla konkaavi siksi, että siinä olevalla parametrilla kuvataan sosiaalista preferenssiä tulonjaon epätasaisuutta vastaan. Tällaista parametria ei

kuitenkaan ole syytä sisällyttää yksilöiden hyötyfunktioihin, sillä se ei varsinaisesti kuvaa heidän varallisuus- tai tulotasonsa vaikutusta. (Kaplow 2010, 26–27, 38–39.)

4.3 Kyvykkyyslähestymistapa

Sen (1970, 153–154) kritisoi päämääräutilitaristisia suuntauksia esittämällä oman mahdottomuusteoreemansa, jonka mukaan heikko Pareto-tehokkuus ja liberalismi ovat keskenään yhteensopimattomia rajoittamattomassa määrittelyjoukossa. Sen määrittelee liberalismiin minimiehdon siten, että on vähintään kaksi yksilöä, joista kummallakin on preferenssijärjestys kahden vaihtoehdon, A ja B suhteen, ja yhteiskunnalla tulisi olla sama preferenssijärjestys näiden kahden vaihtoehdon suhteen. Toisin sanoen liberaalin yhteiskunnan hyvinvointitason tulisi reflektoida sitä, mitä sen yksilöt haluavat.

Tämän mahdottomuusteoreeman yksinkertaisessa esimerkissä yksilöillä on toisiaan koskevia preferenssejä. Vaihtoehto A on, että henkilö X lukee kirjaa. Vaihtoehto B on, että henkilö Y lukee kirjaa, ja vaihtoehto C on, että kumpikaan ei lue sitä. Henkilö X on lukenut kirjan ja haluaisi suositella sitä henkilölle Y. Mikäli henkilö Y ei kuitenkaan lue sitä, hän haluaisi lukea sen itse uudelleen, eli hänelle $B > A > C$. Henkilön Y mielestä kirjalla on puolestaan huono vaikutus, mutta jos jonkun täytyy lukea sitä, sen tulisi olla hän eikä X, joka on hänen mielestään altis tällaisille vaikutuksille. Henkilölle X preferenssijärjestys on siis $C > B > A$. Ainoastaan vaihtoehto A noudattaisi liberalismia, sillä siinä henkilöä Y ei pakotettaisi lukemaan kirjaa ja henkilöä X ei estettäisi lukemasta sitä. Tämä vaihtoehto on kuitenkin selvästi Pareto-tehoton, sillä kummankin hyvinvointia parantaisi kirjan antaminen henkilölle Y. (Sen 1979, 155.)

Tämä tulos on ongelmallinen konsekventialistisille suuntauksille, sillä ne edellyttävät päämääräutilitarismia, joka puolestaan edellyttää welfarismia, joka taas edellyttää Pareto-tehokkuutta (Sen 1979, 488–489). Näin ollen hyvinvointia ei voi maksimoida Pareto-tehokkaasti yhteiskunnissa, jotka eivät pakota kansalaisiaan tekemään tai olemaan tekemättä jotain toimintoja, mikäli kansalaisilla on lainkaan toisiaan koskevia preferenssejä. Kyvykkyyslähestymistavassa suositaankin Senin muotoilemana velvollisuusetiikkaa ja lähestymistapaa edelleen kehittäneen Martha Nussbaumin muotoilemana hyve-etiikkaa. Negatiivisen liberalismiin puolustamisen sijaan tärkeitä ovat kuitenkin positiiviset vapaudet, sillä yhteiskunnan kokonaisyhyötyyn vaikuttavat sen kansalaisten kyvykkyudet. (Robeyns 2009, 44–45.)

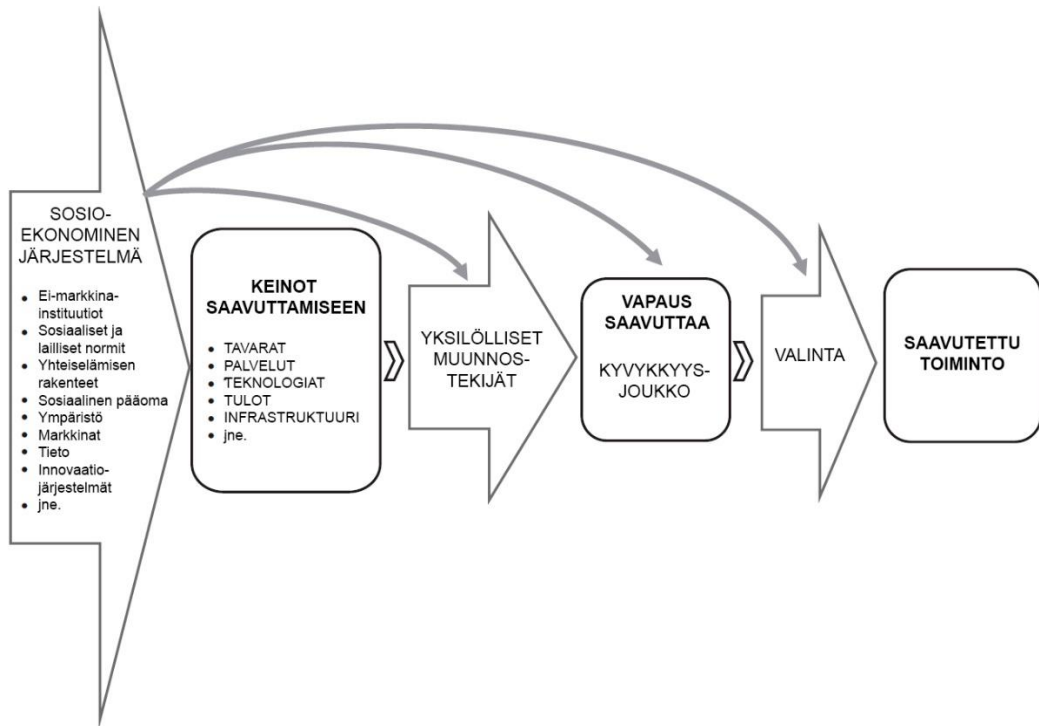
Kyvykkyyksillä tarkoitetaan niiden asioiden joukkoa, joita toimija voi tosiasiallisesti tehdä ja olla. Kyvykkyyslähestymistapa toimii näin vaihtoehtona hyötyjä tai preferenssien tyydyttymistä korostaville hyvinvointiteorioille. Tämä Senin alun perin muotoilema taloustieteellinen ja normatiivinen lähestymistapa muistuttaa siinä mielessä utilitarismia, että vain toiminnan päämäärille annetaan itseisarvo. Keinojen ja päämäärien

raja kuitenkin hämärtyy, sillä tietyt päämäärät voivat toimia myös keinoina toisten päämäärien saavuttamiseksi. Hyvinvointi, oikeudenmukaisuus ja kehitys muotoillaan toimintoina (*functionings*), joita voivat olla esimerkiksi työnteko, lepääminen, lukutaito, terveys, osana yhteisöä oleminen tai uskonnon harjoittaminen. Kyvykkyydet ovat siis mahdollisuuksia ja vapauksia suorittaa niitä toimintoja, jotka tuottavat ihmisille hyvinvointia. (Robeyns 2009, 40.)

Senin (1979, 487) mukaan utilitarismin kaltaiset konsekventialistiset suuntaukset, joissa päämäärät toimivan moraalisen kompassina, eivät ole kestäviä. Hän esittää valtaviiran hyvinvointitaloustieteen utilitaristisena suuntauksena, sillä se sisältää kaksi niin kutsutun päämääräutilitarismin (*outcome utilitarianism*) tärkeintä periaatetta, welfarismin ja summajärjestyksen (*sum-ranking*). Welfarismilla tarkoitetaan sitä, että asiointilan hyvyys määritetään vain henkilökohtaisten hyötyjen perusteella. Summajärjestys puolestaan olettaa, että oikea tapa arvioida kokonaishyvinvointia on näiden hyötyjen summa. Tämä tekee egalitaaristen arvojen sisällyttämisestä arvioon vaikeaa mutta ei mahdotonta, kuten aiemmin mainittu modernin hyvinvointitaloustieteen parametrinen suuntaus osoittaa.

Kyvykkyydet ja toiminnot ovat kuitenkin eräänlaisia päämääriä, joihin keinoina toimivat resurssit kuten hyödykkeet ja palvelut mutta myös esimerkiksi sosiaalinen pääoma ja vapaa-aika. Hyvinvoinnin tuottamisen voi kyvykkyytlähestymistavassa näin nähdä järjestelmänä, jossa resurssit ovat syötteitä ja jonka tuotteita kyvykkyydet ja toiminnot ovat. Syötteiden ja tuotteiden välillä järjestelmässä toimii kolme muunnostekijöiden (*conversion factor*) kategoriaa. Ensinnäkin yksilöllisillä muunnostekijöillä viitataan fyysisen kunnon, älykkyyden ja lukutaidon tapaisiin tekijöihin, jotka luonnollisesti vaikuttavat siihen, kuinka toimija voi hyödyntää resursseja. Toiseksi sosiaaliset muunnostekijät kuten politiikkaohjelmat, normit, sukupuoliroolit ja valtasuhteet vaikuttavat yhtä lailla toimijan mahdollisuuksiin. Viimeisenä ympäristölliset muunnostekijät kuten maantieteellinen sijainti ja ilmasto vaikuttavat järjestelmän mahdollisiin tuotteisiin. Muunnostekijät kuvaavat kyvykkyytlähestymistavassa ihmisten välistä erilaisuutta tavalla, jota hyvinvointiteoriat eivät tyypillisesti ole tavoitelleet. (Robeyns 2009, 41.)

Kuvio 3 Kyvykkyyslähestymistapa (Capriati 2018, 21).

Kuviossa 3 esitetään järjestelmäkuvaus kyvykkyyslähestymistavasta. Kuten kuvioista käy ilmi, hyvinvointi koostuu kyvykkyyslähestymistavassa objektiivisesti arvioitavissa olevista elementeistä, jotka puolestaan muodostavat kyvykkyyyksiä, joista osalla, kuten terveydellä, koulutuksella ja ravinnolla, voi olla sisäsyntyistä arvoa, ja ne muodostavat pohjan inhimilliselle kehitykselle. Toisin kuin valtavrann hyvinvointitaloustieteessä subjektiiviset preferenssit voivat kyvykkyyslähestymistavassa olla jopa ristiriidassa hyvinvoinnin kanssa. Objektiiviset preferenssit eivät kuitenkaan ole täysin määriteltyjä, ja niihin voi liittyä kulttuurista ja sosiaalista vaihtelua. Lähestymistapaan jää silti tilaa toimijoiden omille valinnoille, joskin niihin vaikuttaneita instituutioita, keinoja ja muunnostekijöitä voidaan arvioida objektiivisesti huonoiksi. Kyseessä on pluralistinen teoria, jossa ei pyritä täydelliseen sosiaalisen valinnan funktioon, vaan tavoitteena on pikemminkin nykyolojen kehitys julkisen keskustelun ja demokratian avulla. (Capriati 2018, 20–22.)

Sugden (2010, 52–55) huomauttaa, että kyvykkyyslähestymistavan kaltaiseen teoriaan, jossa pyritään esittämään, mitä toimijoiden on järkevää arvostaa, liittyy myös huomattavia ongelmia. Kyvykkyyslähestymistavassa ei siis riitä, että toimija arvostaa mahdollisuuksiaan itse, vaan niiden pitää läpäistä eräänlainen julkisen järkevyyden seula, joka perustuu pluralistiseen näkökulmaan ja sosiaaliseen valintaan. Tällainen seula voisi edellyttää esimerkiksi rationaalisia preferenssejä, sillä yksilöiden poikkeavia preferenssejä voidaan kyvykkyyslähestymistavassa arvioida heille objektiivisesti huonoiksi. Tämän ongelman voi ratkaista myös yksilötasolla Senin metajärjestysten tapaan asettamalla tiettyä ajanhetkenä tai tietyssä kehyksessä tehdyt metavalinnat

korkeammalle tasolle kuin jatkuvan toiminnan. Sugden kuitenkin esittää, ettei toimijoiden identiteetti koostu tällaisista yksittäisistä metavalinnoista. Sen sijaan toimija voi arvostaa mahdollisuuksiaan siitä riippumatta, ovatko niitä koskevat preferenssit ajallisesti vakioisia ja rationaalisen valinnan teoriaan mukautuvia.

Kyvykkyyslähestymistavassa otetaan huomioon tarpeiden heterogeenisuus siten, että yksilöt saattavat saavuttaa eri hyötytason paitsi eri resursseista johtuen myös erilaisista kyvykkyyksistä muuttaa näitä resursseja toiminnoiksi. Vaikka kaikille yksilöille oletetaan yhtäläinen hyötyfunktio vain kaikkein yksinkertaisimmissa hyvinvointitaloustieteen sovellutuksissa, eivät erot yksilöiden hyötyfunktioissa kuvaa samaa asiaa kuin erilaiset konversiofunktiot, sillä Sen tekee analyttisen eron erilaisten preferenssien ja tarpeiden välille. (Kyklus & Robeys 2005, 18.)

Kun hyötyä operationalisoidaan hyvinvoinnin mittaamiseen valtavirran hyvinvointitaloustieteessä, sen korvikkeena on tyypillisesti käytetty tulotasoa. Tällöin joudutaan kuitenkin tekemään vahvoja oletuksia sen soveltuvuudesta hyvinvoinnin indikaattoriksi. Ensinnäkin sen tulisi huomioida kaikki markkinoiden ulkopuoliset hyvinvoinnin lähteet, joiden hintaa voi olla vaikea määrittää. Toiseksi sen pitäisi ottaa huomioon tarpeiden erilaisuudet. Kolmanneksi tulotasoa mitataan tyypillisesti käyttäen kotitalouksia yksikköinä, joten se ei mittarina ota itsessään kantaa kotitalouksien sisäiseen epätasa-arvoon. Moniulotteinen kyvykkyyslähestymistapa vaatii puolestaan lukuisia normatiivisia oletuksia siitä, mitkä kyvykkyudet ovat tärkeitä. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, etteikö hyvinvoinnin mittaaminen tulotason avulla olisi normatiivinen valinta itsessään. (Robeys 2009, 42.)

Sen korvaa hyötyfunktion yksilön kyvykkyysjoukolla $Q_i(X_i)$, jossa x_i on yksilölle saatavilla olevien hyödykkeiden vektori, joka kuuluu kaikkien mahdollisten hyödykevektorien joukkoon X . Ominaisuusfunktio $c(x)$ on hyödykkeiden ominaisuuksien kuvaus, ja konversiofunktio $f(c)$ kuvaa näitä ominaisuuksia toimintojen tilassa siten, että sen tuloksena on aktiviteetteja ja olemisen tiloja kuvaava vektori b . Nämä tilat ovat hyödykkeiden ohella riippuvaisia edellä mainituista muunnostekijöistä z , jotka voivat olla henkilökohtaisia (z_i), sosiaalisia (z_s) tai ympäristöön liittyviä (z_e). Hyvinvointia arvioidaan siis analysoimalla kyvykkyysjoukkoa $Q_i(X_i) = \{b_i, \mid b_i = f_i(c(x_i) \mid z_i, z_s, z_e) \forall f_i \in F_i, x_i \in X_i\}$. Kyvykkyysjoukko kuvaa, kuinka hyvinvointia analysoidaan kahdella tasolla, ensinnäkin toteutuneella hyvinvoinnilla, jota toiminnot kuvaavat, ja toiseksi potentiaalisella hyvinvoinnilla eli kyvykkyyksillä. (Kyklus & Robeys 2005, 11–12.)

Wiebke Kyklus ja Ingrid Robeys (2005, 29–30) esittävät, että kyvykkyyslähestymistapa ei toimi ainoastaan valtavirran hyvinvointitaloustieteen kritiikkinä, vaan sen avulla on onnistuttu mittaamaan hyvinvointia toimintojen tasolla lukuisissa tutkimuksissa, vaikka erityisesti kyvykkyyksien käsitettä ei ole juuri pyritty operationalisoimaan. Tällöin mitatut hyvinvoinnin tasot ovat myös poikenneet

huomattavasti tulo- tai kulutuslähtökohtaisiin mittauksiin verrattuna. Kyvykkyyslähestymistavan soveltuvuutta hyvinvointitaloustieteen työkaluksi ei ole täysin osoitettu, mutta siitä voi olla hyötyä erityisesti köyhyyden vähentämiseen tähtäävien politiikkaohjelmien tukena, sillä se tekee eron erilaisista resursseista ja kyvykkyyksistä aiheutuvan köyhyyden välille.

5 UUDET HYVINVOINTITEORIAM

Tässä luvussa esitetään klassisen hyvinvointitaloustieteen puutteet huomioiden preferenssien tyydyttymisen kriteerille kaksi vaihtoehtoa, jotka sisällyttävät käyttäytymistaloustieteen havaintoja, ja soveltuvat näin osaksi pehmeän paternalismin normatiivisen perustan arvioimista. Ensimmäinen esitetyistä vaihtoehdoista, päätöshyödyn ja koetun hyödyn teoria on empiirinen ja vaikuttaa olevan ainakin implisiittisesti Thalerin ja Sunsteinin ajattelun taustalla. Kahneman ja Thaler (2006, 221–222) esittävät nimittäin päätöshyödyn ja koetun hyödyn erottelua hyvinvoinnin analyysissä todeten, että vaihtoehdon haluttavuuden ja sen tuottaman kokemuksen välillä on tehtävä käsitteellinen ero, vaikka taloustieteessä hyödyn maksimointi on perinteisesti yhdistetty vain heidän valintahyötynä esittämäänsä käsitteeseen. Toinen esitetyistä teoriavaihtoehdoista, behavioristinen hyvinvointitaloustiede pyrkii puolestaan säilyttämään valinnan ja hyvinvoinnin yhteyden yksiselitteisten valintojen yhteydessä kehittämällä erilaisia hyvinvointikriteerejä poikkeuksellisen valintakäyttäytymisen arvioimiseen.

Kuten alaluvussa 2.2 esitettiin, käyttäytymistaloustieteen havainnoissa on laajassa mielessä kyse ilmiöstä, joka tunnetaan preferenssien kääntymisenä. Mikäli preferenssien kääntymistä pidetään uskottavana ja merkittävässä mittakaavassa tapahtuvana ilmiönä, on sillä huomattavia vaikutuksia hyvinvointitaloustieteen tulkinnalle. Neoklassisessa hyvinvointitaloustieteessä preferenssien tyydyttyminen on nimittäin yhtenevä hyvinvoinnin käsitteen kanssa. Mikäli reservaatihinnat eivät osoitakaan toimijan preferenssejä, ei markkinoilla ole hyvinvointiteoreemojen olettaa myönteistä vaikutusta. (Bohm 2008, 929.) Käyttäytymistaloustieteen havainnot preferenssien endogeenisuudesta aiheuttavat ongelmia hyvinvointitaloustieteelle siitä syystä, että hyvinvointitaloustieteessä on perinteisesti oletettu preferenssien olevan hyvin muodostuneita ja suhteellisen pysyviä. Luonnollinen vastaus tähän haasteeseen on ollut kehittää preferenssien tyydyttymisen kriteerille vaihtoehtoja sellaisiin tilanteisiin, joissa klassiset oletukset preferensseistä eivät vaikuta pätevästi. Tällöin pyritään eri tavoin selvittämään tai rakentamaan toimijan käsitystä siitä, mikä on hyväksi hänelle. (Sugden 2013, 520.)

Tässä tutkielmassa ei hyväksytä Sugdenin (2013, 521) arviota siitä, että pehmeä paternalismi tarjoaisi itsessään normatiivisen vaihtoehdon hyvinvointitaloustieteelle. Thaler ja Sunstein (2003, 175) pyrkivät nimittäin alun perin ohittamaan hyödyn ja hyvinvoinnin mittaamisen ongelman pehmeän paternalismin yhteydessä määrittelemällä paternalismin yrityksiä parantaa kohteiden hyvinvointia mahdollisimman objektiivisesti mitattuna todeten, etteivät he selvästikään yhdistä hyvinvointia paljastettuihin preferensseihin. Koska he yhdistivät hyvinvoinnin kysymyksiin täydellisestä informaatiosta, kognitiivisista kyvyistä ja tahdonvoimasta, voidaan todeta, että

rationaalisen valinnan teoria toimii Thalerille ja Sunsteinille eräänlaisena normatiivisena ihanteena päätöksenteossa. Tähän teemaan palataan tarkemmin seuraavassa luvussa.

Myöhemmin Thaler ja Sunstein (2009, 5–6) muuttivat paternalismin määritelmäänsä objektiivisen hyvinvoinnin parantamisesta siten, että objektiivisen arvion sijaan hyvinvoinnin tulisi parantua paternalismin kohteiden itsensä arvioimana. Vaikka he mainitsevat jälleen täydellisen informaation, kognitiivisten kykyjen ja tällä kertaa itsehillinnän puutteen syynä siihen, miksi toimijat eivät tee aina omalle hyvinvoinnilleen optimaalisia päätöksiä, osoittaa tämä merkittävää muutosta pehmeän paternalismin normatiivisessa taustassa.

Sunstein (2016, 50–51) kuvailee perfektionismina filosofista suuntausta, jonka mukaan hallintojen tehtävä on parantaa kansalaistensa mahdollisuutta elää objektiivisesti parempaa elämää. Tällaisesta objektiivisesta arviosta ei kuitenkaan ole yksimielisyyttä. Sen voi perustellusti väittää tarkoittavan niin liberaalia näkemystä henkilökohtaisesta vapaudesta ja vastuusta kuin esimerkiksi kyvykkyyslähestymistavan kuvausta hyvän elämän sisällöstä. Koska jopa valinnanvapautta korostava perfektionismi on objektiivinen suuntaus, vaikuttaa kriteeri hyvinvoinnin lisäämisestä toimijoiden itse arvioimana huonosti yhteensopivalta perfektionistisen ajattelun kanssa. Valinnanvapauden säilyttävät ja esimerkiksi kohteiden kyvykkyysä parantavat sysäykset voisivat kuitenkin tyydyttää sekä objektiivisen että subjektiivisen hyvinvoinnin kriteerit.

Sunsteinin (2016, 43–49) mukaan kohteiden itsensä arvioima hyvinvointi soveltuikin kriteerinä useimpiin politiikkaohjelmiin, joilla ei ole vaikutusta muihin kuin kohteena oleviin toimijoihin itseensä. Tarkoituksena ei kuitenkaan ole sulkea pois sellaisia sysäyksiä, jotka vähentävät haittaa muille kuin toimijalle itselleen, kuten on kyse esimerkiksi ympäristöystävälliseen käytökseen kannustamisen yhteydessä. Erityisen haasteen aiheuttavat kuitenkin myös itsekontrolliongelmien liittyvät valintatilanteet, sillä esimerkiksi riippuvuustapauksissa toimijan oma arvio tarpeistaan on hyvin riippuvainen siitä hetkestä, milloin asiaa tiedustellaan. Lisäksi sysäykset eivät saisi aiheuttaa itsessään hyväksyntäänsä tuottaen kehämäisen oikeutuksen. Tämä on vaarana esimerkiksi sysäysten määrittelyn yhteydessä alaluvussa 3.2 mainitun sosiaalisen mainostamisen tapauksessa.

5.1 Päätöshyöty ja koettu hyöty

Kahnemanin, Wakkerin ja Sarinin (1997, 375–377, 397) esittämä vaihtoehto preferenssien tyydyttymisen kriteerille on siis empiirinen. Heidän mielestään eksklusiivinen keskittyminen päätöshyötyyn, eli käytännössä preferenssien välittömään tyydyttymiseen valintatilanteen myötä, on johtanut tärkeiden empiiristen kysymysten unohtamiseen. Erillisen koetun hyödyn käyttäminen lopputulosten mittarina

mahdollistaisi hyödyn maksimoinnin hypoteesin empiirisen testaamisen, jolloin sen hyödyllisyyttä erilaisissa valintatilanteissa pystyttäisiin arvioimaan tarkemmin. Kahneman, Wakker ja Sarin viittaavat koetulla hyödyllä Benthamin hedonistiseen kalkyyliin, joskaan heidän tarkoituksenaan ei ole esittää Benthamin tavoin kivun ja nautinnon ohjaavan kaikkia päätöksiä. He tarjoavat kuitenkin esimerkin hedonistisen kalkyylin hyödyntämisestä valinta- ja koetun hyödyn erottelemiseksi:

Potilaalla, joka kärsii epätyypillisen voimakkaasta muistinmenetyksestä, on kaksi leivänpaahdinta keittiössään. Oikeanpuolimmainen paahdin toimii normaalisti. Vasemmalla olevasta paahtimesta saa sähköiskun, kun ottaa leivän pois. Potilaan huudahdus ja käden nopea takaisinvetäminen antavat ymmärtää, että sähköisku on kivulias. Koska potilas ei kuitenkaan muista kokemusta, hän ei odota sähköiskua seuraavana aamuna ja on näin ollen indifferentti leivänpaahdinten suhteen. Potilaan päätöshyöty on identtinen kumman tahansa leivänpaahtimen tapauksessa, mutta hänen koetut hyötynsä ovat hyvin erilaiset. Jos potilas valitsee vasemmanpuoleisen leivänpaahtimen, se ei maksimoi hänen hyötyään benthamilaisessa mielessä.

Kognitiiviset rajoitteet tuottavat vastaavia, systemaattisia virheitä aiemmin koetun hyödyn käyttämisestä päätöshyödyn arviointiin myös tapauksissa, joihin ei liity muistinmenetyksen tapaisia patologisia ongelmia. Lisäksi kivun tai nautinnon kokemukset eivät tyypillisesti ole välittömiä vaan sijoittuvat pidemmälle ajanjaksolle. Näin ollen kokonaishyötyä (*total utility*) olisi mahdollista mitata arvioimalla ajallisesti laajennettuja tuloksia (*temporally extended outcome*) hyödyntämällä esimerkiksi koeasetelmia, joissa koehenkilöt ilmoittavat jatkuvasti kokemansa nautinnon tai epämukavuuden tason. Valinnan tuloksen kokonaishyöty olisi näin esitettävissä yksinkertaisesti näiden ajallisesti laajennettujen kokemusten integraalina, jonka tarkkuus riittäisi vähintäänkin, kun vaihtoehtoja arvioidaan järjestyksasteikolla. Normatiivisesti tällaisia valinnan tuloksia voisi arvioida tulkitsemalla ne joko valitsijoiden omana takautuvana analyysinä, joka on luonnollisesti altis kognitiivisille virheille, tai vaihtoehtoisesti funktiona, jota sosiaalinen suunnittelija pyrkii objektiivisesti maksimoimaan. (Kahneman, Wakker & Sarin 1997, 376–377, 388–389.)

Kahneman, Alan B. Krueger, David A. Schkade, Norbert Schwarz ja Arthur A. Stone (2004, 1776) esittävät erään vaihtoehdon koetun hyödyn käsitteen operationalisointiin hyvinvoinnin mittaamista varten. Päivän rekonstruointimetodissa (*day reconstruction method*) osallistujat muotoilevat systemaattisesti uudelleen toimintansa ja kokemuksensa edeltävän päivän aikana. Metodiin sisältyy myös muistin vinoumien vaikutusta vähentäviä toimintatapoja. Näin saavutetaan kvantitatiivista tietoa ajankäytöstä sekä nautinnon, stressin ja muiden olotilojen intensiteetistä ja kestosta. Tällainen menetelmä

soveltuu luonnollisesti päätöshyödyn ja koetun hyödyn tapaiselle teorialle, joka nojautuu hyvinvoinnin mittaamisessa ajalliseen integraaliin, mutta siitä voi olla hyötyä myös esimerkiksi markkinoiden ulkopuolisten toimintojen vaikutusten tutkimukselle.

Kahneman, Krueger, Schkade, Schwarz ja Stone (2004, 1776–1779) toteuttivat 909 työssäkäyvän naisen DRM-tutkimuksen, jonka tulokset tukevat aiempia havaintoja hyvinvointiin vaikuttavista tekijöistä. Hyvinvointiin vaikuttavat voimakkaasti masennuksen ja unen laadun kaltaiset koehenkilöön liittyvät tekijät. Sen sijaan yleiset olosuhteet kuten koulutus ja tulotaso eivät vaikuta juuri tavallisesta työpäivästä nauttimiseen. Kehitysmaita tarkastelevissa tutkimuksissa elintason nousun ei ole havaittu juuri johtaneen raportoituun hyvinvoinnin nousuun. Tämä tunnetaan hedonisen juoksumaton (*hedonic treadmill*) hypoteesina, jossa elintason nousu lakkaa pian tuottamasta lisää hyvinvointia, kun samalla ”juoksumaton” vauhti kiihtyy. Näin hyvätuloiset saattavat kokea enemmän nautintoa kuin pienituloiset, mutta he myös tarvitsevat enemmän nautintoa kokeakseen hyvinvointia.

Itzhak Gilboa (2010, 143–148) huomauttaa, että vaikka tulotaso korreloi tutkitusti heikosti toimijoiden itsensä arvioiman onnellisuuden kanssa, on tulotasolähestymistavassa kaksi etua verrattuna suoraan hyvinvoinnin arviointiin. Ensinnäkin toimijoiden omat arviot hyvinvoinnista saattavat olla hyvinkin erilaisia riippuen monista tekijöistä kuten kysymysten kehystämisestä tai jopa vallitsevasta säästä. Vaikka toimijat ovat kykeneviä korjaamaan näiden ulkoisten tekijöiden vaikutusta, kun ne osoitetaan heille, herättää tämä silti vakavia kysymyksiä itsearvioiden tarkkuudesta. Toiseksi, vaikka korkea tulotaso ei korreloi korkean onnellisuuden kanssa, korreloi matala tulotaso hyvinkin paljon matalan onnellisuuden kanssa, ja tiettyjen perustarpeiden täytyminen riittävän tulotason avulla on myös subjektiivisen hyvinvoinnin edellytys. Tämä tulisi huomioida myös hyvinvointitaloustieteessä, jolloin kokonaishyvinvoinnin maksimointi korvattaisiin sosiaalisen valinnan funktiossa esimerkiksi Rawlsin maximin-periaatteella, jonka tavoite on alimman hyöty- tai tulotason maksimoiminen.

Päivän rekonstruointimetodi ei luonnollisesti mahdollista sitä, että kaikkien hyvinvoinnin tasoa mitattaisiin jatkuvasti kaikilta yhteiskunnan toimijoilta. Se ei myöskään ole ainoa mahdollinen hyvinvoinnin mittari, joka toimii koetun hyödyn käsitteen yhteydessä, eivätkä osajoukosta populaatioon tai yksilön kohdalla yksittäisistä ajanhetkistä kuten päivistä muuhun elämään yleistetyt hyvinvointiarviot tietenkään ole kovin tarkkoja. Lisäksi aiemman hyvinvoinnin arvioimiseen perustuvalla menetelmällä ei saavuteta reaaliaikaisen mittarin etua, joka on muistiin liittyvien vinoumien välttäminen ilman erityisiä koeasetelmia (Kahneman, Wakker & Sarin 1997, 394). Se kuitenkin osoittaa, että on mahdollista kehittää systemaattinen menetelmä koetun hyödyn mittaamiselle. Tämä koettu hyöty puolestaan eroaa analyttisesti päätöshyödyestä, jonka perusteella toimijat tekevät päätöksiä. Näin ollen paljastettujen preferenssien teoriaan perustuva hyvinvoinnin arviointi ei ole ainoa realistinen empiirinen vaihtoehto.

Kahneman, Wakker ja Sarin (1997, 394–396) tiedostavat, että koettu hyöty asettaa haastavan agendan empiiriselle tutkimukselle heidän keskittyessään lähinnä normatiivisiin kysymyksiin siitä, miten ajallisesti laajennettuja kokemuksia tulisi huomioida hyödyn käsitteessä. Sen lisäksi, että *ex post* arvioihin sisältyy muistiin liittyviä vinoumia ja ongelmia, ajallisesti laajennetun hyödyn empiiristä arviota vaikeuttaa käytäntö arvioida tätä hyötyä ainoastaan siihen liittyvän siirtymävaiheen perusteella. Näin ollen esimerkiksi rampautumiseen liittyvän haitan psykologinen kokemus ei välttämättä ole kuvaava rampana elämisestä verrattuna elämään ilman rampautumista. Lisäksi prospektiteoriaan liittyvät havainnot referenssipisteen merkityksestä antavat ymmärtää, että jonkin asian saamiseen tai menettämiseen liittyvä hyöty on toimijoille paljon selkeämpi kuin sen omistamiseen liittyvä hyöty.

5.2 Behavioristinen hyvinvointitaloustiede

B. Douglas Bernheim ja Antonio Rangel (2009, 51–52) kritisoivat Kahnemanin johtamia pyrkimyksiä sovittaa yhteen käyttäytymistaloustieteen havaintoja ja hyvinvoinnin mittaamista erottamalla toisistaan kaksi hyödyn osa-aluetta.¹² He arvioivat, että huolimatta edellä mainitun kaltaisista pyrkimyksistä mitata todellista hyötyä, taloustieteilijät ovat epäileväisiä sellaisia lähestymistapoja kohtaan, joiden normatiiviset periaatteet eivät perustu valintaan. Bernheim (2009b, 29–30) esittää neurotaloustieteen kritiikissään, että tilanne, jossa hyvinvointi on palautettavissa aivojen impulsseihin, johtaisi yksinkertaisessakin ajatusleikissä dystooppiseen lopputulokseen.¹³ Hän uskoo, että vaikka nautinto tai mielihyvä olisi mitattavissa suoraan aivojen impulsseista, hyvinvointiin sisältyy myös autonomian, vapauden ja todellisuudentajun kaltaisia mittauskelvottomia tekijöitä, joiden voi perustellusti väittää muodostavan osan hyvinvoinnista.

Neurotaloustiede ei luonnollisesti ole täysin analoginen Kahnemanin, Wakkerin ja Sarinin esittämien koetilanteiden tai päivän rekonstruointimetodin kanssa, mutta kokonaishyöty yksinkertaisena integraalina koetilanteessa jatkuvasti mitatuista nautinnon tai epämukavuuden tasoista jättää autonomian, vapauden ja todellisuudentajun yhtä lailla huomioimatta. Ei kuitenkaan ole itsestään selvää, ettei koetilannetta pystyittäisi muodostamaan sellaiseksi, että valitsijat voisivat jälkeenpäin arvioida myös esimerkiksi valinnanvapauden ja todellisuudentajun vaikutusta heidän hyvinvointiinsa mittaustilanteessa. Samoin objektiivisuuteen pyrkivä sosiaalinen suunnittelija voi

¹² Bernheim ja Rangel viittaavat koettuun hyötyyn todellisena hyötynä (*true utility*).

¹³ Ajatusleikki ulkoisen päätöksentekijän kontrolloimista kokemuksista on mielenfilosofian klassikoita (ks. esim. Putnam 1981, 1–21).

varmastikin ottaa myös tällaiset Bernheimin mukaan mittauskelvottomat muuttujat huomioon luodessaan hyvinvointifunktiota.

Bernheimin ja Rangelin (2009, 52–53) tavoitteena on siis säilyttää perinteisessä hyvinvoinnin analyysissä oletettu valinnan ja hyvinvoinnin yhteys mutta ulottaa hyvinvoinnin mittaus koskemaan myös rationaalisuudesta poikkeavia päätöksentekijöitä. He esittävät, että perinteinen, paljastettujen preferenssien teoriaa vastaava tulkinta, jossa toimijoiden tekemät valinnat osoittavat heidän todelliset preferenssinsä, joutui vaikeuksiin normatiivisen analyysin välineenä, koska sen avulla ei kyetty muodostamaan koherentteja ja normatiivisesti vetoavia selityksiä systemaattisesti poikkeaville valinnoille. Bernheim ja Rangel suosivatkin neoklassisesta hyvinvointitaloustieteestä poikkeavaa tulkintaa, jossa hyvinvointi määritellään valintaan vaikuttavien tavoitteiden sijaan valinnan itsensä funktiona, jolloin hyödyn ja preferenssien kaltaiset käsitteet menettävät normatiivisen merkityksensä ja jäävät taloustieteessä analyyttisten apuvälineiden asemaan.

Jotta havaittuihin valintoihin perustuva hyvinvointiteoria kattaisi myös käyttäytymistaloustieteen havainnot poikkeavista valintamalleista, Bernheim ja Rangel (2009, 53–54) ehdottavat perinteisen paljastettujen preferenssien kriteerin korvaamista valintojen yksiselitteisellä suhteella (*unambiguous choice*), jossa A valitaan yksiselitteisesti B:n sijaan, merkitään $A P^* B$, jos ja vain jos B:tä ei valita koskaan, kun A on saatavilla. Suhde P^* ei välttämättä ole tavallisten preferenssioletusten mukaisesti transitiivinen, mutta Bernheimin ja Rangelin mukaan sen hyödyntämiseen hyvinvoinnin analyysissä riittää se, ettei suhde ole syklinen. Yksiselitteiset valinnat yleistävät näin valintapohjaisen hyvinvointitaloustieteen analyysin koskemaan myös esimerkiksi heuristisia valintamalleja.

Valintojen arvioimista normatiivisesti hyvinvoinnin lähteinä voi perustella joko välillisesti vedoten siihen, että toimija todennäköisesti valitsee sellaisia asioita, jotka tuottavat hänelle hyvinvointia, tai vaihtoehtoisesti suoraan, jolloin vedotaan valinnanvapauden arvoon. Välillisiä perusteluja ovat näin tulkinnat, joissa valintojen tai esimerkiksi vain Bernheimin ja Rangelin yksiselitteisten valintojen tulkitaan edustavan hyvinvointia. Valintojen vaikutusta hyvinvointiin voi perustella välillisesti myös esittämällä, että yhteiskunta, joka kunnioittaa toimijoiden valinnanvapautta, edistää hyvinvointia tehokkaammin kuin sellainen, joka päättää asiat heidän puolestaan. (Bernheim 2009a, 291.)

Huolimatta kritiikistään kaksiportaisia hyvinvoinnin malleja kohtaan Bernheim ja Rangel (2009, 56–58) pyrkivät sisällyttämään käyttäytymistaloustieteen havaintoja malliinsa yhtä lailla kaksijakoisella kehikolla, jossa erotetaan toimijan kokemus valintatilanteesta. Sen sijaan, että he erottaisivat toisistaan kaksi hyödyn määritelmää kuten esimerkiksi Kahneman, Wakker ja Sarin, Bernheim ja Rangel esittävät edes osittain valintatilanteeseen vaikuttavien tekijöiden nimeämistä toissijaisiksi ehdoiksi (*ancillary*

conditions). Näistä erotuksena ovat tekijät, jotka vaikuttavat valintatilanteen sijaan pelkästään toimijan kokemukseen. Tällaiset tekijät säilyvät muuttumattomina riippumatta siitä, tekeekö päätöksen sosiaalinen suunnittelija vai toimija itse. Toissijaiset ehdot, jollaisiksi voidaan laskea esimerkiksi päätöksenteon hetki ja toimijan tunnetilat, suljetaan pois hyvinvoinnin analyysistä, jolloin malliin jää monitulkintaisuutta, jota ei edes pyritä poistamaan. Tarkoituksena on, että yksiselitteiset valinnat voisivat edelleen toimia nimenomaan valintapohjaisena hyvinvoinnin mittarina sen sijaan, että viitattaisiin valinnan ulkopuoliseen kokemukseen.

Bernheim ja Rangel (2009, 82–83) harkitsevat Senin metajärjestyksen kaltaista ratkaisua eräiden ristiriitaisten valintojen sisällyttämiseksi hyvinvointirelevanttiin valintajoukkoon. He tulevat kuitenkin siihen tulokseen, että metavalinnan ajanhetki on yhtä lailla sattumanvarainen, eikä tiettyä kehystä edeltävä valinnan ajanhetki yksin riitä objektiivisesti ratkaisemaan oikeaa valintaa kahdesta ristiriitaisesta vaihtoehdosta. Lisäksi metavalintojen sisällyttäminen hyvinvointirelevanttiin valintajoukkoon tarkoittaa vain uusia toissijaisten ehtojen määrittämiä valintatilanteita, jolloin yksilön hyvinvointioptimien lukumäärä pienenee, kun vaaditaan yksiselitteistä valintaa. Tämän voi välttää vain, jos metavalinnat asetetaan muita valintoja korkeammalle tasolle, joka luonnollisesti olikin Senin tarkoituksena. Bernheim ja Rangel esittävät kuitenkin, että tämä johtaa vain loputtomaan iterointiin, jossa harkitaan korkeampia ja korkeampia valinnan tasoja.

Metajärjestysten sijaan Bernheim ja Rangel (2009, 86–90) ehdottavat valintojen koherenssia, yksinkertaisuutta ja yleisyyttä kriteereiksi, joiden avulla hyvinvointioptimien määrää voisi pienentää. Koherenssikriteerissä käyttäytyminen jaoteltaisiin koherenteiksi kuvioiksi sekä niihin kuulumattomiksi anomaliaiksi. Tämän jälkeen anomaliaiksi luokitellut valinnat voitaisiin sulkea kokonaan pois hyvinvointirelevanteista valintajoukoista. Vaikka yleisesti pätevä koherenssin määritelmä ei ole mahdollinen, on sillä oletettavasti joissain valintatilanteissa luonnollinen tulkinta. Näin on esimerkiksi intertemporaalisissa valintatilanteissa, joissa yksittäistä valintaa voitaisiin suosia useassa vaiheessa tehtyjen valintojen sijaan, sillä ensin mainitut nähdään tyypillisesti koherentimpina. Koherentiuden määritelmäksi voitaisiin valita myös esimerkiksi eri kehyksissä eli eri toissijaisten ehtojen vallitessa valintansa tekevien toimijoiden välinen Pareto-tehokkuus.

Michael Mandler (2014, 219) huomauttaa, että vaikka yksi tai pieni määrä Pareto-tehokkaita allokaatioita eri kehyksissä sijaitsevien toimijoiden välillä voisi toimia hyvinvointia lisäävien lopputulosten kriteerinä, näiden kuvitteellisten toimijoiden hyötyfunktioiden erilaisuus voi todellisuudessa tehdä Pareto-tehokkaiden allokaatioiden joukosta hyvin suuren. Pienikin kehykseen liittyvä vaihtelu toimijoiden valinnoissa voi itse asiassa tehdä jokaisesta allokaatiosta Pareto-tehokkaan. Näin ollen Pareto-kriteeriä

on haastavaa hyödyntää yksilön preferenssien määrittämiseen esimerkiksi politiikkasuositusten tapauksessa.

Yksinkertaisuuden kriteerissä suosittaisiin esimerkiksi binäärisiä valintatilanteita, jotka asetetaan tiettyyn ajankohtaan suurimman mahdollisen selkeyden saavuttamiseksi. Tällöin toimijan valinnan katsotaan suuremmalla varmuudella osoittavan tämän preferenssejä. Yleisyyskriteerissä voitaisiin puolestaan sulkea pois vain harvoin tehdyt poikkeavat valinnat. Nämäkään kriteerit eivät luonnollisesti ole täydellisiä, vaan voi kuvitella monia tilanteita, joissa toimijat tekevät rationaalisena nähdyn valinnan esimerkiksi vain vähemmistössä valintatilanteista, kun hänelle esitetään useampia vaihtoehtoja tai kun valinta tehdään portaittain. (Bernheim ja Rangel 2009, 89–90.)

Vaikka hyvinvointioptimeja kaventavista kriteereistä ei päästäisi yksimielisyyteen, on behavioristisella hyvinvointitaloustieteellä tärkeä rooli verrattuna varsinaiseen paljastettujen preferenssien lähestymistapaan siinä, että se mahdollistaa hyvinvointia lisäävän paternalismin. Äärimmäisissä tapauksissa kuten esimerkiksi Alzheimerin tautia sairastavilla potilailla on syytä epäillä, etteivät mitkään heidän valinnoistaan ole hyvinvointirelevantteja. Tällöin voi hyödyntää esimerkiksi hyötyfunktioita, jotka kuvaavat muuten vastaavassa tilanteessa olevia toimijoita, joiden valintakyky ei ole heikentynyt, ja ohjata kohdetta näihin valintoihin paternalistisin keinoin. Mikäli toimijan valintojen ja hedonisten responssien välinen suhde on epänormaali, tulisi tätä suhdetta kuitenkin kunnioittaa ja käyttää edeltävän tapaisissa *proxy*-valinnoissa vastaavaa, tavanomaisesta poikkeavaa hyötyfunktioita. (Bernheim & Rangel 2009, 86.)

6 PEHMEÄN PATERNALISMIN NORMATIIVINEN PERUSTA

Tässä luvussa arvioidaan pehmeän paternalismin normatiivista perustaa esittämällä ensin katsaus valinnanvapaudesta ja rationaalisuudesta kriteereinä, jotka politiikkaohjelmien tulisi toteuttaa. Valinnanvapaus käsitetään joko hyvinvoinnin yläpuolelle asettuvana oikeutena tai sitä perustellaan instrumentaalisesti hyvinvointiteoreemojen avulla, jolloin suuremman valinnanvapauden nähdään johtavan suurempaan hyvinvointiin preferenssien tyydyttymisen kautta. Vastaavasti rationaalisuus voi olla kriteeri itsessään, joskin instrumentaalinen, korkeampaan hyvinvoinnin tasoon vetoava perustelu on yleisempi, sillä sen voi johtaa suoraan rationaalisen valinnan aksiomista. Vaikka sekä valinnanvapaus että rationaalisuus käsitettäisiin instrumentaalisina kriteereinä, joihin nähden hyvinvointi on ensisijainen, voi niiden tavoittelu olla järkevää varsinkin, jos hyvinvoinnin määritelmästä ja mittaamisesta ei saavuteta yksimielisyyttä.

Yksi tutkielman lähtökohdista on, että käyttäytymistaloustieteen havainnot monimutkaistavat valinnanvapauden ja hyvinvoinnin välistä suhdetta, kun toimijoiden katsotaan systemaattisesti valitsevan epäoptimaalisesti. Pehmeässä paternalismissa, joka hyväksikäyttää ja korjaa näitä anomalioita, rationaalisuus asettuu vastaavasti instrumentaalisesti normatiiviseen asemaan, sillä tavoitteena on edistää hyvinvointia vaikuttamalla vain sellaisiin toimijoihin, joiden katsotaan toimivan irrationaalisesti. Alaluvussa 3.2 kapeasti määriteltyjen sysäysten katsotaan näin pyrkivä kaikkien kolmen tavoitteen, valinnanvapauden, toimijoiden rationaalisuuden sekä hyvinvoinnin säilyttämiseen tai edistämiseen. Valinta-arkkitehtuuri soveltuu kuitenkin myös pelkästään automaattisen järjestelmän perusteella tehtävien valintojen edistämiseen, jolloin luovutaan rationaalisuuden edistämisestä. Tällöin sosiaalinen suunnittelija hylkää paljastettujen preferenssien teorian ja katsoo voivansa edistää hyvinvointia tehokkaammin kuin yksilöiden valinnat sallisivat.

Koska tutkielman pääpaino on pehmeän paternalismin ja hyvinvointitaloustieteen yhtymäkohdissa, valinnanvapauden ja rationaalisuuden normatiivisuutta tarkastellaan melko kapeasti. Alaluvuissa 6.2 ja 6.3 esitellään sen sijaan uusia havaintoja yhdistelemällä käsittelyluvuissa esiin tuotuja käyttäytymistaloustieteen ja pehmeän paternalismin oletuksia sekä erilaisia hyvinvointiteorioita. Tarkoituksena on näin arvioida, miten pehmeää paternalismia voi perustella korkeamman hyvinvoinnin tason avulla erilaisista hyvinvoinnin määritelmistä ja mittaamisen lähtökohdista. Tieteenfilosofisena lähtökohtana on, ettei käyttäytymistaloustieteen tulisi edellyttää odotetun hyödyn teoriasta poikkeavaa hyvinvoinnin mittaria, vaan valitun lähestymistavan tulisi selittää sekä rationaalisten että irrationaalisina nähtyjen valintojen hyvinvointivaikutukset.

Vertailukohtana käytetään alaluvussa 3.2 esitettyjä esimerkkejä sysäyksistä, *Save More Tomorrow* -eläkesäästöjärjestelmää sekä oletettua suostumusta elinluovutuksissa.

Eläkejärjestelmä on klassinen esimerkki paternalistisesta politiikasta, sillä sitä perustellaan kohteiden aikaepäjohdonmukaisuudella, johon puuttamalla pyritään lisäämään näiden hyvinvointia vaikkapa Thalerin ja Sunsteinin määritelmän mukaisesti kohteiden itsensä arvioimana. Sen sijaan oletettu suostumus elinluovutuksissa on haaste valitulle paternalismin määritelmälle. Toimijoiden valinta ei nimittäin vaikuta suoraan liittyvän heidän hyvinvointinsa tasoon, vaan kyse on pikemminkin yhteismaan ongelmasta (*tragedy of the commons*), jossa järjestelmän olemassaolo johtaa hyvinvointioptimiin, mutta vapaamatkustaminen on vähintään yhtä hyvä valinta kullekin toimijalle.

6.1 Valinnanvapaus ja rationaalisuus

Valinnanvapauden normatiivisuus ei ole pehmeän paternalismin tapauksessa kyseenalaista, sillä lähestymistapa luotiin vastineena holhoavien toimien libertaristiseen kritiikkiin. Kuten alaluvussa 3.3 kävi ilmi, kaikkien mielestä valinnanvapaudelle asetetut takeet eivät ole riittäviä ja ongelmina nähdään erityisesti onnistuneiden sysäysten vaatima tietomäärä sekä sosiaalisen suunnittelijan rationaalisuuden rajoitteet. Samalla kritisoitiin kuitenkin myös sysäyksiä, jotka ohjaavat kohteita kohti rationaalisia valintoja. Klassisen liberaalit ja libertaristiset lähestymistavat vaativat nimittäin rationaalisuuden perustelemista arvovalintana, sillä se ei ole niiden näkökulmasta automaattisesti normatiivista. Seuraavassa käsitellään valinnanvapautta pehmeän paternalismin alkuperäisenä kriteerinä ja avataan, mitä normatiivisella rationaalisuudella tarkoitetaan ja miten rationaalisuutta voi perustella pehmeän paternalismin kriteerinä.

Sunstein (2016, 189–191) tarjoaa viisi esimerkkiä valinnanvapauden säilyttämisen tärkeydestä politiikkaohjelmia suunniteltaessa. Samalla esimerkit toimivat perusteluina sysäyksille, joiden Sunstein katsoo noudattavan tätä kriteeriä. Ensinnäkin valinnanvapautta kannattaa kunnioittaa erityisesti tilanteissa, joissa kohdejoukko on monimuotoinen. Alajoukot päätyvät tällöin usein oletuksesta poikkeavaan vaihtoehtoon, jonka valitsemisen sysäykset mahdollistavat, vaikka ne painostaisivat kevyesti oletuksen suuntaan. Tällä on yhtymäkohtia Senin objektiivisten preferenssien kulttuuriseen ja sosiaaliseen vaihteluun. Toiseksi, libertaristisen kritiikin mukaisesti, sysäykset toimivat kovia keinoja paremmin tilanteissa, joissa kohteilla on päätöksentekijää enemmän tietoa kompleksista järjestelmästä, jota sysäys koskee. Kolmanneksi sysäykset vähentävät painostusryhmien voimaa, kun ne eivät pääse sanelemaan pakottavaa politiikkaa. Neljänneksi, valinnanvapauden hyvinvointitulokinnan mukaisesti, sysäykset eivät johda hyvinvointitappioihin, jotka aiheutuvat valinnanvapauden rajoittamisesta. Viimeisenä pakottavat keinot voivat aiheuttaa vastareaktioita, jolloin ohjelman teho kärsii.

Valinnanvapaus voidaan tulkita ensinnäkin oikeutena. Oikeuksien harjoittaminen kiinnittää hyvinvointitaloustieteen näkökulmasta eräitä maailmantilan ominaisuuksia. Hylkäämällä eräitä vaihtoehtoja ja kiinnittämällä toisia tietyille tasoille oikeudet rajoittavat sosiaalisen valinnan mekanismeja tai tekevät sen jopa tarpeettomaksi. Ne eivät siis toimi parametreina ja määritä tietyn vaihtoehdon asemaa sosiaalisen valinnan funktiossa, vaan niitä sovelletaan funktion yläpuolella. Valinnanvapautta sovellettaisiin oikeutena esimerkiksi hylkäämällä kaikki sosiaalisen hyvinvointifunktion vaihtoehdot, jotka rikkovat yhdenkään kansalaisen oikeutta valita, kuinka paljon hän säästää eläkepäiviään varten, jonka jälkeen valittaisiin korkeimman hyvinvoinnin tason tuottava vaihtoehto jäljelle jääneistä. (Nozick 1974, 166.)

Oikeustulkinnassa tulee perustella, miksi valinnanvapaus asettuu muiden tavoitteiden kuten hyvinvoinnin yläpuolelle. Vaihtoehtoinen tapa lähestyä valinnanvapautta esitettiin pehmeän paternalismin kritiikin yhteydessä, kun vapautta rajoittavien päätösten vaatima tietomäärä nähtiin hyvinvointia väistämättä vähentävänä tekijänä. Sunsteinin (2016, 62–67) mukaan tällöin tärkeä mittari on yhtenevä asymmetrisen paternalismin vaatimuksen kanssa. Nimellisen valinnanvapauden mukaan tulee nimittäin tarkastella, kuinka paljon kustannuksia valitsemisesta aiheutuu kohteille. Hän myös huomauttaa, että valinnanvapautta tarkastellaan joskus oikeuden sijasta tilana. Tällöin sysäykset, jotka tuottavat valinnan automaattista järjestelmää hyödyntäen eivät itse asiassa kunnioita kohteiden autonomiaa. Tämä jättää aktiivista valintaa edellyttävien ja tietoa lisäävien sysäysten mahdollisuuden, mutta nekin voivat luonnollisesti aiheuttaa päätöksenteon kustannuksia.

Kuten alaluvussa 3.3 esitettiin, pehmeää paternalismia on kritisoitu myös siitä, että se vahvistaa epärationaalista käyttäytymistä. Sunstein (2016, 61) huomauttaa, ettei esimerkiksi aktiiviseen valintaan pakottaminen varmasti ainakaan heikennä kohteiden päätöksentekokykyä. Samalla hän myöntää, että oletusvaihtoehdot voivat olla oppimisen kannalta heikompi kehikko kuin aktiivista valintaa edellyttämät järjestelmät. Rationaalisuus ja päätöksentekokyky nähdään siis sysäysten normatiivisena kriteerinä. Seuraavaksi avataan lyhyesti, mitä tämä tarkoittaa ja millä tavoin rationaalisuus toimii kriteerinä sysäyksille joko itsessään tai instrumentaalisesti hyvinvoinnin kautta.

Eräällä tapaa rationaalisuus on automaattisesti normatiivista, sillä se esittää sääntöjen ja vaatimusten järjestelmän sekä oikean tavan noudattaa niitä. Mikä tahansa tällainen järjestelmä on kapeassa mielessä normatiivinen. Tyypillisempi tapa ajatella normatiivisuutta on kuitenkin johdannossa mainitun Humen giljotiinin mukainen, eli normatiivisuus ottaa kantaa siihen, mitä *pitäisi olla*. Kaikkia sääntöjärjestelmiä ei nimittäin tarvitse noudattaa. Heikkokin normatiivisuuden määritelmä edellyttää, että on jokin syy toimia järjestelmän mukaisesti, vaikka järjestelmä ei olisi syy itsessään. Tällöin rationaalisuus ei varsinaisesti ole normatiivista itsessään, mutta se antaa normatiivisen syyn rationaalisuuteen. (Broome 2008, 154–155.)

Odotetun hyödyn teorian voi nähdä osoituksena rationaalisuudesta normina. Koska rationaalisuusaksioomat toimivat premisseinä, jotka johtavat odotetun hyödyn maksimointiin, voi teoriaa hyödyntää rationaalisen valintamallin suositteluun. (Gilboa 2010, 18–19.) Toisen kuvauksen rationaalisuudesta normina voi havaita jo hyvinvointitaloustieteen kahdesta teoreemasta. Mikäli kaikki kilpailullisten markkinoiden toimijat ovat rationaalisia, johtaa järjestelmä Pareto-tehokkaaseen lopputulokseen. Lisäksi mikä tahansa Pareto-tehokas lopputulos on saavutettavissa kilpailullisen rationaalisuuden avulla, kun alkuperäistä allokaatiota muutetaan. Näin ollen kollektiivinen rationaalisuus auttaa saavuttamaan korkeimman mahdollisen hyvinvoinnin tason, joka on luonnollisesti yksi Pareto-tehokkaista pisteistä.

Nämä ovat kuitenkin instrumentaalisia perusteluja, sillä rationaalisuus ei ole päämäärä itsessään vaan johtaa päämääränä toimivan hyvinvoinnin saavuttamiseen. Shira Elqayamin ja Jonathan St. B. T. Evansin (2011, 236–237) mukaan normatiivinen rationaalisuus eroaa instrumentaalisesta rationaalisuudesta siten, että jälkimmäiseen liittyy arvioivan kehotuksen sijaan ohjeistava kehotus, joka on sidottu tietyn päämäärän saavuttamiseen. Normatiivinen rationaalisuus eroaa myös esimerkiksi Simonin rajatusta rationaalisuudesta siten, ettei toimijoilla kuvailla olevan rajallista informaatiota ja rajattuja kognitiivisia ominaisuuksia siksi, että näin pitäisi olla. Sen sijaan nämä rajoitteet johtuvat aivojen biologisista ominaisuuksista. Elqayam ja Evans esittävätkin, että suurta osaa ihmisten toiminnasta, jota kuvaillaan rationaaliseksi, on itse asiassa tarpeetonta arvioida normatiivisesti, sillä he saavuttavat tavoitteitaan vaihtelevalla menestyksellä hyödyntäen sopeutuvasti instrumentaalista rationaalisuuttaan ja rajallisia resurssejaan ilman, että tarvitsee ottaa kantaa siihen, mitä he tavoittelevat.

Pehmeässä paternalismissa rationaalisuus nähdään vähintäänkin instrumentaalisesti normatiivisena. Mikäli epärationaalisuutta ei todettaisi heikommaksi maailmantilaksi, ei sysäyksille ja valinta-arkkitehtuurille olisi varmastikaan lainkaan perusteita. Kahden ajattelujärjestelmän malli, jossa reflektiivinen järjestelmä on vähintäänkin rajatusti rationaalinen, nähdään sysäysten tarkoituksenmukaisuuden kriteerin taustalla, kuten alaluvussa 3.2 esitettiin. Kun toimijoita ohjataan automaattisen järjestelmän tekemistä valinnoista reflektiivisen järjestelmän tekemisiin valintoihin, on selvää, että rationaalisuuden katsotaan johtavan toimijan kannalta parempaan lopputulokseen. Tämä pätee siitä riippumatta, onko sysäyksen tavoitteena johtaa toimija reflektiivisesti rationaaliseen valintaan vai ainoastaan ohjata häntä sosiaalisen suunnittelijan rationaalisenä näkemään vaihtoehtoon. Samoin valinnanvapauskriteeri osoittaa, että rationaalisia valintoja tekevien toimijoiden katsotaan saavuttavan korkeamman hyvinvoinnin tason, kun heidän tekemiinsä valintoihin ei haluta puuttua.

Tärkeää on, tulisiko rationaalisuus huomioida pehmeässä paternalismissa hyvinvoinnista erillisenä kriteerinä vai nähdä se vain työkaluna hyvinvoinnin saavuttamiseen. Ensimmäinen käsitys vaikuttaa edellyttävän kireämpää

tarkoituksenmukaisuuden kriteeriä sysäyksille, sillä kaikkien sysäysten tulisi auttaa kohdetta toimimaan rationaalisemmin siitä riippumatta, johtaako se korkeampaan hyvinvoinnin tasoon. Toisaalta myös instrumentaalinen käsitys rationaalisuuden normatiivisuudesta johtaa samaan lopputulokseen, mikäli odotetun hyödyn teorian ja hyvinvointiteoreemojen katsotaan pätevän kaikissa tilanteissa eikä sosiaalisen suunnittelijan katsota kykenevän muodostamaan parempaan Pareto-tehokkaaseen tasapainoon johtavaa valintasääntöä. Samalla tulee huomioida yhteismaan ongelman tapaiset tilanteet, joissa yksilörationaalisuus johtaa kaikkien osalta matalampaan hyvinvoinnin tasoon. Mikäli rationaalisuus käsitetään ainoastaan työkaluna hyvinvoinnin saavuttamiseen, voidaan hyväksyä myös heuristiikkoja, vinoumia ja harhoja hyväksikäyttävät sysäykset olettaen, että halutun lopputuloksen uskotaan johtavan kohteen kannalta korkeampaan hyvinvointiin. Toisaalta tällöin tulee perustella, miksi manipuloivat politiikkaohjelmat ovat halutumpia kuin niiden pakottavat vaihtoehdot.

Valinnanvapauden säilyttämisen voi pehmeässä paternalismissa nähdä paitsi vastauksena libertaristiseen kritiikkiin, joka korostaa valinnanvapautta oikeutena, myös eräänlaisena varovaisuuden periaatteena, joka perustuu normatiiviseen rationaalisuuteen. Tällöin huomioidaan hyvinvointiteoreemojen merkitys ja rationaalisesti valitsevien toimijoiden katsotaan toimivan hyvinvointia parhaiten edistävällä tavalla sysäyksistä huolimatta. Mikäli tämä näkemys olisi määräävä, hyväksyttäisiin kuitenkin ainoastaan rationaalista valintaa edistävät sysäykset. Voidaan kuitenkin esittää, että sosiaalisen suunnittelijan on tehokkaampaa edistää hyvinvointia esimerkiksi oletusvaihtoehtojen avulla, ja valinnanvapaudella varmistetaan, ettei tuloksena oleva tasapaino ole ainakaan heikompi kuin lähtötilanne.

Alaluvun 3.2 esimerkeistä voidaan todeta, että ne säilyttävät valinnanvapauden Thalerin ja Sunsteinin tarkoittamalla tavalla, sillä molemmista *opt-out*-järjestelmistä on helppo poistua ja eläkesäästämisesimerkin tapauksessa kohteilla on käytettävissä huomattava määrä vaihtoehtoja, joihin he voivat siirtyä oletussuunnitelmasta. Valinnanvapauden kannalta tulee kuitenkin myös huomioida, katsotaanko Rawlsin julkisuusperiaatteen riittävän käyttäytymistä ohjailevan politiikan varotoimenä, vai tulisiko varmistaa, että kohteet ovat tietoisia sen vaikutuksesta. Eläkesäästämisen yhteydessä tämä toteutuukin todennäköisesti, kun työntekijöille esitetään valinta, jossa sosiaalisen suunnittelijan preferoima ohjelma on oletuksena, tai heille ilmoitetaan, että he voivat halutessaan muuttaa tätä valintaa. Elinluovutusten tapauksessa on kuitenkin todettava, ettei huomattava osa oletetun suostumuksen kohteista ole todennäköisesti tietoisia vallitsevasta järjestelmästä. Näin ollen valinnanvapaus vaarantuu, mikäli paljastettujen preferenssien teorian hengessä ei oleteta, että toimijoiden preferenssit koskien tätä valintatilannetta muodostuvat vasta, kun he ovat siitä tietoisia.

Oletusvaihtoehtoja hyödyntävien sysäysten ongelma on, että ne eivät vaikuta ohjaavan kohteita kohti suurempaa rationaalisuutta tulevissa valinnoissa. Koska *status quo* -

vinouman mukaisesti huomattava osa toimijoista valitsee oletettavasti asetetun oletusvaihtoehdon sekä eläkesäästämisen että elinluovutusesimerkissä kyseenalaistamatta valintaansa, ei niiden voi nähdä kunnioittavan normatiivista rationaalisuutta kuin hyvin kapeassa mielessä. Rationaalisuus käsitetään näin instrumentaalisenä, ja tosiasiallinen politiikan päämäärä on hyvinvointi. Lisäksi sosiaalisen suunnittelijan katsotaan kykenevän edistämään hyvinvointia paremmin tai ainakin kustannustehokkaammin kuin ilman sysäystä tai aktiivista valintaa vaatimalla. Ottaen huomioon, että esimerkkien valintatilanteet ovat vain harvoin tapahtuvia, ei kuitenkaan liene syytä olettaa, että toimijoiden kannattaisi aluvussa 3.3 esitetyn Whiten kritiikin mukaisesti antaa oppia virheistään ja näin kunnioittaa rationaalisuutta tavoiteltavana normina.

6.2 Klassiset hyvinvointiteoriat ja pehmeä paternalismi

Paljastettujen preferenssien teorian hyödyntäminen ei jätä sosiaaliselle suunnittelijalle juurikaan keinovalikoimaa hyvinvoinnin lisäämiseen. Kun otetaan huomioon paljastettujen preferenssien heikko aksiooma, joka esiteltiin aluvussa 4.1, hyvinvoinnin voidaan sanoa lisääntyneen ainoastaan tilanteissa, joissa toimija valitsee hänelle tarjotun uuden vaihtoehdon, vaikka alkuperäinen vaihtoehto olisi hänelle edelleen saatavana. Sosiaalisen suunnittelijan ainoaksi tehtäväksi jää näin ollen vaihtoehtojen määrän lisääminen. Tämä jättää toki tilaa sekä negatiiviselle että positiiviselle vapauskäsitteelle, joista jälkimmäinen korostaa mahdollisuuksien luomista, mutta positiivisen vapauden luomisen edellyttämien varojen kerääminen esimerkiksi veroina ei ole perusteltua hyvinvointinäkökulmasta, sillä se rajoittaa toimijoiden alkuperäistä valintajoukkoa. Verotus tulisi tällöin järjestää vapaaehtoisuuden periaatteella, jotta tiedettäisiin, että sen avulla tarjotut uudet vaihtoehdot todella lisäävät kokonaishyvinvointia.

Hyvinvoinnin kriteeri paternalistisille toimille kutistuu näin yhteneväksi laajassa mielessä käsitetyn valinnanvapauden kriteerin kanssa. Koska pehmeän paternalismin sysäykset säilyttävät valinnanvapauden myös paljastettujen preferenssien mielessä, kun alkuperäinen vaihtoehto säilyy edelleen valintajoukossa, ne eivät itsessään vähennä hyvinvointia. Oletetaan kuitenkin, että valinta-arkkitehtuurin määrittely, valintatilanteen muodostaminen ja vaihtoehtojen muotoilu, voi ainoastaan rajoittaa valintajoukkoa kognitiivisten kustannusten välttämiseksi. Vaikka toimijan alun perin valitsema vaihtoehto sisältyisi edelleen tähän valintajoukkoon, ei valinnan muutos voi paljastettujen preferenssien teorian mukaan myöskään lisätä hyvinvointia. Teoria ei nimittäin pysty huomioimaan valintatilanteen kehystämisen vaikutuksia, ja toimijan päätös muuttaa valintaansa perustuu joko siihen, että uusi ja vanha vaihtoehto ovat yhtä preferoituja, tai se rikkoo paljastettujen preferenssien heikkoa aksioomaa. Näin ollen voidaan todeta, ettei paljastettujen preferenssien teoriaa voi hyödyntää pehmeän paternalismin

hyvinvointivaikutusten arvioinnissa. Kova paternalismi, jollaiseksi ymmärretään kiellot ja haittaverot, voi vastaavasti vain vähentää hyvinvointia paljastettujen preferenssien teoriassa.

Sysäysesimerkkien oletusvaihtoehtoihin perustuvat politiikkaohjelmat eivät näin ollen lisää hyvinvointia paljastettujen preferenssien teorian kautta tulkitun hyvinvointitaloustieteen näkökulmasta. Tämä ei ole yllättävää, sillä kuten luvussa 4.2 mainittiin, hyvinvointitaloustieteeseen vaikuttaa sisältyvän itsessään paternalististen toimien vastustaminen. Elinluovutusesimerkissä hyvinvointi ei näin ollen parane varsinaisen paljastettujen preferenssien teorian kautta tulkittuna edes silloin, jos toimijat ovat alun perin olleet tietämättömiä järjestelmästä mutta säilyttävät oletusvaihtoehdon siitä kuullessaan. Tämä johtuu siitä, ettei heillä katsota olleen preferenssejä, ennen kuin valintatilanne muodostui heidän näkökulmastaan. Vaikka hypoteettisilla paljastetuilla preferensseillä oletetun suostumuksen järjestelmän käyttöönotto voisi johtaa korkeampaan hyvinvoinnin tasoon kuin alkutilanne, voisi se kuitenkin yhtä lailla johtaa heikompaan kokonaishyvinvointiin, ja joka tapauksessa tulisi suosia aktiivista valintaa.

Paljastettujen preferenssien teorian aiheuttaman ongelman voi ratkaista hyödyntämällä Senin metajärjestyksiä. Tämä on havainnollistettavissa erityisesti eläkesäästämissimerkin avulla, kun aikaepäjohdonmukaisuuksista kärsivä toimija voi ilmaista metapreferenssinsä, jonka mukaan hänen tavoitteenaan on säästää enemmän ja kuluttaa enemmän eläkkeellä kuin nykyisellä eläkesäästämisen tasolla on mahdollista. Sosiaalisen suunnittelijan on mahdollista toimia tämän metapreferenssin mukaisesti joko pakottavin keinoin tai pehmeän paternalismin avulla. Jos valinnanvapaudelle annetaan suuri arvo myös tilanteissa, joissa toimijan valinta on ilmaistujen metapreferenssien vastainen, on perusteltua hyödyntää pehmeän paternalismin keinoja kovan sääntelyn sijaan. Lisäksi politiikkaohjelma, joka lukitsee toimijoiden valinnat kerran ilmaistujen metapreferenssien mukaiseksi ei oletettavasti ole kovin haluttava.

Metapreferenssit auttavat myös hyvinvointivaikutusten tulkintaa tilanteissa, joissa paljastettujen preferenssien teoria katsoo, ettei politiikalla pitäisi olla vaikutusta. Esimerkiksi *opt-out*-eläkesäästämisjärjestelmän voi katsoa lisäävän hyvinvointia, kun se antaa toimijoiden, joilla on selkeät ja muuttumattomat preferenssit, valita niiden mukaisesti ja ohjaa sellaisia toimijoita, joiden valintaa on mahdollista muuttaa sysäyksellä, kohti oletettuja metapreferenssejä. Jotta pehmeä paternalismi olisi perusteltavissa metapreferenssien kautta tulkittujen hyvinvointivaikutusten avulla, tulisi sosiaalisen suunnittelijan kuitenkin valita sellainen oletusvaihtoehto, joka vastaa tutkitulla tavalla ainakin enemmistön ilmaisemia metapreferenssejä.

Kuten alaluvussa 4.2 todettiin, modernissa hyvinvointitaloustieteessä oletetaan tyypillisesti yksilöille vakioista suhteellista riskiaversiota kuvaava CRRA-hyötyfunktio. Tällöin ei varsinaisesti tarvitse ottaa kantaa keskusteluun preferenssien muodostumisesta, vaan preferenssien voi olettaa määrittävän hyötyä, seuraavan sitä neoklassisen

taloustieteen tulkinnan mukaisesti tai toimijoiden voi ajatella vain käyttäytyvän kuin he maksimoisivat hyötyään aksiomaattisten preferenssien vallitessa, kuten odotetun hyödyn teoreeman tulkinnalle esitysteorian on tyypillistä. CRRA-hyötyfunktiot ovat kuitenkin itsessään ongelmallisia pehmeän paternalismin hyvinvointivaikutusten tulkinnassa, sillä ne eivät sisällä esimerkiksi hyperbolisen diskonttauksen vaikutuksia. Vaikka eksponentiaalisen riskin hyötyfunktio on mahdollista rakentaa vastaamaan hyperbolisen diskonttauksen kulutusprofiilia, ovat mallien tuottamat tasapainotilat erilaisia (Gong et al. 2007, 157).

Tällaisessa hyötyfunktiossa äärimmäistä eksponentiaalista riskiaversiota ei myöskään katsottaisi toimijan virheeksi, vaan esimerkiksi päätös painottaa nykyistä kulutusta eläkesäästämisen kustannuksella kuvaisi ainoastaan toimijan riskipreferenssejä, joiden tyydyttyminen vastaa hyvinvoinnin määritelmää. Hyvinvointitaloustieteen lähestymistapa ei myöskään kykene selittämään kehysten ja niitä hyväksikäyttävien sysäysten vaikutusta. Koska CRRA-hyötyfunktio määrittää referenssipisteen sijaan absoluuttisen varallisuuden tason avulla, ei eläkesäästämisesimerkin eskaloitumissysäystä kyetä huomioimaan. Sen sijaan prospektiteorian arvofunktiot, joka osoittaa suuremman hyödyn lisäyksen tappioiden välttämisen kuin vastaavan suuruisen voiton kohdalla, selittää, miksi eläkevakuutusmaksujen korotusten sijoittaminen palkankorotusten yhteyteen ja muotoilu näin tappioiden sijaan kuluina tuottaa kuluttajalle suurempaa hyötyä kuin toisin sijoitetut korotukset.

Vaikka valtavirran hyvinvointitaloustieteen CRRA-hyötyfunktiot soveltuvat heikosti toimijoiden päätösten ja erityisesti preferenssien kääntymisen selittämiseen, on niiden avulla mahdollista arvioida politiikkaohjelman hyvinvointivaikutusta tulon funktiona erityisesti eläkesäästämisesimerkissä. Tämä johtuu siitä, että toimijoiden säästämispäätöksillä on selkeä vaikutus heidän tulotasoonsa elinkaaren eri vaiheissa, ja tämän tulon hyvinvointivaikutusta voi arvioida periaatteessa millä tahansa hyötyfunktiolla. Esimerkiksi Joachim K. Winter, Kathrin Schlafmann ja Ralf Rodepeter (2012, 296–497) esittävät yksinkertaisen hyvinvointianalyysin avulla, että heuristisia eläkesäästämispäätöksiä seuraavat hyvinvointitappiot ovat verrattain pieniä. Jos toimijat yhdistelevät Thalerin mentaalisen kirjanpidon kuvailemalla tavalla useita, esimerkiksi kulutusta tasoittavia ja pahaan päivään varautuvia peukalosääntöjä säästämispäätöksissään, he saattavat itse asiassa päätyä hyvinkin lähelle elinkaarimallin (*life-cycle hypothesis*) osoittamaa optimia.

Winterin, Schlafmannin ja Rodepeterin analyysissä elinkaarimalli asettuu kuitenkin itsessään normatiiviseen asemaan, sillä hyvinvointitappioita arvioidaan nimenomaan poikkeuksina sen osoittamaan tasoon. Näin elinkaarimallin diskonttausaste oletetaan optimaaliseksi, eikä esimerkiksi eri elämäntilanteiden aiheuttamiin poikkeuksellisiin kulutustarpeisiin kyetä ottamaan kantaa. Kun tällaista mallia sovelletaan eläkesäästämissyösten hyvinvointivaikutusten tutkimiseen, on positiivisia vaikutuksia

luonnollisesti ainoastaan ohjelmilla, jotka ohjaavat toimijoita kohti elinkaarimallin mukaista säästämistä. Koska sysäyksissä joudutaan tällöin oletamaan toimijoiden preferoima diskonttausaste ja kulutuksen taso elinkaaren kussakin vaiheessa, vaaditaan sosiaaliselta suunnittelijalta huomattavaa määrää tietoa politiikan kohteena olevista toimijoista. Mikäli elinkaarimalli tietyllä diskonttausasteella oletetaan universaaliksi normiksi, joka tuottaa optimaalisen hyödyn jokaiselle toimijalle tulojen funktiona, tulisi sosiaalisen suunnittelijan hyvinvointia edistääkseen asettaa tällainen säästämismalli pakolliseksi, ellei valinnanvapautta tulkita oikeutena. Jos tällaista oletusta ei olla valmiita tekemään, kyseenalaistetaan puolestaan paternalistisen politiikan hyvinvointivaikutukset.

Koska CRRA-hyötyfunktio kuvaa tulojen tai varallisuuden vaikutusta hyvinvointiin, ei tällainen lähestymistapa sovellu varsinaisesti elinluovutus päätöksen analysointiin, sillä kaikki elinluovutusvalinnan hyvinvointivaikutukset ovat pitkälti riippumattomia tuloista tai varallisuudesta. Jos ajatellaan kuitenkin, että järjestelmän olemassaolo on riippuvainen toimijan valinnasta, lienee mahdollista antaa rahallinen arvo sekä itse järjestelmälle yksilön näkökulmasta että sille, suostuuko toimija luovuttamaan omia elimiään kuollessaan. Sikäli, kuin toimijat ovat halukkaita osallistumaan valinnanvapauden säilyttävään elinluovutusjärjestelmään, olisi siis mahdollista arvioida sen lisäävän hyvinvointia, kun kuluttajat arvottavat järjestelmän olemassaolon hyödyn suuremmaksi kuin oman, mahdollisen elinluovutuksensa aiheuttaman kustannuksen. Tämä voidaan selittää esimerkiksi kollektiivisella rationaalisuudella, jolloin yhteismaan ongelman kaltainen tilanne vältetään, tai toimijat voi vaihtoehtoisesti tulkita aidosti indifferenteiksi luovutus päätöksensä suhteen, jolloin he eivät vaivaudu kiistämään oletusvaihtoehdoksi asetettua oletettua suostumusta.

Kuten alaluvun alussa todettiin, Senin metapreferenssit muodostavat kiinnostavan julkilausuttujen preferenssien kehikon pehmeän paternalismin hyvinvointivaikutusten tulkintaan. Epäselvää on kuitenkin, soveltuuko kyvykkyyslähestymistapa laajasti käsitettynä ylipäättään yksittäisten politiikkaohjelmien arvioimiseen, vai onko siitä hyötyä lähinnä laajemman kehityspolitiikan perusteluna. Seuraavassa arvioidaan lyhyesti, miten sysäykset voitaisiin käsittää kyvykkyyslähestymistavan kehikossa ja kyetäänkö sen avulla osoittamaan hyvinvointivaikutuksia, jotka voisivat toimia perusteluina pehmeän paternalismin politiikkaohjelmille.

Kyvykkyyslähestymistavan haasteena voi nähdä politiikkaohjelmien vaikutusten arvioimisen ilman vetoamista Senin kritisoimiin konsekventialistisiin perusteluihin. Sen sijaan, että politiikan päämääränä nähtäisiin tulotason nousu, joka tuottaa hyvinvointia valitun hyötyfunktion osoittamalla tavalla, tavoitteena nähdään paljastettujen preferenssien teoriaa myötäilevällä tavalla valintajoukon laajentaminen. Koska pehmeän paternalismin kaltaiset politiikkaohjelmat nähdään sosiaalisina muunnostekijöinä, jotka osaltaan määrittävät toimijoiden kyvykkyksiä saavuttaa heidän arvostamiaan toimintoja, on painopiste kuitenkin absoluuttisen valinnanvapauden sijaan positiivisessa

vapauskäsitteessä. Samalla kognition rajoitteet asettuvat luonnollisesti yksilöllisten muunnostekijöiden asemaan, jotka osaltaan vaikuttavat siihen, miten toimijat kykenevät hyödyntämään esimerkiksi tulojaan ja yhteiskunnan palveluita.

Näin ollen pehmeän paternalismin voi kyvykkyysnäkökulmasta käsittää sosiaalisena muunnostekijänä, jonka tarkoituksena on lievittää eräiden yksilöllisten muunnostekijöiden vaikutusta ja näin kehittää kohteiden mahdollisuuksia saavuttaa tavoittelemiaan toimintoja. Kuten Sugden huomioi kyvykkyyslähestymistävän kritiikissään, tähän sisältyy väistämättä päämäärien arvottamista pluralistisesta näkökulmasta. On yhtä lailla mahdollista, että kohteet arvottaisivat itse eri päämääriä ilmaistuilla metapreferensseillä, mutta todellisuudessa ainakaan pakottavan politiikan spesifioiminen kunkin yksilön ilmaisemia tarpeita varten olisi tuskin mahdollista etenkin, kun otetaan huomioon toimijoiden toisiaan koskevat preferenssit.

Tästä hyvä esimerkki on elinluovutusten oletetun suostumuksen järjestelmä, jossa kohteena olevista toimijoista huomattava osa varmastikin preferoi sitä, että järjestelmä on olemassa, jos he itse tarvitsevat joskus elinluovutuksen. Mikäli sysäys lisää elinluovutusten määrää, on selvää, että se luo kyvykkyksiä, joiden avulla kohteena olevat toimijat voivat omien valintojensa kautta elää parempaa elämää. Tällöin pehmeä paternalismi luo normin, joka toimii sosiaalisena muunnostekijänä ohjaten toimijoita kohti hyödyllisempänä nähtyä kollektiivista rationaalisuuskäsitystä elinluovutusten tapauksessa. Sugdenin havaintojen mukaisesti tällöin päämäärän järkevyyttä pyritään määrittelemään objektiivisesti. Huomattavaa on, että valinnanvapauden säilyttävän oletetun suostumuksen järjestelmän suosiminen luovutuspakon sijaan vaikuttaisi vastaavan myös Sugdenin näkemystä siitä, että yksilöt arvostavat mahdollisuuksiaan siitä huolimatta, kuinka hyvin ne läpäisevät jonkun julkisen järkevyyden seulan. Koska kyvykkyyslähestymistävassa annetaan huomattava rooli myös yksilöiden valinnoille saavutettujen toimintojen määrittäjänä, on valinnanvapauden säilyttäminen kuitenkin perusteltua myös ilman erillistä normatiivista kehikkoa.

Vastaavasti mahdollisuus riittävään kulutustasoon eläkeiässä voidaan nähdä kyvykkyytinä, jota kannattaa tukea julkisesti. Kyvykkyyslähestymistapa mahdollistaa objektiivisen arvion tällaisen kyvykkyuden tärkeydestä asettamisen toimijan alkuperäisten valintojen yläpuolelle, joten se voi toimia kehikkona sekä pakottavien että säästämiseen kannustavien tai ohjaavien ohjelmien perustelemiseksi. Jälleen säästämistä rajoittavat hyperbolinen diskonttaus sekä tappiokammo voidaan tulkita yksilöllisinä muunnostekijöinä, joiden vaikutus estää toimijaa valitsemasta objektiivisesti paremmaksi todettuja vaihtoehtoja. Eläkesäästämisesimerkissä kuvaillun *Save More Tomorrow*'n kaltainen ohjelma toimii tällöin sosiaalisena muunnostekijänä, joka lievittää niiden vaikutusta ja laajentaa toimijan tärkeinä nähtyjen kyvykkyysjoukkoa.

Kokonaisuutena kyvykkyyslähestymistapa tarjoaa pragmaattisen vaihtoehdon politiikkaohjelmien perusteluun, joskin systemaattinen hyvinvoinnin mittaaminen sen

avulla vaatii monimutkaista operationalisointia, jossa erityisesti objektiivisesti hyödyllisiksi määritellyt kyvykkyudet vaativat perustelua usein pluralistisesta näkökulmasta. Senin mahdottomuustulos, jossa Pareto-tehokkuuden osoitetaan olevan ristiriidassa toimijoiden valintojen kunnioittamiseksi määritellyn liberalismiin kanssa, ei uhkaa klassista liberaalia valinnanvapauskäsitystä, jossa yksilön valintaa on tyypillisesti kunnioitettu niin kauan, kunhan se ei rajoita muiden vapautta. Se kuitenkin osoittaa, että hyvinvoinnin maksimoiminen paljastettujen preferenssien teorian kehikossa, jossa hyvinvointi on yhtenevä toimijoiden valintojen kanssa, vaatii positiivista vapauskäsitystä ja Pareto-tehokkuudesta joustamista. Tämä puolestaan mahdollistaa egalitaarisen politiikan perustelun.

Pehmeän paternalismin kontekstissa kyvykkyyslähestymistapa on hyödyllinen, sillä se ottaa huomioon lukuisat toimijoiden valintoihin ja niiden hyvinvointivaikutuksiin vaikuttavat tekijät. Jos kyetään määrittelemään ainakin tietyissä ympäristöissä pätevät, tyypillisesti hyvinvointia tuottavat eli objektiivisesti hyvät preferenssit, kuten kyvykkyyslähestymistavassa oletetaan, on perusteltua ohjata toimijoita tekemään niiden suuntaisia valintoja. Yhtä lailla rationaalisuuden rajoitteiden tulkinta väliintuloa edellyttävinä, haitallisina muunnostekijöinä soveltuu hyvin pehmeän paternalismin periaatteisiin. Tällainen perustelu vastaa myös Thalerin ja Sunsteinin esittämää tavoitetta tehdä yhteiskunnasta turvallisempi ja helpompi automaattiseen ajattelujärjestelmään nojaaville toimijoille. Sysäyksiä ei tällöin tarvitsisi varsinaisesti perustella valinnanvapausnäkökulmasta, vaan objektiiviset preferenssit hahmottavan sosiaalisen suunnittelijan kannattaisi valita keinoista se, joka tuottaa suurinta hyvinvointia kyvykkyyksinä ja toimintoina arvioituna. Toisaalta kyvykkyyslähestymistavassa tiedostetun tarpeiden heterogeenisuuden voi nähdä edellyttävän nimenomaan asymmetristä lähestymistapaa, joka minimoi politiikkaohjelman haitan niille, joiden yksilölliset muunnostekijät mahdollistavat hyvinvoinnin edistämisen myös ilman väliintuloa.

6.3 Uusien hyvinvointiteorioiden merkitys

Kun pehmeää paternalismia tulkitaan uusien hyvinvointiteorioiden perusteella, on eri hyödyn käsitteillä suuri merkitys. Alaluvussa 2.3 esiteltiin Thalerin transaktiohyödyn käsite, joka selittää esimerkiksi alennusmyyntien vaikutusta ja jota voidaan hyödyntää valinta-arkkitehtuurin suunnittelussa. Kahneman, Wakker ja Sarin erottelivat hyödyn puolestaan valintoja ohjaavaan päätöshyötyyn ja koettuun hyötyyn. Transaktiohyöty vaikuttaa pinnalta olevan yksi päätöshyödyn osa-alue, mutta lähempi tarkastelu osoittaa, että niiden tulkinta on varsin erilainen. Thaler (1985, 205) esittää ostopäätökseen vaikuttavan transaktiohyödyn ohella myös hankintahyödyn (*acquisition utility*), joka

suhteutetaan esimerkiksi tuloihin tai kustannuksiin. Transaktiohyöty, jota koetaan hyväksi mielletystä kaupasta, voi siis sekä ohjata päätöstä että tuottaa tyytyväisyyttä tehtyyn kauppaan myös sen jälkeen. Näin ollen sen elementtejä sisältyy sekä päätöshyötyyn että koettuun hyötyyn.

Päätöshyödyn ja koetun hyödyn teoria toimii selityksenä käyttäytymistaloustieteen havainnoille ja tarjoaa mahdollisuuden arvioida hyvinvointia vetoamalla paljastettuihin preferensseihin. Koetun hyödyn operationalisoimiseen liittyy kuitenkin vakavia ongelmia, jotka kyseenalaistavat teorian hyödyllisyyden, kun tavoitteena on arvioida empiirisesti pehmeään paternalismiin perustuvien politiikkaohjelmien hyvinvointivaikutuksia ja näin luoda niille normatiivista perustaa. Seuraavassa arvioidaan lyhyesti, miten päätöshyötyyn ja koettuun hyötyyn perustuva hyvinvoinnin arvioiminen voi selittää sekä pehmeän paternalismin tehokkuuden että perustella uskottavasti niiden tuottavan hyvinvointia.

Kahneman, Wakker ja Sarin (1997, 397) esittävät, että koetun hyödyn käsitteen sisällyttäminen taloustieteelliseen analyysiin tekee hyödyn maksimoinnista jälleen empiirisesti testattavan teorian. Heidän arvionsa vallitsevasta paradigmasta on kuitenkin tarpeettoman pessimistinen. Kuten alaluvussa 4.1 esitettiin, paljastettujen preferenssien teoriassa on selkeitä tieteenfilosofisia ongelmia, jotka tekevät sen empiirisestä testaamisesta mahdotonta. Jos valinnat tulkitaan yhteneviksi preferenssien kanssa, tulee hyödyn maksimoinnista truismi, jonka mikä tahansa valintatesti vahvistaa. Hyödyn approksimoiminen valintojen sijaan rahasummilla modernin odotetun hyödyn teorian mukaisesti on kuitenkin tuottanut testattavia tuloksia, jotka itsessään ovat johtaneet käyttäytymistaloustieteen syntyyn.

Koettu hyöty on intuitiivisesti selkeä määritelmä, joka kieltämättä laajentaa hyödyn maksimoisen testausmahdollisuuksia rahasta ja muista selkeästi kvantifioitavista palkinnoista laajempaan määrittelyjoukkoon. Siihen liittyy kuitenkin suuria operationaalisia ongelmia, jotka tulevat esiin hyödyn mittaamisen ja keskinäisen vertailukelpoisuuden kohdalla. Vaikka päivän rekonstruointimetodi tarjoaa esimerkin päätöshyödyn ja koetun hyödyn teoriaan soveltuvasta mittaustyökälistä, on kyseenalaista, pystyykö niin raskasta kyselytutkimusta toteuttavaa riittävän suuressa mittakaavassa ja kaikissa relevanteissa olosuhteissa, jotta koettua hyötyä pystyttäisiin hyödyntämään politiikkasuositusten tekemiseksi. Ellei tällainen tutkimus ota huomioon alaluvussa 5.2 esitetyn hedonisen juoksumaton vaikutusta, on myös vaarana, että siihen perustuvat politiikkaohjelmat institutionalisoivat eriarvoisuuden, kun varakkaiden ei katsota olevan sen onnellisempia kuin vähävaraisten. Kääntöpuolella vähävaraisten hyvinvointia kyetään parantamaan pienemmillä resursseilla, joten hyödyn maksimointi utilitaristisella sosiaalisella hyvinvointifunktiolla viittaa juuri heidän asemansa parantamiseen.

Jos kuitenkin todetaan, että päätöshyödyn ja koetun hyödyn teorian operationalisoinnin ongelmat ovat ylitettävissä, se soveltuu erittäin hyvin pehmeän paternalismin normatiiviseen perusteluun. Ensinnäkin päätöshyödyn käsite antaa intuitiivisesti uskottavan kuvauksen sekä rajatun rationaalisuuden että erilaisten heuristiikkojen vaikutuksesta, jota voi kuvata esimerkiksi prospektiteorian arvofunktiolla. Hyvinvointia ei kuitenkaan arvioitaisi päätöshyödyn perusteella, vaikka se tavallaan vastaa valinnanvapautta tai vaihtoehtoisesti paljastettujen preferenssien teorian hyvinvointikäsitettä. Pehmeän paternalismin valinnanvapauskriteeri voidaan tällöin nähdä sellaisena, että se sallii toimijoiden maksimoivan päätöshyötyään. Päätöshyötyyn on kuitenkin määritelmällisesti helppoa vaikuttaa asettamalla erilaisia valintojen kehyksiä tai vaihtoehtoja.

Koettu hyöty tarjoaa sen sijaan valinnan anomaliaista riippumattoman tavan arvioida hyvinvointia. Jos oletetaan, että hyvinvointia on mahdollista arvioida kumulatiivisen hyötyfunktion avulla esimerkiksi jatkuvilla kyselytutkimuksilla tai suoraan neurologisilla menetelmillä, kuten neurotaloustieteessä oletetaan, ja nämä tulokset ovat yleistettävissä, voidaan asettaa politiikkaohjelmia, jotka eivät ole päätöshyötyyn perustuvien valintojen mukaisia mutta maksimoivat objektiivisesti hyvinvointia. Nykytilanteessa on kuitenkin syytä arvioida, antaako päätöshyödyn ja koetun hyödyn teoria oikeutuksen pehmeälle paternalismille, vaikka koettua hyötyä ei kyettäisi mittaamaan näin kattavasti.

Voidaan esittää, että tällainen päätöshyödyn ja koetun hyödyn erottaminen toimii implisiittisesti jo perusteena useissa erityisesti terveyteen ja riippuvuuteen liittyvissä sääntelytoimissa. Tällöin tiedostetaan, että ihmiset tekevät tietyillä toimialueilla omalla pitkän tähtäimen hyvinvoinnilleen haitallisia valintoja. Hyperbolisen diskonttauksen avulla oikeutetaan siis myös kovaa sääntelyä, jollaisesta esimerkki on vaikkapa tupakan ja alkoholin verotus tai huumeiden käytön kriminalisointi. Päätöshyödyn ja koetun hyödyn teoriaa voi soveltaa yhtä lailla alaluvussa 3.2 esiteltyjen tyyppillisten sysäysesimerkkien, eläkesäästämisen ja elinluovutusten arviointiin.

Eläkesäästämisen esimerkki on pitkälti analoginen terveyssysäysten kanssa, ja pakolliset eläkevakuutusjärjestelmät osoittavat, että myös kova sääntely on nähty tarpeelliseksi, sillä päätöshyötyyn vaikuttava hyperbolinen diskonttaus ohjaa lisäämään nykyistä kulutusta kohtuuttoman paljon tulevan kulutuksen kustannuksella. Näin ollen valinnanvapauden säilyttävä pehmeä sääntely ei liene etenkin pakollisen eläkevakuutuksen maissa kyseenalaista ainakaan libertaristisesta näkökulmasta. Koska eläkesäästämisen nähdään tällaisissa järjestelmissä lisäävän elinkaaren koettua hyötyä, ei pehmeä sääntely ole perusteltua, ellei valinnanvapautta aleta painottaa kriteerinä nykyistä enemmän. Pakollisen minimitaso yläpuolelle asettuvat eläkesäästämissysäykset voisivat sen sijaan tulla kyseeseen, mikäli tietty säästämisen taso halutaan säilyttää mutta samalla lisätä eläkesäästämisastetta esimerkiksi *opt-out*-järjestelmän tai eskaloituvan

säästämisasteen avulla, jos säästämisasteen nostaminen kovan sääntelyn avulla on esimerkiksi poliittisesti haastavaa.

Kuten aiemmin todettiin, elinluovutusesimerkki on haaste Thalerin ja Sunsteinin valitsemalle paternalismin määritelmälle, eikä päätöshyödyn ja koetun hyödyn teoria tuo tähän poikkeusta. Se, että oletetun suostumuksen järjestelmän kohde suostuu elinluovuttajaksi tekemättä aktiivista valintaa, ei juuri lisää hänen koettua hyötyään, vaikka siihen vaikuttaisi yhtä lailla altruististen tekojen aiheuttama mielihyvä. Aktiivinen päätös ryhtyä elinluovuttajaksi voi hyvinkin tuottaa mielihyvää, koska toimija kokee auttavansa muita, mutta oletetun suostumuksen voi nähdä luovan normin, josta poikkeamatta jättäminen ei tuota vastaavaa mielihyvää. Järjestelmän olemassaolon voi tietysti nähdä tuottavan kullekin kohteelle koettua hyötyä, jos he saavat tarvitsemansa elinluovutuksen jossain vaiheessa elämäänsä. Huomattavaa on kuitenkin, että tämän koetun hyödyn tapauksessa toimija on indifferentti oman valintansa suhteen, eikä se itse asiassa vaikuta hänen koettuun hyötyynsä lainkaan, vaikka itse järjestelmä vaikuttaisi siihen. Tällainen hyvinvointivaikutus ei näin ollen ole yhteensopiva Thalerin ja Sunsteinin paternalismin määritelmän kanssa.

Behavioristiseen hyvinvointitaloustieteeseen liittyy yhtä lailla kysymyksiä operationalisoinnin mahdollisuuksista. Yksiselitteisyyskriteeri ei nimittäin vaikuta helpottavan paljastettujen preferenssien teorian ongelmia pehmeän paternalismin hyvinvointivaikutusten arvioinnissa. Sen sijaan, että se toteaisi jokaisen muutoksen valinnoissa lisäävän hyvinvointia siitä riippumatta, että ne ovat keskenään ristiriidassa ja osoittavat preferenssien kääntymistä, behavioristinen hyvinvointitaloustiede ei sano mitään tällaisten valintojen hyvinvointivaikutuksesta. Kun otetaan huomioon, että pehmeän paternalismin sysäykset perustuvat lähes poikkeuksetta tällaisiin valinnan anomalioihin, ei behavioristinen hyvinvointitaloustiede vaikuta yksiselitteisyyskriteerin pohjalta kykenevän luomaan lainkaan hyvinvointiarviota niistä. Kuten alaluvussa 5.2 esitettiin, Bernheim ja Rangel tiedostavat tämän ongelman ja esittävät valintojen koherenssia, yksinkertaisuutta ja yleisyyttä kriteereiksi, joilla ratkaistaan valintatilanteet, joihin toissijaisilla ehdoilla on merkittävä vaikutus. Muita esitettyjä ratkaisuvaihtoehtoja olivat valinnan eri kehyksissä sijaitsevan kuvitteellisen toimijajoukon välinen Pareto-tehokkuus sekä Senin metajärjestykset.

On siis selvää, etteivät Bernheim ja Rangel varsinaisesti tarkoittaneet yksiselitteisyyskriteeriä käyttäytymistaloustieteen hyvinvoinnin mittaamiselle tuottamien haasteiden ratkaisuun. Sen sijaan hyvinvoinnin arvioiminen yksiselitteisissä valinnoissa paljastettujen preferenssien teorian mukaisesti samalla, kun toissijaisten ehtojen kuten valinnan kehysten dominoivat valintatilanteet ratkaistaan niihin paremmin soveltuvalla kriteerillä, on *ad hoc* -ratkaisu, jonka tarkoituksena säilyttää valintaan perustuvan hyvinvointitaloustieteen asema, kun käyttäytymistaloustieteen havaintojen ei katsota määrittävän tutkimuskohdetta merkittävällä tavalla. Bernheim ja Rangel eivät kuitenkaan

perustelee, miksi samat kriteerit kuten valintojen koherenssi, yksinkertaisuus ja yleisyys eivät sovellu hyvinvoinnin mittaamiseen myös yksiselitteisten valintojen tapauksessa. Mahdollinen selitys on, että kyse on implisiittisesti valinnanvapauden käsittämisestä hyvinvointina. Näin ollen poikkeavia hyvinvointikriteereitä tarvitaan vain, kun toimijat vaikuttavan olevan selittämättömästi indifferenttejä valintojensa suhteen.

Tämän tutkielman tarkoituksena ei ole kuitenkaan arvioida hyvinvointiteorioita tarkemmin, kuin on tarpeen pehmeän paternalismin hyvinvointivaikutusten tarkastelun kannalta. Koska behavioristinen hyvinvointitaloustiede perustuu poikkeavien kriteerien hyödyntämiseen toissijaisten ehtojen dominoidessa, on syytä arvioida, kuinka perusteltua on tarkastella sysäysten hyvinvointivaikutuksia näillä kriteereillä. Bernheim ja Rangel (2009, 86–89) tiedostavat, ettei koherenssi ratkaise kriteerinä kaikkea valintojen hyvinvointivaikutuksiin liittyvää epävarmuutta. Itse asiassa se on yhtenevä yksiselitteisen valinnan kanssa, mikäli koherenssi määritellään paljastettujen preferenssien aksioomien noudattamiseksi. Koherenssin rajan asettaminen ei kuitenkaan ole itsestään selvää. Se voi sijaita esimerkiksi yhtä lailla alaluvussa 5.2 esitellyn valinnan kehysten välisen Pareto-kriteerin kohdalla, mutta myös muut tulkinnat ovat mahdollisia.

Jos tällaista Pareto-kriteeriä sovelletaan eläkesäästämissysäykseen, valitaan intertemporaalinen joukko kuvitteellisia toimijoita eri vaiheissa toimijan elinkaarta, jolloin kulutus päätös luonnollisesti näyttäytyy erilaisissa kehyksissä eli eri toissijaisilla ehdoilla. Toimijan kokonaishyvinvoinnin katsotaan lisääntyneen, mikäli hän muuttaa alkuperäistä valintaansa sysäyksen perusteella, eikä yhdenkään intertemporaalisista toimijoista hyötyä pystytä lisäämään vähentämättä sitä joltain toisista. Tällainen kriteeri on erittäin käyttökelpoinen nimenomaan pehmeän paternalismin tapauksessa, vaikka sitä ei ole mahdollista hyödyntää kovan sääntelyn perusteluun. Alkuperäinen toimija, joka lisää eläkesäästämistään sysäyksen perusteella, vaikuttaa nimittäin paljastettujen preferenssien teorian perusteella olevan indifferentti valintansa suhteen. Myöhempi toimija, joka saavuttaa korkeamman hyötytason aiempien säästöjen avulla, on sen sijaan varmasti tyytyväinen aiempaan säästämissisäyksiin, joka mahdollisti hänen korkeamman kulutustasonsa. Sama pätee säästämisasteen kasvuun, joka tapahtuu huomaamattomasti palkankorotusten yhteydessä, jolloin kohteet tulkitsevat sen tappioiden sijaan kustannuksina. Tasapaino on näin ollen Pareto-tehokas, sillä päinvastainen valinta heikentäisi myöhemmän toimijan hyvinvointia.

Eläkesäästämissisäyksen tulkinta yksinkertaisuus- ja yleisyyskriteerien avulla ei ole yhtä selkeää. Yksinkertaisuuskriteerin avulla tulkittuna säästämissisäyksen arvioitaisiin lisäävän hyvinvointia, mikäli se vastaisi toimijan valintaa, joka tehdään mahdollisimman selkeissä olosuhteissa, binäärisenä ja tietynä ajanhetkenä. Vaikka tämä tietyssä määrin mahdollistaa hyvinvointivaikutuksen mittaamisen vertailemalla sysäyksen lopputulosta vaikkapa myöhemmin tehtyyn kyselytutkimukseen, ei se selitä, miksi erityisesti *opt-out*-järjestelmää hyödyntävä sysäys kannattaisi toteuttaa. Sen sijaan yksinkertaisuuskriteeri

vaikuttaa suosivan aktiivisen valinnan vaatimista ainoana sysäysmuotona, koska tällöin hyvinvointivaikutuksia ei tarvitse arvailla etukäteen, vaan mahdollisimman selkeästi muotoiltu valintatilanne johtaa määritelmissä suurimpaan hyvinvointiin. Säästämisen automaattinen eskaloituminen palkankorotusten yhteydessä ilman erillisiä päätöksiä lisää alkuperäisen päätöksen yksinkertaisuutta, joskin samalla järjestelmän kokonaisvaikutuksen selkeys vähenee, jota voidaan pitää kriteerin vastaisena.

Yleisyyskriteeri ei puolestaan ole sovellettavissa vain hyvin harvoin tehtäviin valintoihin, jollainen eläkesäästäminen kyseisessä esimerkissä on, sillä toimijoiden ei esitetä tekevän päätöstä uudelleen ja uudelleen siirtyessään uusiin työpaikkoihin. Mikäli eläkesäästäminen tulkitaan puolestaan useina päätöksinä, tulisi sitä myös tiedustella toimijoilta usein, ja tämän jälkeen ohjata heitä tekemään aiempia valintojaan vastaavia päätöksiä. Yleisyyskriteeri vaikuttaa tukevan ainakin järjestelmää, jossa eläkesäästämissuunnitelma siirtyy oletusarvoisesti uuteen työpaikkaan työntekijän mukana.

Elinluovutusesimerkin hyvinvointivaikutusten arvioiminen on haastavaa myös Bernheimin ja Rangelin vaihtoehtoisilla kriteereillä. Jälleen voidaan nähdä, että järjestelmän olemassaolo itsessään tuottaa mahdollisesti toimijalle hyvinvointia, mutta tämän omalla valinnalla ei ole mitään hyvinvointivaikutuksia toimijan oman elinkaaren aikana etenkään, jos hänet nähdään alun perin indifferenttinä valinnassaan. Jos arvioidaan, että jokainen toimija tekee nimenomaan valinnan järjestelmän olemassaolosta, voidaan arvioida intertemporaalinen valintajoukko, jossa alun perin indifferentti toimija on viimeistään tyytyväinen valintaansa, jos hän tarvitsee luovutetun elimen ja sen vastaanottaminen on mahdollista järjestelmän ansiosta. Yksinkertaisuuskriteerillä vaikutetaan jälleen suosittelaavan aktiivista valintaa, jolloin *opt-out*-järjestelmän hyvinvointivaikutusten arvioiminen ei ole tarkoituksenmukaista, ja yleisyyskriteeri vaatisi huomattavasti enemmän vastaavia valintatilanteita.

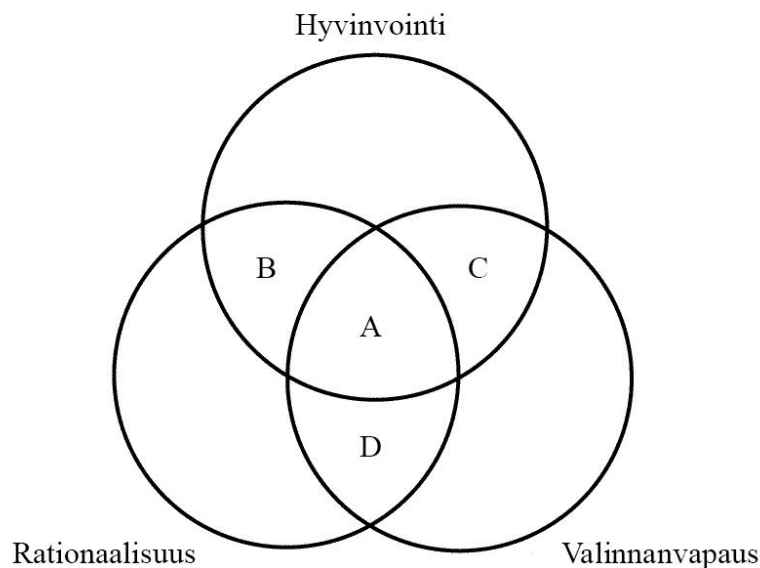
Bernheim (2009a, 315) esittää behavioristisen hyvinvointitaloustieteen tavoitteeksi yleistää perinteinen hyvinvointianalyysi koskemaan myös poikkeuksellisia valintatilanteita. Sen avulla ei kuitenkaan pystytä arvioimaan pehmeän paternalismin hyvinvointivaikutuksia ilman ylimääräisiä kriteerejä, joista yksikään esitetyistä ei vaikuta soveltuvan kaikkien käyttäytymistaloustieteen ilmiöiden sisällyttämiseen. Intertemporaalisen toimijajoukon Pareto-tasapainon avulla voidaan esittää, että pehmeän paternalismin keinot lisäävät hyvinvointia ainakin hyperbolisen diskonttauksen tapauksessa. Tämän joukon määrittely ei ole kuitenkaan itsestään selvää, sillä intertemporaalisessa valintajoukossa voi kuvitella äärettömän määrän relevanteja toimijoita, joilta valintaa tulisi tiedustella. Mikäli alkuperäinen toimija on indifferentti ja toimijan valinta kehittyy lineaarisesti kohti jotain vaihtoehtoa, kuten eläkesäästämissimerkissä voisi kuvitella säästöjen kertyessä, ei tämä ole ongelmallista hyvinvoinnin arvioimisen kannalta. Tämän perusteluun vaaditaan toimijasta kuitenkin

suuri määrä tietoa, jota sosiaalisen suunnittelijan on vaikea saavuttaa. Näin ollen myös Pareto-kriteeri näyttääytyy *ad hoc* -ratkaisuna, jolla kyetään perustelemaan pehmeää paternalismia korkeintaan intuitiivisella tasolla.

Behavioristisen hyvinvointitaloustieteen saavutus onkin perinteisen hyvinvointianalyysin yleistämisen sijaan sen säilyttäminen yksiselitteisten valintojen tapauksessa. Esimerkiksi Kahnemanin, Wakkerin ja Sarinin päätöshyödyn ja koetun hyödyn teorian hyväksymisellä olisi valtava vaikutus hyvinvointitaloustieteelle, kun kaiken hyvinvoinnin arvioinnin tulisi perustua vaikeasti operationalisoitavaan koettuun hyötyyn. Vaikka Bernheim ja Rangel onnistuvat säilyttämään yksinkertaisen hyvinvoinnin analyysin mahdollistavan paljastettujen preferenssien kehikon, ei heidän lähestymistapansa ole siinä mielessä täydellinen kuin Kahnemanilla, Wakkerilla ja Sarinilla, että samoilla kriteereillä kyettäisiin perustelemaan kaikkien valintojen hyvinvointivaikutuksia. Sen sijaan behavioristinen hyvinvointitaloustiede onnistuu tietyssä määrin sisällyttämään normatiivisen valinnanvapauden kriteerin yksiselitteisten valintojen avulla.

7 JOHTOPÄÄTÖKSET

Tässä luvussa vedetään yhteen tutkielman havaintoja valtavirran hyvinvointitaloustieteen ja käyttäytymistaloustieteen ristiriidasta, uusien hyvinvointiteorioiden merkityksestä sekä pehmeän paternalismin normatiivisesta perustasta. Ensin arvioidaan pehmeän paternalismin politiikkaohjelmien kriteereiksi valittujen hyvinvoinnin, valinnanvapauden ja rationaalisuuden tukemisen määrittelyä. Tämän jälkeen siirrytään vastaamaan tutkimuskysymyksiin, joissa huomioidaan erityisesti valitun hyvinvointiteorian vaikutus eri sysäysten normatiiviseen perusteluun ja haluttavuuteen. Lopuksi esitetään vaihtoehtoja jatkotutkimukselle, jonka avulla kyettäisiin tarkemmin arvioimaan eri hyöty- ja hyvinvointimääritelmien soveltuvuutta käyttäytymistaloustieteen tutkimukseen sekä paremmin perustelemaan pehmeän paternalismin tehokkuutta tai haluttavuutta.

Kuvio 4 Poliitiikkaohjelmien tavoitteet.

Kuviossa 4 kuvataan pehmeää paternalismia noudattavien politiikkaohjelmien tavoitteita tässä tutkielmassa esitettyjen kriteerien perusteella. Optimitalanteessa, leikkauksessa A, valitut keinot edistävät sekä toimijoiden hyvinvointia, rationaalisuutta että valinnanvapautta. Tämä määrittely ei ole yhtenevä alaluvussa 3.2 esitetyn sysäysten tarkoituksenmukaisuuden kapean määritelmän kanssa, sillä erityisesti rationaalista harkintaa edistävien toimien voidaan nähdä johtavan myös kohteen reflektiivisen järjestelmän avulla tekemän valinnan muutokseen sosiaalisen mainostamisen hengessä. Koska sosiaalinen suunnittelija ei voi tietää kohteen reflektiivisen järjestelmän kautta tekemää valintaa *a priori*, on tällaisen valinnan kunnioittaminen kriteerinä turhan tiukka. Sen sijaan rationaalisuutta edistävien keinojen katsotaan varmistavan esimerkiksi aktiivisen valinnan tai toimintoa pidättävän oletusvaihtoehdon avulla, ettei päätöstä tehdä automaattisen järjestelmän avulla.

Leikkaukset B, C ja D kuvaavat kukin politiikkaohjelmia, joissa yhdestä kolmesta valitusta kriteeristä on luovuttu. Niiden määrittelyssä on kuitenkin ongelmia, sillä kuten edellisessä luvussa havaittiin, rationaalisuus ja valinnanvapaus voidaan valitusta hyvinvointiteoriasta riippuen nähdä kumpikin ainoastaan instrumentaalisesti normatiivisina, jolloin niiden edistäminen perustuu hyvinvointiin korkeampana kriteerinä. Leikkaus B, jossa luovutaan valinnanvapauden edistämisen kriteeristä, voidaan käsittää yksinkertaisesti pakottavana paternalistisena politiikkana. Tällöin rationaalisuutta ei varsinaisesti edistetä mutta vältetään myös alaluvussa 3.3 esitetty Whiten kritiikki, jonka mukaan pehmeän paternalismin keinot heikentävät kohteiden kykyä rationaaliseen päätöksentekoon. Esimerkkinä voisivat toimia haittaverot, jotka eivät estä kohteita oppimasta virheistään mutta tekevät ei-halutusta toiminnasta vaikeampaa kaikille. Tällöin toki oletetaan paljastettujen preferenssien teorian vastaisesti, että sosiaalisen suunnittelijan on mahdollista edistää hyvinvointia rajoittamalla samalla kohteiden valintajoukkoa.

Leikkaus C sisältää puolestaan ne pehmeän paternalismin keinot, joissa ei erikseen huolehdi, että kohteet hyödyntävät reflektiivistä järjestelmäänsä. Tosiasiassa juuri nämä esimerkiksi inertiaa ja mentaalista kirjanpitoa hyödyntävät keinot muodostavat pehmeän paternalismin tehokkaimmat työkalut. Kun kohdetta ohjataan terveellisempiin ruokailutottumuksiin kahvilan valinta-arkkitehtuurin avulla tai hänen säästämistään tuetaan oletusvaihtoehdoilla ja palkankorotusten myötä eskaloituvalla säästämisasteella, ohjataan häntä automaattista järjestelmää hyödyntäen kohti sosiaalisen suunnittelijan määrittelemää hyvinvointioptimia. Mikäli tämän optimin määrittely katsotaan mahdolliseksi, voidaan jopa esittää, että aktiivisen valinnan vaatiminen tai keinojen selittäminen rationaalisen päätöksenteon tukemiseksi vaarantaisi hyvinvointitavoitteen. Jos luovutaan rationaalisuuden tukemisen tavoitteesta, sosiaalinen suunnittelija on vapaa hyödyntämään kaikkia alaluvuissa 3.1 ja 3.2 esiteltyjä sysäyksiä tavoitteensa saavuttamiseksi. Tällöin korostuu luonnollisesti valinnanvapauden sekä Rawlsin julkisuusperiaatteen rooli, sillä päätöksenteon vinoumiin ja harhoihin perustuvia sysäyksiä voidaan yhtä lailla hyödyntää manipulatiivisesti ilman tavoitetta kohteiden hyvinvoinnin lisäämisestä.

Leikkaus D on puolestaan paljastettujen preferenssien teorian sekä neoklassisen hyvinvointitaloustieteen näkökulmasta tyhjä, sillä kaikki rationaalisuutta ja valinnanvapautta edistävät toimet edistävät määritelmällisesti myös hyvinvointia. Käyttäytymistaloustieteen ja pehmeän paternalismin näkökulmasta tämä joukko sisältää lähinnä hyvinvoinnin edistämiseen tehokkaiksi todetuista keinoista pidättäytymisen, jos ne rajoittavat valinnanvapautta tai kannustavat nojaamaan automaattiseen ajattelujärjestelmään. Tällöin oletetaan luonnollisesti, että toimijat tekevät epäoptimaalisia valintoja ja heidän hyvinvointiaan on mahdollista edistää valinnanvapautta tai rationaalista päätöksenteko rajoittavilla keinoilla. Kuten havaitaan,

kaikkien keinojoukkojen leikkausten tulkinta riippuu vahvasti valitusta hyvinvointiteoriasta. Seuraavassa pyritäänkin vastaamaan aiemmissä luvuissa esitettyjen havaintojen perusteella ensimmäiseen tutkimuskysymykseen: *mitä käyttäytymistaloustieteen havainnot tarkoittavat hyvinvointitaloustieteen kannalta?*

Hyvinvointia arvioidaan valtavirran hyvinvointitaloustieteessä tyypillisesti tulon funktiona, konkaavien CRRA-hyötyfunktioiden avulla. Kuten alaluvussa 6.2 esitetty Winterin, Schlafmannin ja Rodepeterin tutkimus sekä eläkesäästämissimerkin analyysi osoittavat, on täysin mahdollista osoittaa, että toimijan hyöty on valinnan anomaliajoista johtuen pienempi kuin elinkaarimallin mukaisella säästämällä. Näin tulotasoa ja tulon sekä varallisuuden intertemporaalista jakautumista muuttavilla sysäyksillä on selkeä hyvinvointivaikutus myös valtavirran hyvinvointitaloustieteen näkökulmasta. Ongelmana on, että tällöin elinkaarimalli ja tietty diskonttausaste asettuvat normatiiviseen asemaan, johon toimijan alkuperäistä valintaa verrataan. Tällöin joudutaan ensinnäkin olettamaan, että sosiaalisella suunnittelijalla on parempi käsitys kohteen hyvinvoinnista kuin tällä itsellään, mikä on tyypillinen pehmeän paternalismin libertaristisen kritiikin aihe. Toiseksi preferenssien määritelmä ei voi tällöin vastata ainakaan paljastettujen preferenssien teoriaa, vaan preferenssien ja hyödyn yhteyden säilyttämiseksi tulee hyväksyä vähintäänkin uskomusten vaikutus valintoihin.

Paljastettujen preferenssien teoria havaittiin tutkimuksessa täysin yhteensopimattomaksi käyttäytymistaloustieteen havaintojen ja pehmeän paternalismin vaikuttavuuden kanssa. Sen avulla ei nimittäin kyetä selittämään valinnan muutosta siten, että tuloksena olisi muutoksia kohteen hyötytasoon. Näin esimerkiksi alaluvussa 2.3 esitetyt, empiirisesti ainakin laboratorio-oloissa todennetut preferenssien kääntymisen ilmiöt aiheuttavat suuria ongelmia hyvinvointitaloustieteelle, jossa preferenssien ja valinnan yhteydestä halutaan pitää kiinni. Tämä hyvinvoinnin mittaamisen ongelma voidaan sivuuttaa hyödyntämällä Senin metapreferenssien kaltaista kehikkoa, mutta samalla joudutaan tekemään normatiivinen päätös siitä, missä kehyksessä tehtyjen valintojen tulisi määrittää preferenssijoukkojen järjestys.

Kyvykkyyslähestymistavan kaltaiset hyvinvointiteoriat, jotka huomioivat eksplisiittisesti sosiaalisen ja kulttuurisen ympäristön sekä toimijan omien muunnostekijöiden vaikutukset valintoihin, kykenevät sisällyttämään paremmin käyttäytymistaloustieteen havaintoja. Koska näiden vaikuttavien tekijöiden objektiivinen arviointi oletetaan mahdolliseksi, pystytään myös selittämään, miksi toimijat tekevät epäoptimaalisia valintoja ja kuinka heitä voidaan ohjata valitsemaan paremmin. Koska kyvykkyysien ja toimintojen operationalisoimisessa hyvinvoinnin mittaamiseen on kuitenkin huomattavia ongelmia, vaikuttaa kyvykkyyslähestymistapa soveltuvan paremmin laajojen kehitysohjelmien suositteluun yksittäisten hyvinvointiarvioiden sijaan. Vastaavasti metapreferenssit toimivat intuitiivisena selityksenä sille, miksi toimijoilla vaikuttaa olevan omia preferenssejään koskevia mieltymyksiä, mutta niiden

soveltaminen teoreettiseen tutkimukseen johtaisi nopeasti preferenssien selvittämisen loputtomaan iterointiin.

Uudet hyvinvointiteoriat, jotka on muodostettu varta vasten käyttäytymistaloustieteen haasteisiin, selviävät luonnollisesti paremmin myös poikkeavan valintakäyttäytymisen hyvinvointivaikutusten mittaamisesta. Päätöshyödyn ja koetun hyödyn teoriaan liittyy kuitenkin yleistettävyyden ja operationalisoinnin ongelmia, kun taas behavioristinen hyvinvointitaloustiede joutuu turvautumaan *ad hoc* -ratkaisuihin säilyttääkseen valintojen ja hyvinvoinnin yhteyden. Behavioristisen hyvinvointitaloustieteen tavoite on näin pitkälti sama kuin aikanaan paljastettujen preferenssien teorialla, eli säilyttää mahdollisuus sekä hyödyn empiiriseen tarkasteluun että matemaattiseen muotoiluun, kun suoraa hyödyn mittaamista ei koeta mahdolliseksi. Valintatilanteen koherenssiin, yksinkertaisuuteen tai yleisyyteen liittyvissä hyvinvoinnin kriteereissä ei itsessään ole mitään ongelmaa, mutta Bernheim ja Rangel eivät onnistu selittämään, miksi hyöty tulisi määritellä yksiselitteisissä valintatilanteissa eri tavalla kuin toissijaisten ehtojen dominoidessa.

Käyttäytymistieteisiin perustuva päätöshyödyn ja koetun hyödyn teoria on hyvinvointiteorian huomattavasti kunnianhimoisempi, sillä se ei ainoastaan selitä valinnan anomalioita päätöshyödyn käsitteen avulla vaan tarjoaa myös yksiselitteisen määritelmän koetulle hyödyille valintatilanteista riippumatta. Samalla syntyy mahdollisuus siihen, että sosiaalinen suunnittelija voi esimerkiksi kyselyaineistoista yleistämällä tietää kohteita paremmin, millaiset valinnat edistävät tehokkaimmin kokonaishyvinvointia. Tällainen oletus olisi luonnollisesti valtavirran hyvinvointiteoreemojen vastainen. Koska koetun hyödyn mittaamiseen tarkoitettujen päivän rekonstruointimetodin kaltaiset menetelmät ovat kuitenkin epävarmoja ja kohtuuttoman raskaita, on selvää, ettei introspektion tai neurotaloustieteeseen perustuvaa hyödyn määritelmää olla yleistämässä taloustieteen hyödyn käsitteeksi ainakaan lähiaikoina. Samalla tulee kuitenkin muistaa Simonin huomio siitä, ettei epätarkoiksi tiedettyjä oletuksia tule hyväksyä mikrotasolla, vaikka ne johtaisivatkin parempiin ennustuksiin makrotasolle siirryttäessä.

Valittu hyvinvoinnin määritelmä vaikuttaa siis huomattavasti myös muihin tässä tutkielmassa esitettyihin pehmeän paternalismin kriteereihin, valinnanvapauden ja rationaalisuuden edistämiseen. Paljastettuihin preferensseihin vetoaminen kutistaisi kriteeristön itse asiassa yhteen, sillä rationaalisuuden edistämisestä tulisi tarpeetonta ja valinnanvapaus olisi kriteerinä yhtenevä hyvinvoinnin kanssa. Edellä esitettyjen vaihtoehtoisten hyvinvointiteorioiden avulla ollaan kuitenkin valmiita vastaamaan toiseen tutkimuskysymykseen: *millainen on pehmeän paternalismin normatiivinen perusta?*

Valinnanvapaudella on luonnollisesti keskeinen rooli pehmeän paternalismin normatiivisen perustan arvioinnissa, sillä Thaler ja Sunstein muotoilivat

politiikkasuosituksensa vastaamaan paternalismin libertaristiseen kritiikkiin. Tällainen kritiikki nojaa kuitenkin tyypillisesti paljastettujen preferenssien teoriaan sekä valintojen ja hyvinvoinnin yhteyteen, joka on tässä tutkielmassa todettu kestävämmäksi preferenssien kääntymisen yhteydessä. Valinnanvapaus onkin parempi huomioida joko hyvinvointikriteerin yläpuolelle asettavana oikeutena tai yksinkertaisesti varovaisuuden periaatteena, joka kuvaa epävarmuutta hyvinvoinnin määritelmästä sosiaalisen suunnittelijan näkökulmasta. Tämä vaikuttaa olevan varsinkin behavioristisen hyvinvointitaloustieteen lähestymistapa, kun valinnanvapauden avulla varmistetaan, ettei hyvinvointi paljastettujen preferenssien teorian näkökulmasta ainakaan vähene samalla, kun toissijaisten ehtojen vaikutusta arvioidaan poikkeavilla kriteereillä.

Tällainen hyvinvoinnin määritelmää ja mittaamista koskeva hämmennys on havaittavissa hyvinvointiteorioiden ja sysäysesimerkkien analyysistä, jossa lähes kaikki valituista lähestymistavoista vaikuttavat suosivan aktiivista valintaa vähintään yhtä hyvänä keinona hyvinvoinnin edistämiseen, kuin oletusvaihtoehtojen arvioitiin olevan. Vastaavasti Thaler ja Sunstein nojaavat paljastettujen preferenssien teoriaan pehmeän paternalismin esitelleessä artikkelissaan, kun he ehdottavat, että eräs sopivan oletusvaihtoehdon havaitsemisen vaihtoehto olisi, että valitaan sellainen oletusvaihtoehto, joka minimoi *opt-out*-järjestelmästä poistumisien määrän. Luonnollisesti tällöin tulisi myös kokeilla jokaista vaihtoehtoa oletuksena, ennen kuin päädytään lopulliseen optimiin.

Tutkielmaan valitut sysäysesimerkit ovat melko ongelmattomia valinnanvapauden näkökulmasta, sillä sekä eläkesäästämisen että elinluovutusten *opt-out*-järjestelmiin osallistumisesta on helppoa kieltäytyä. Ainoastaan tietämättömyys järjestelmien olemassaolosta rajoittaa toimijoiden valinnanvapautta. Toisaalta Thaler ja Sunstein (2009, 250–252) hyväksyvät myös harkinta-aikojen (*cooling-off period*) kaltaiset sysäykset, joissa toimijoiden vapautta rajoitetaan ainakin hetkellisesti. Tällaiset rajoitteet ohjaavat tehokkaasti valintaa automaattisesta järjestelmästä reflektiiviseen, mutta periaatteiltaan ne vastaavat pikemminkin asymmetristä kuin pehmeää paternalismia. Olisi nimittäin kummallista olettaa, että ajallinen rajoitus tuotteen tai palvelun hankkimisessa aiheuttaisi toimijalle vähemmän haittaa kuin esimerkiksi suhteellisen pieni haittavero.

Rationaalisuuden edistämisen kriteeri vaikuttaa valittujen esimerkkien valossa puolestaan kohtuuttomalta, sillä vaikka mahdollisuus oppia virheistään olisi toimijalle hyödyllistä toistuvissa valintatilanteissa, ei eläkesäästämisen tai elinluovutuksen kaltaisissa valinnoissa tällaista mahdollisuutta varsinaisesti ole. Yhtä lailla tulee huomioida erityisesti terveyttä edistävässä sysäyksissä, että toimijan sisäinen palkitsemisjärjestelmä itse asiassa tukee terveydelle haitallisia valintoja ainakin lyhyellä tähtäimellä, ja valinta-arkkitehtuurin avulla voidaan päinvastoin mahdollistaa rationaalisempi harkinta. Rationaalisuuden normatiivisuus on myös valinnanvapauden tavoin haastavaa erottaa hyvinvoinnista, sillä valtaviiran hyvinvointitaloustieteessä

hyvinvointiteoreemat osoittavat vahvasti, että suurin hyvinvointi on saavutettavissa Pareto-tehokkaasti yksilörationaalisuuden avulla. Tällainen instrumentaalinen käsitys rationaalisuuden normatiivisuudesta on tyypillinen, mutta samalla se jättää mahdollisuuden olla huomioimatta rationaalisuuden edistämiskaavaa, jos hyvinvointia lähestytään valtavirrasta poikkeavien hyvinvointiteorioiden näkökulmasta.

Elinluovutusesimerkki osoittaa myös toisen ongelman normatiivisessa rationaalisuudessa, sillä toimijan ei ilman altruistisia motiiveja voi osoittaa saavuttavan lainkaan hyötyä osallistumalla oletetun suostumuksen järjestelmään, vaikka järjestelmän olemassaolo hyödyttäisikin häntä itseään suuresti. Sysäyksen voi tällöin katsoa toimivan normina, joka ohjaa valintoja kollektiivisesti rationaaliseen päätökseen, joka maksimoi hyvinvoinnin tason ilman Pareto-tehokkuuden vaatimusta. Selkeästi yhteismaan ongelmaa tai vangin dilemmaa muistuttavissa tilanteissa, jossa yksilörationaalisuuden katsotaan johtavan alempaan kokonaishyvinvointiin, ovat sysäykset varmasti yhtä perusteltuja kuin pakottavatkin politiikkaohjelmat. Tällöin ei kuitenkaan ole kyse paternalismista Thalerin ja Sunsteinin määritelmän mukaisesti, sillä kohteiden oma valinta ei vaikuta heidän hyvinvointiinsa.

Tutkielmassa esitetyistä hyvinvointiteorioista, Kahnemanin, Wakkerin ja Sarinin päätöshyödyn ja koetun hyödyn teoria, Senin kyvykkyyslähestymistapa sekä hyvinvoinnin määrittely metapreferenssien tapaan julkilausuttujen preferenssien avulla tarjoavat pragmaattisia vaihtoehtoja perustella pehmeää paternalismia hyvinvointinäkökulmasta. Kyvykkyyslähestymistavassa kollektiivinen rationaalisuus sekä valintojen korjaaminen sisällytettäisiin esimerkiksi velvollisuuseettisiin perusteluihin samalla, kun vallitsevia olosuhteita pyritään arvottamaan objektiivisesti. Näin se on hyvinvoinnin mittaamisen teoriana selkeästi normatiivinen. Tuloa hyvinvoinnin *proxy*-muuttujana hyödyntävä valtavirran hyvinvointitaloustiede sekä behavioristinen hyvinvointitaloustiede pystyvät yhtä lailla osoittamaan tietyissä tapauksissa muutoksia kohteiden hyvinvointitasossa, kun he muuttavat valintaansa sysäysten johdosta. Niissä preferenssien ja hyödyn määrittelyyn liittyy kuitenkin huomattavia tieteenfilosofisia ongelmia.

Erytyisesti päätöshyödyn ja koetun hyödyn teoriassa on potentiaalia paitsi pehmeän paternalismin perusteluun myös käyttäytymistaloustieteen havaintojen liittämiseksi laajemmin osaksi hyvinvointitaloustieteen tutkimusta, sillä toisin kuin Senin kyvykkyyslähestymistapa se on deskriptiivisyyteen pyrkivä ja sosiaalisen valinnan teoriana täydellinen. Jatkotutkimus onkin tarpeen erityisesti päätöshyödyn ja koetun hyödyn teorian operationalisoinnissa tiettyjen sysäysten hyvinvointivaikutusten mittaamiseen. Tämä voidaan suorittaa esimerkiksi päivän rekonstruointimetodilla tai kevyemmällä kyselymenetelmillä tai vaihtoehtoisesti laboratorio-oloissa neuraloustieteen menetelmin. Yhtä lailla kyvykkyyslähestymistavan operationalisointi pehmeää paternalismia noudattavien politiikka-ohjelmien mittaamiseen olisi kiinnostava

vaihtoehto tarkastella ei-pakottavien keinojen potentiaalia kehittää kohteiden kyvykkyyksiä ja toimintoja. Samalla on tarpeen jatkaa Aradin ja Rubinsteinin aloittamaa kriittistä kyselytutkimustyötä pehmeän paternalismin haluttavuudesta. Manipuloiviksi koettuihin sysäyksiin nojaaminen ei ole perusteltua, mikäli kohteet suosivat pakottavia keinoja, jotka ovat kaiken lisäksi usein tehokkaampia halutun tasapainon saavuttamiseksi.

LÄHDELUETTELO

Arad, Ayala – Rubinstein, Ariel (2017) The People’s Perspective on Libertarian Paternalistic Policies. Working Paper, Tel Aviv University, October 2017.

Archibald, G. C. – Simon, Herbert A. – Samuelson, Paul A. (1963) Problems of Methodology: Discussion. *The American Economic Review*, Vol. 53 (2), 227–236.

Benartzi, Shlomo – Peleg, Ehud – Thaler, Richard (2013) Choice Architecture and Retirement Saving Plans. Teoksessa: *The Behavioral Foundations of Public Policy*, toim. Shafir, Eldar, 245–263. Princeton University Press, Princeton, NJ.

Bernheim, B. Douglas (2009a) Behavioral Welfare Economics. *Journal of the European Economic Association*, Vol. 7 (2–3), 267–319.

Bernheim, B. Douglas (2009b) On the Potential of Neuroeconomics: A Critical (but Hopeful) Appraisal. *American Economic Journal: Microeconomics*, Vol. 1 (2), 1–41.

Bernheim, B. Douglas – Rangel, Antonio (2009) Beyond Revealed Preference: Choice-Theoretic Foundations for Behavioral Welfare Economics. *The Quarterly Journal of Economics*, Vol. 124 (1), 51–104.

Bohm, Peter (2008) Preference Reversal: Now You See It, Now You Do Not!. Teoksessa: *Handbook of Experimental Economic Results, Volume 1*, toim. Plott, Charles R. – Smith, Vernon L., 929–938. North Holland, Oxford.

Broome, John (2008) Is Rationality Normative?. *Disputatio*, Vol. 2 (24), 153–170.

Camerer, Colin – Issacharoff, Samuel – Loewenstein, George – O’Donoghue, Ted – Rabin, Matthew (2003) Regulation for Conservatives: Behavioral Economics and the Case for "Asymmetric Paternalism". *University of Pennsylvania Law Review*, Vol.151 (3), 1211–1254.

Capriati, Michele (2018) *Capabilities, Innovation and Economic Growth: Policymaking for Freedom and Efficiency*. Routledge, Abingdon.

Cartwright, Edward (2011) *Behavioral Economics*. Routledge, Abingdon.

Elliott, Edward (2017) A Representation Theorem for Frequently Irrational Agents. *Journal of Philosophical Logic*, Vol. 46 (5), 467–506.

Elqayam, Shira – Evans, Jonathan St. B. T. (2011) Subtracting “Ought” from “Is”: Descriptivism Versus Normativism in the Study of Human Thinking. *Behavioral and Brain Sciences*, Vol. 34 (5), 233–248.

Friedman, Milton (1953) *The Methodology of Positive Economics*. Teoksessa: *Essays in Positive Economics*, 3–43. The University of Chicago Press, Chicago, IL.

Gilboa, Itzhak (2010) *Rational Choice*. MIT Press, Cambridge, MA.

Gong, Liutang – Smith, William – Zou, Heng-Fu (2007) Consumption and Risk with Hyperbolic Discounting. *Economic Letters*, Vol. 96 (2), 153–160.

Hahnel, Robin – Albert, Michael (1990) *Quiet Revolution in Welfare Economics*. Princeton University Press, Princeton, NJ.

Hands, D. Wade (2012) The Positive–Normative Dichotomy and Economics. Teoksessa: *Philosophy of Economics*, toim. Mäki, Uskali, 219–239. North Holland, Oxford.

Hausman, Daniel M. (2012) *Preference, Value, Choice and Welfare*. Cambridge University Press, New York, NY.

Hausman, Daniel M. – McPherson, Michael S. (2009) Preference Satisfaction and Welfare Economics. *Economics and Philosophy*, Vol. 25 (1), 1–25.

Heilmann, Conrad (2014) Success Conditions for Nudges: A Methodological Critique of Libertarian Paternalism. *European Journal for Philosophy of Science*, Vol. 4 (1), 75–94.

Hindriks, Jean – Myles, Gareth, D. (2013) *Intermediate Public Economics*. 2. p. MIT Press, Cambridge, MA.

Johnson, Eric J. – Shu, Suzanne B. – Dellaert, Benedict G. C. – Fox, Craig – Goldstein, Daniel G. – Häubl, Gerald – Larrick, Richard P. – Payne, John W. – Peters, Ellen – Schkade, David – Wansink, Brian – Weber, Elke U. (2012) Beyond Nudges: Tools of a Choice Architecture. *Marketing Letters*, Vol. 23 (2), 487–504.

Jäntti, Markus – Kanbur, Ravi – Nyssölä, Milla – Pirttilä, Jukka (2014) Poverty and Welfare Measurement on the Basis of Prospect Theory. *The Review of Income and Wealth*, Vol. 60 (1), 182–205.

Kahneman, Daniel (2012) *Ajattelu, nopeasti ja hitaasti*. (alkuteos *Thinking, Fast and Slow* 2011, käännös Kimmo Pietiläinen) Terra Cognita, Helsinki.

Kahneman, Daniel – Krueger, Alan B. – Schkade, David A. – Schwartz, Norbert – Stone, Arthur A. (2004) A Survey Method for Characterizing Daily Life Experience: The Day Reconstruction Method. *Science*, Vol. 306 (5072), 1776–1780.

Kahneman, Daniel – Thaler, Richard H. (2006) Anomalies: Utility Maximization and Experienced Utility. *Journal of Economic Perspectives*, Vol. 20 (1), 221–234.

Kahneman, Daniel – Tversky, Amos (1979) Prospect Theory: An Analysis of Decision under Risk. *Econometrica*, Vol. 47 (2), 263–292.

Kahneman, Daniel – Wakker, Peter B. – Sarin, Rakesh (1997) Back to Bentham?: Explorations of Experienced Utility. *The Quarterly Journal of Economics*, Vol. 112 (2), 375–405.

Kaplow, Louis (2010) Concavity of Utility, Concavity of Welfare, and Redistribution of Income. *International Tax and Public Finance*, Vol. 17 (1), 25–42.

Keeney, Ralph L. – Raiffa, Harold (1993) *Decisions with Multiple Objectives: Preferences and Value Tradeoffs*. Cambridge University Press, Cambridge.

Kyklus, Wiebke – Robeyns, Ingrid (2005) Sen's Capability Approach to Welfare Economics. Teoksessa: *Amartya Sen's Capability Approach*, toim. Kyklus, Wiebke, 9–30. Springer, Berliini.

Laibson, David – List, John A. (2015) Principles of (Behavioral) Economics. *American Economic Review*, Vol. 105 (5), 385–390.

Li, Jessica – Nikolka, Till (2016) The Effect of Presumed Consent Defaults on Organ Donation. *DICE Report*, Vol.14 (4), 90–94.

Mandler, Michael (2013) Indecisiveness in Behavioral Welfare Economics. *Journal of Economic Behavior & Organization*, Vol. 97, 219–235.

Nozick, Robert (1974) *Anarchy, State and Utopia*. Basil Blackwell, Oxford.

Putnam, Hilary (1981) *Reason, Truth and History*. Cambridge University Press, Cambridge.

Robeyns, Ingrid (2009) Capability Approach. Teoksessa: *Handbook of Economics and Ethics*, toim. Peil, Jan – van Staveren, Irene, 39–46. Edward Elgar Publishing, Cheltenham.

Schnellenbach, Jan (2012) Nudges and Norms: On the Political Economy of Soft Paternalism. *European Journal of Political Economy*, Vol. 28 (2), 266–277.

Schoemaker, Paul J. H. (1982) The Expected Utility Model: Its Variants, Purposes, Evidence and Limitations. *Journal of Economic Literature*, Vol.20 (2), 529–563.

Schultz, Wolfram (2015) Neuronal Rewards and Decision Signals: From Theory to Data. *Physiological Reviews*, Vol. 95 (3), 853–951.

- Sen, Amartya (1970) The Impossibility of a Paretian Liberal. *Journal of Political Economy*, Vol. 78 (1), 152–157.
- Sen, Amartya (1979) Utilitarianism and Welfarism. *The Journal of Philosophy*, Vol. 76 (9), 463–489.
- Sen, Amartya (1982a) Choice Functions and Revealed Preference. Teoksessa: *Choice, Welfare and Measurement*, 41–53. Basil Blackwell, Oxford.
- Sen, Amartya (1982b) Rational Fools: A Critique of the Behavioural Foundations of Economic Theory. Teoksessa: *Choice, Welfare and Measurement*, 84–106. Basil Blackwell, Oxford.
- Sen, Amartya (1999) The Possibility of Social Choice. *The American Economic Review*, Vol. 89 (3), 349–378.
- Spiegler, Ran (2008) On Two Points of View Regarding Revealed Preference and Behavioral Economics. Teoksessa: *The Foundations of Positive and Normative Economics: A Handbook*, toim. Caplin, Andrew – Schotter, Andrew, 105–123. Oxford University Press, New York, NY.
- Sugden, Robert (2008) Why Incoherent Preferences Do Not Justify Paternalism. *Constitutional Political Economy*, Vol. 19 (3), 226–248.
- Sugden, Robert (2010) Opportunity as Mutual Advantage. *Economics and Philosophy*, Vol. 26 (1), 47–68.
- Sugden, Robert (2013) The Behavioural Economist and the Social Planner: To Whom Should Behavioural Welfare Economics Be Addressed?. *Inquiry*, Vol. 56 (5), 519–538.
- Sunstein, Cass (2016) *The Ethics of Influence*. Cambridge University Press, New York, NY.
- Thaler, Richard H. (1980) Toward a Positive Theory of Consumer Choice. *Journal of Economic Behavior and Organization*, Vol. 1 (1), 39–60.
- Thaler, Richard H. (1985) Mental Accounting and Consumer Choice. *Marketing Science*, Vol. 4 (3), 199–214.
- Thaler, Richard H. (1999) Mental Accounting Matters. *Journal of Behavioral Decision Making*, Vol. 12 (3), 183–206.
- Thaler, Richard H. – Sunstein, Cass R. (2003) Libertarian Paternalism. *American Economic Review*, Vol. 93 (2), 175–179.

Thaler, Richard H. – Sunstein, Cass R. (2009) *Nudge: Improving Decisions about Health, Wealth and Happiness*. Uud. kv. painos. Penguin Books, Lontoo.

Tversky, Amos – Kahneman, Daniel (1974) Judgment under Uncertainty: Heuristics and Biases. *Science*, Vol. 185 (4157), 1124–1131.

Tversky, Amos – Kahneman, Daniel (1992) Advances in Prospect Theory: Cumulative Representation of Uncertainty. *Journal of Risk and Uncertainty*, Vol. 5 (4), 297–323.

Veetil, Vipin (2011) Libertarian Paternalism Is an Oxymoron: An Essay in Defence of Liberty. *European Journal of Law and Economics*, Vol.31 (3), 321–334.

Wakker, Peter P. (2008) Explaining the Characteristics of the Power (CRRA) Utility Family. *Health Economics*, Vol. 17 (12), 1329–1344.

Wendt, Alexander (1999) *Social Theory of International Politics*. Cambridge University Press, Cambridge.

White, Mark D. (2013) The Dangers of Manipulation. *Policy Options*, Vol. 34 (5), 20–21.

Wilkinson, Nick – Klaes, Matthias (2012) *An Introduction to Behavioral Economics*. 2. p. Palgrave Macmillan, Basingstoke.

Winter, Joachim K. – Schlafmann, Kathrin – Rodepeter, Ralf (2012) Rules of Thumb in Life-Cycle Saving Decisions. *Economic Journal*, Vol.122 (560), 479–501.